

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки “Полтавський університет
економіки і торгівлі”
08 липня 2015 року № 152-Н
Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
“ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ”**

Навчально-науковий інститут харчових технологій,
готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
Форма навчання денна

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

_____ Г.П. Скляр
„_____” _____ 2021 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

***На тему* “ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ”**

зі спеціальності 242 Туризм освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра

Виконавець роботи Ярославська Анжеліка Юріївна

(підпис, дата)

Науковий керівник к. геогр. н., доц. Логвин Михайло Михайлович

(підпис, дата)

ПОЛТАВА – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	6
1.1. Сутнісні характеристики туристичної інфраструктури та оціночні показники її розвитку	6
1.2. Історія розвитку туристичної інфраструктури в Україні та регіоні	17
1.3. Замковий туризм – специфічна туристична атракція Закарпаття.....	29
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ	42
2.1. Оцінка розвитку готельного та ресторанного господарства в регіоні.....	42
2.2. Сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів в області.....	54
2.3. Оцінка розвитку туризму в регіоні.....	67
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	85
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	94
ДОДАТКИ	104

ВСТУП

На Закарпатті існують усі передумови для розвитку туристичної сфери. Зручне географічне розташування, сприятливий клімат, різноманітний рельєф, унікальне поєднання природно-рекреаційних ресурсів, культурно-історичної спадщини, розгалуження санаторно-курортної бази – всі ці чинники зумовлюють конкурентні переваги області в пропозиції туристичного продукту. Однак, одним із лімітуючих чинників розвитку туризму в регіоні є незадовільний стан туристичної, сервісної та інформаційної інфраструктури, особливо в зонах автомобільних доріг та міжнародних транспортних коридорів, повільні темпи зростання обсягів інвестицій у розвиток матеріальної бази туризму, а також відсутність комплексного підходу до рекламування національного туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринку туристичних послуг. Тому, питання дослідження сучасного стану туристичної інфраструктури області, визначення перспективних векторів її удосконалення та розвитку є особливо актуальним сьогодні.

Проблема розробки концептуальних засад розвитку туристичної інфраструктури в науковій літературі є малодосліджуваною. Основну увагу науковці зосередили на з'ясуванні сутності головних ознаках окремих складових туристичної інфраструктури, на аналізі особливостей функціонування готелів та інших елементах туристичної інфраструктури. А з'ясування місця і ролі туристичної інфраструктури в функціонуванні туристичної галузі та в соціально-економічній системі суспільства розроблені не повною мірою. Поза увагою дослідників залишалися питання про посилення ролі та значення туризму на макрорівні суспільного розвитку.

Регіональні проблеми сфери рекреації та туризму Карпатського регіону висвітлені в працях таких дослідників, як І. Антоненко, Н. Василюха, Н. Габчак, В. Кифяк, В. Гоблик, С. Свида. Однак, розвиток туризму настільки динамічний процес, що виникає необхідність прослідкувати сучасної тенденції його прояву в регіональному аспекті. Тому питання вивчення, дослідження та

прогнозування розвитку туризму та туристичної інфраструктури в Закарпатті завжди буде на часі.

Дослідженню проблем розвитку рекреаційно-туристичного господарства України та його інфраструктури присвятили свої праці такі вчені як: В. І. Азар, О.О.Бейдик, В. В. Безуглий, Ю.А.Вєденіна, А. Гайдук, О.В. Головащенко, М.І.Долішній, Н. І. Дрокіна, О.М.Ігнатенко, В.Ф. Кифяк, В.К.Кіптенко, Д.А.Корнева, К.В.Кривега, О.О.Любіцева, Н.М.Сажнева, В.І. Стафійчук та ін.

Метою роботи є дослідження процесів інфраструктурного забезпечення розвитку туризму у Закарпатській області. У роботі поставлені наступні завдання:

- розкрити сутнісні характеристики туристичної інфраструктури та оціночні показники її розвитку;
- проаналізувати історію розвитку туристичної інфраструктури в Україні та Закарпатті;
- вивчити нормативно-правову базу розвитку туристичної інфраструктури в Україні;
- оцінити розвиток готельного та ресторанного господарства в регіоні;
- дослідити сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів в області;
- оцінити стан розвитку туризму у Закарпатській області.

Об'єктом дослідження є процес інфраструктурного забезпечення розвитку туризму у Закарпатській області.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні особливості розвитку інфраструктури сфери туризму у Закарпатті.

У кваліфікаційній роботі використовувалися наступні методи: загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема картографічний, абстрагування, узагальнення, аналіз і синтез, індукція й дедукція, статистичний, системний аналіз. Використовувався метод економіко-статистичного аналізу.

Інформаційною базою для підготовки кваліфікаційної роботи слугували: законодавчі та нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність

у галузі туризму, матеріали Державної служби статистики України, матеріали Головного управління статистики у Закарпатській області, наукові періодичні видання, статистичні бюлетені туристичної діяльності, актуальні електронні ресурси Інтернету.

Окремі положення кваліфікаційної роботи були апробовані та оприлюднені в матеріалах кафедрального круглого столу студентів та аспірантів “Туризм і молодь – 2020” (м. Полтава, 2020 рік).

Структурно робота складається з двох розділів, вступу, висновків, переліку інформаційних джерел, додатків. У роботі налічується 7 таблиць, 18 рисунків, 2 додатки (у них 7 таблиць), перелік інформаційних джерел налічує 97 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

1.1. Сутнісні характеристики туристичної інфраструктури та оціночні показники її розвитку

Необхідною складовою індустрії туризму є розвинена інфраструктура. Вона являє собою регіональні засоби розміщення і обслуговування туристів – готелі, туристичні бази, пансіонати, профілакторії та спеціалізовані туристичні фірми, що забезпечують інформаційно-довідковий супровід туристів.

Освоєння туристських ресурсів відбувається завдяки інфраструктурі – підвищується їх атрактивність, доступність, збільшується туристська місткість території, компенсується несприятливий вплив клімату в регіоні.

Тобто, інфраструктура туризму – це комплекс діючих споруд і мереж виробничого, соціального і рекреаційного призначення, що забезпечує функціонування сфери туризму для нормального доступу туристів до туристичних ресурсів, їх належне використання з метою туризму, а також створює умови життєдіяльності підприємств індустрії туризму **[Error! Reference source not found.]**.

Індустрія туризму – сукупність готелів і інших засобів розміщення, засобів транспорту, об'єктів громадського харчування, об'єктів і засобів розваги, об'єктів пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного та іншого призначення, організацій, що здійснюють туроператорську і турагентську діяльність, а також організацій, що надають екскурсійні послуги і послуги гідів-перекладачів.

Обслуговуванням туристів також займаються і організації, що можуть існувати і без туристів, але діяльність яких розширюється при знаходженні в місцях перебування туристів: ренткар-підприємства з прокату автомобілів; автогосподарства, надають автобуси для екскурсійного обслуговування туристів; таксопарки; ресторани; кафе; індустрія розваг – спортклуби, музеї,

театри і кінотеатри, зоопарки, казино, виставкові і конгрес-зали і т.п.

Інфраструктура туризму є невід’ємною складовою індустрії туризму (див. рис. 1.1.1, рис. 1.1.2 та табл. А.1), до складу якої входять два елементи.

Рис. 1.1.1 Інфраструктура туризму в структурі індустрії туризму, за [44]

Перший елемент – індустрія гостинності, куди відносять підприємства, з надання послуг розміщення та харчування.

Другий елемент – інфраструктурна складова – являє собою трирівневу систему.

Перший рівень інфраструктури туризму – це виробнича інфраструктура – комплексом будівель, транспортних мереж, систем, що безпосередньо не відносяться до виробництва турпродукту, але необхідні для надання туристичних послуг, – транспорт, зв’язок, комунальне господарство, фінанси.

Другий і третій рівні інфраструктури складають підприємства і організації, які беруть безпосередню в туристській діяльності і формуванні турпродукту. Структури, які можуть існувати і без туристів відносяться до другого рівня. Це підприємства з прокату автомобілів, таксопарки; кафе і

ресторани; спортклуби, музеї, театри, виставкові зали, цирку, зоопарки і т.д.

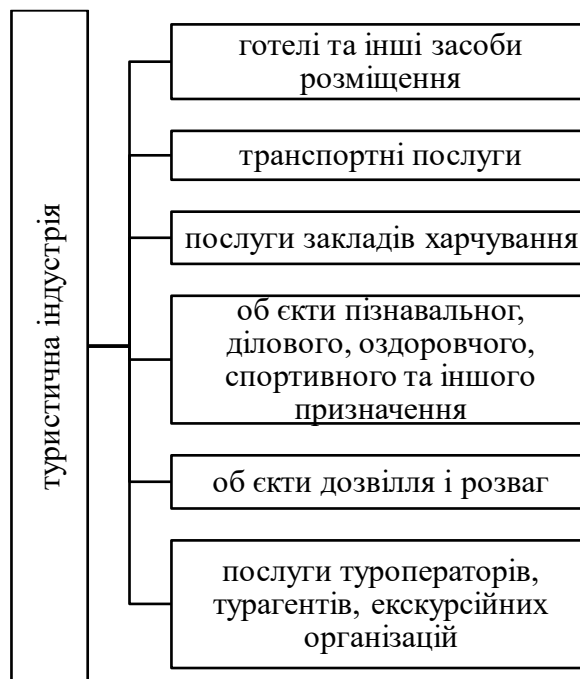

Рис. 1.1.2 Основні складові індустрії туризму, складено за [40, 44]

Інфраструктура туризму в регіоні виконує ряд важливих функцій. До них слід віднести забезпечення, інтеграційну та регулюючу функції. Функція забезпечення – створення необхідних умов для організації обслуговування туристів. Інтеграційна – організація і підтримка зв'язків між підприємствами галузі. Регулююча функція є найважливішою: створення нових робочих місць, вплив на споживчий попит, випуск предметів споживання, зростання податкових надходжень до бюджетів.

Важливе значення для формування регіонального готельного оператора має наявність певного підґрунтя, яким може виступити кластер (рис. 1.1.3). Ядром такого кластера можуть бути готелі та аналогічні засоби розміщування, а саме: мотелі, хостели, кемпінги, гуртожитки для приїжджих, туристські бази, гірські притулки, студентські літні табори, інші місця для тимчасового розміщування. Під час налагодження стабільного режиму діяльності до «ядра» поступово (шляхом переговорного процесу) приєднуються суб'єкти інших видів економічної діяльності виробничої і невиробничої сфер, навчальні заклади та наукові установи, оздоровчі та спортивні центри, банківські установи.

Сформоване ядро кластера сприятиме ефективному використанню наявних ресурсів сфери послуг регіону.

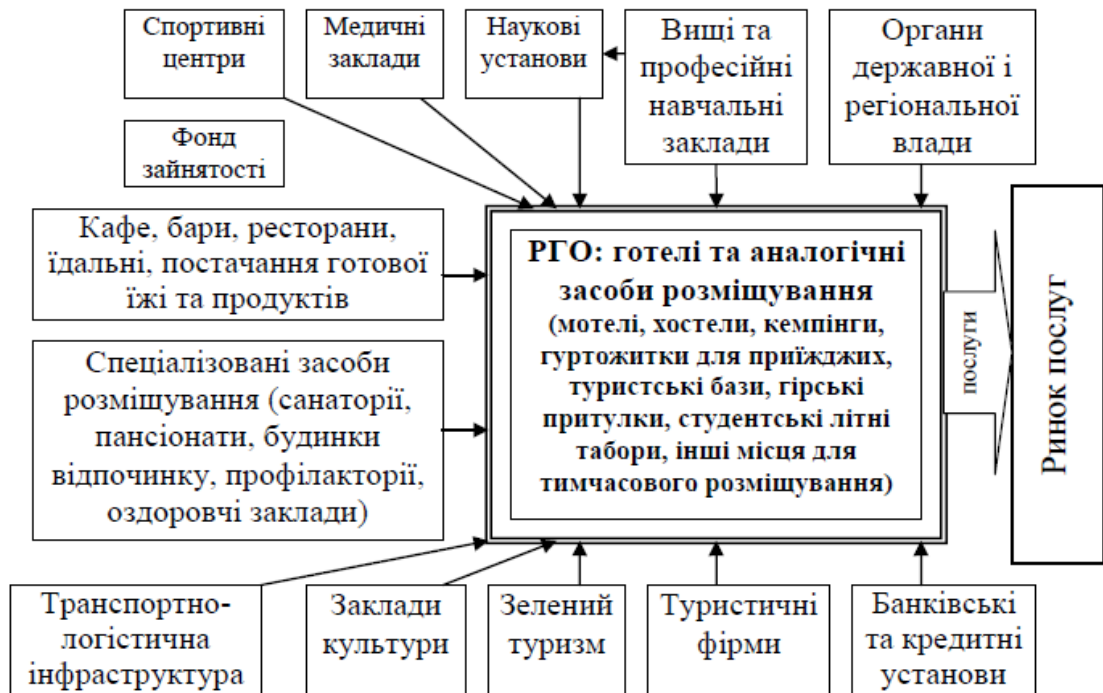

Рис. 1.1.3 Організаційна структура технологічних та економічних взаємозв'язків кластера готельного господарства [46]

Туристська інфраструктура робить прямий вплив на економіку через залучення коштів від послуг в турпідприємства, матеріальне забезпечення працівників. Непрямий вплив полягає у мультиплікативному ефекті: він буде тим більший, чим більша буде частка доходу, витрачена в межах конкретного регіону.

Принципове значення для розвитку туризму має покращення дорожньої інфраструктури. Величезного значення набуває природоохоронна діяльність. Індустрія туризму, в першу чергу, зацікавлена у збереженні природи, культури, вигляду історичних міст, сприятливої екологічної ситуації. Все більш популярними стають туристські готелі, кемпінги, курорти, які розташовані серед дикої незайманої природи, і де приділяється належна увага збереженню природного ландшафту і культурної спадщини.

Зміст туристської інфраструктури розкривається через її функціональні особливості й властивості, основними з яких є наступні [19].

1. Забезпечення функціонування сфери туризму: забезпечення безперервної діяльності підприємств туристичної сфери та виробництва туристських послуг [8, 19, 22, 27, 28, 40].

2. Обслуговування туристів: забезпечення життєдіяльності туристів; забезпечення пересування (доступ туристів до туристських ресурсів, проживання, харчування, задоволення їх культурних, комунальних та інших потреб); забезпечення потреб туристів в процесі туристської діяльності [18, 40].

3. Інтеграційна і регулююча функції: організація та підтримка зв'язків між підприємствами галузі.

Приклад комплексного складу туристської інфраструктури: готельне обслуговування, транспортне обслуговування, громадське харчування, розважально-видовищна сфера і спортивно оздоровчий сервіс, екскурсійне обслуговування, фінансове обслуговування, засоби і системи зв'язку, виробництво сувенірної продукції та виробів народного промислу, виробництво туристської і спортивної продукції, роздрібна торгівля, сфера побутових послуг. Властивості туристичної інфраструктури зображені в табл. 1.1.1.

Таблиця 1.1.1

Властивості туристичної інфраструктури, складено за [17, 40, 44]

Властивості		
багатофункціональність	середовищний характер	комплексність
фундаментальність/каркасність	системність	різноманіття об'єктів туристичного обслуговування
ієрархічність	керованість	мережевий характер
технологічність	організаторські властивості	непростий склад

Готельна індустрія є найважливішою складовою індустрії туризму та основою системи гостинності. Вона виходить із найдавніших традицій, притаманних практично будь-якій суспільній формації й історії людства – поваги до гостя, його прийому і обслуговування. Індустрію гостинності становлять різні способи колективного і індивідуального розміщення.

До колективних засобів розміщення туристів належать готелі та аналогічні заклади, спеціалізовані заклади, інші колективні засоби розміщення

туристів. Готелі – головний класичний тип підприємств розміщення туристів. Залежно від особливостей управління готелі можуть бути відокремленими підприємствами або утворювати готельні ланцюги – групи підприємств, що здійснюють колективний бізнес і перебувають під безпосереднім контролем керівництва ланцюга. Залежно від конкретних особливостей послуг, розрізняють: готелі широкого профілю, готелі квартирного типу, мотелі, придорожні готелі, курортні готелі, клуби з проживанням та ін.

До аналогічних засобів розміщення відносяться пансіони, мебльовані кімнати, туристські гуртожитки і т.п., які мають номерний фонд і надають перелік обов'язкових послуг.

Спеціалізовані заклади також призначені для обслуговування туристів. Вони не мають номерів. Тут вихідною одиницею може бути житло, колективна спальня, майданчик. Спеціалізовані заклади надають місця для ночівлі, але функція розміщення туристів не є для них головною. Це, зокрема, оздоровчі заклади (санаторії, реабілітаційні центри), табори праці та відпочинку, громадські транспортні засоби, обладнані спальними приміщеннями (поїзди, судна), а також заклади типу конгрес-центрів.

Інші колективні засоби розміщення включають житло, призначене для відпочинку: туристські гуртожитки, молодіжні готелі, шкільні та студентські гуртожитки, будинки відпочинку для людей похилого віку та аналогічні об'єкти соціальної значущості, готелі квартирного типу, комплекси будинків або бунгало, де клієнту надається ночівля і низка послуг (інформаційні, торгові, дозвілля).

Індивідуальні засоби розміщення надаються за плату, в оренду, безкоштовно. До них можна віднести власні оселі, орендовані кімнати в сімейних будинках, житла, орендовані у приватних осіб або агентств, розміщення, що надається безкоштовно родичами або знайомими, а також житло (квартири, котеджі, особняки), які орендуються почергово членами домогосподарства (система тайм шер – спільне володіння, довгострокова оренда клубних засобів розміщення із правом користування ними протягом

певного часу.

Таким чином, засоби і системи розміщення – основні засоби – будівлі різних типів і видів (від куреня або бунгало до супергігантського готелю), пристосовані спеціально для прийому і організації ночівлі тимчасових відвідувачів з різним рівнем сервісу.

Кількість місць в готельній сфері – найголовніший показник, який використовується для оцінки потенціалу туристського центру чи регіону для прийому туристів. Кількість місць в готелі чітко визначає ємність засобів розміщення і реальну можливість прийому туристів в даному туристському центрі. А інтенсивність завантаження номерного фонду адекватно визначає ефективність діяльності місцевих організаторів туризму.

Сьогодні індустрія гостинності – це найпотужніша система господарства регіону або туристського центру і важлива складова економіки туризму.

Другою важливою складовою інфраструктури туризму є громадське харчування. Харчування – невід'ємна частина будь-якого туру. Ресторани становлять життєво важливу складову інфраструктури туризму, безліч ресторанів з різноманітною кухнею і невисокими цінами є одним із істотних критеріїв вибору місця відпочинку.

Класифікація підприємств харчування виконується за багатьма ознаками. Залежно від асортименту розрізняють підприємства комплексні, універсальні, спеціалізовані. Підприємства можуть працювати з постійним контингентом (підприємство харчування при готелі, санаторії) та зі змінним контингентом (міський ресторан).

Залежно від методу обслуговування розрізняють підприємства, в яких споживачі обслуговуються офіціантами; підприємства самообслуговування; підприємства змішаного обслуговування.

Система громадського харчування утворюється ресторанами різної класності, барами, кафе і столовими, пунктами швидкого харчування і самообслуговування, що задовольняють потреби відвідувачів туристського центру чи регіону.

Вид харчування завжди вказується в складі туристичних послуг: сніданок, напівпансіон, повний пансіон. Напівпансіон (два харчування) може передбачати сніданок і обід або вечерю. Пансіон – триразове харчування. У варіантах дорогого обслуговування може бути передбачена можливість харчування і напоїв (включаючи спиртні) цілодобово в будь-якій кількості.

Також визначається і градація щільності (за кількістю) і часто калорійності наданого харчування і види обслуговування. Система «А ля карт» передбачає вільний вибір клієнтом страв з запропонованого рестораном меню, «табльдот» – обслуговування по єдиному для всіх клієнтів меню без права вибору страв, «шведський стіл» – вільний вибір виставлених на загальний стіл страв і самообслуговування. Ця форма обслуговування дозволяє вибрати їжу за смаком і в бажаному кількості.

Існують місця розміщення, в яких харчування не передбачається. Туристам в такому випадку рекомендується харчуватися в прилеглому ресторані. При цьому вартість послуг розміщення різко знижується. Організація харчування повинна враховувати медичні аспекти. Неправильне харчування, погано приготована їжа може привести до отруєнь. Особливо небезпечна питна вода і їжа з рук на вулиці у дрібних торговців, а також в низькопробних ресторанах.

Слід враховувати і загальноприйняті обмеження в окремих груп туристів за релігійними ознаками (не вживати свинину, дотримуватися посту), особливі вимоги вегетаріанців, дитяче харчування. Ці особливості туристи повинні вказати при придбанні туру.

Аналіз індустрії харчування буде неповним, якщо не врахувати організацію культурного дозвілля туристів. Підприємство харчування виконує не тільки свою пряму функцію реалізації страв та напоїв і обслуговування відвідувачів, а й надає можливість розважитися і отримати яскраві і незабутні враження. Особливою популярністю у туристів користуються питні та гастрономічні тури, що знайомлять з національною кухнею різних країн. Під час таких поїздок туристи долучатимуться до місцевих звичаїв та стають

учасниками фольклорних свят.

Етнографічні ресторани і кафе шанують національний інтер'єр, одяг офіціантів, репертуар оркестру, асортименті пропонованих страв і напоїв. Харчування як туристська послуга, це не тільки задоволення біологічної потреби людини, але і з задоволення потреби в дозвіллі, пізнанні місцевої культури.

Транспортна інфраструктура туризму – транспортні організації, що займаються туристськими перевезеннями. Система перевезень визначається рівнем технічного прогресу і формується на основі використання [61] :

- тварин (слонів, верблюрів, коней, ослів, собак);
- наземних механічних засобів пересування (велосипед, автомобіль, автобус, залізниця);
- повітряних засобів пересування;
- водних (човни, плоты, річкові та морські надводні та підводні судна).

Перевізники поділяються на основних і допоміжних, згідно етапів робіт, їх місця в складі туристичного продукту. За етапами робіт виділяють [8]:

- трансфер, найчастіше автобус, доставка туристів до основного перевізника в місці відправлення, доставка туристів в готель від терміналу аеропорту, вокзалу та аналогічні операції на шляху повернення туристів на батьківщину;
- перевезення туристів на далеку відстань до місця призначення;
- перевезення на автобусних або залізничних турах по маршруту, де етап перевезення є невід'ємним і головним елементом туру, а засіб перевезення є найчастіше місцем ночівлі, сюди слід віднести і круїзні маршрути;
- перевезення на екскурсійних маршрутах (по місту, в тематичних парках і т.д.);
- вантажні перевезення для шопінг-турів.

Однією з цілей подорожей є розваги. Отримавши ночівлю і харчування, турист прагне розважитися і відпочити. Розваги – це не тільки забави і задоволення, але і світова індустрія. Розваги відносяться до числа головних

мотивів туризму, без них не обходиться жодна поїздка. Люди відправляються в дорогу за новими враженнями, позитивними емоціями і гострими відчуттями.

Розваги, активні і пасивні, як неодмінний елемент туру залежать від спрямованості і виду подорожі. Перелік видів розваг залежить також від національності туриста, його традицій і звичного йому способу життя, хоч є й загальні види розваг.

Найчастіше розваги побудовані на організації екскурсій на об'єкти туристичного інтересу – музеї, історичні пам'ятки, оглядові екскурсії по місту або місцевості, спостереження природних явищ або естетичних ландшафтів, інші пізнавальні або розважальні заходи.

На курортах і в кращих готелях наймаються спеціальні групи аніматорів, які активно розважають туристів. Особливу роль у системі розваг займають тематичні парки. В основі роботи парку знаходиться захоплююча тема.

Тематичний парк – центр сімейного відпочинку і розваг. Для об'єднання людей різного віку тема має носити не тільки розважальне, але і інформаційно-пізнавальне навантаження. Серед головних секретів успіху тематичних парків є активне використання високих технологій. Завдяки систематичному оновленню атракціонів і розважальних програм тематичні парки формують постійну клієнтуру і підтримують широкі туристські потоки.

До індустрії розваг належать підприємства, діяльність яких пов'язана із задоволенням розваг: цирку, зоопарки, ігротеки, атракціони, парки відпочинку, стаціонарні та пересувні театри, кінотеатри, ізостудії, концертні організації та колективи і т. п. Розваги притаманні заняттям фізичною культурою (в штучних водних басейнах, в спортивних залах і клубах, манежах), а також відвідинам спортивно-видовищних заходів. Крім того, турист задовольняє свої духовні потреби, вирішує завдання з виховання, формування оптимістичного настрою, освіти, розвитку культури.

Інформаційна інфраструктура – системи бронювання і резервування місць, інформаційні та рекламні служби. Інформаційні послуги необхідні як туристам, так і організаторам туризму. Турист, готуючись до подорожі, а також

в її процесі, потребує додаткової інформації про місце перебування, нормах, правилах і звичаях даної місцевості, схемах транспортних магістралей. Для цього існують різні інформаційні та рекламні служби, які здійснюють діяльність з надання повної інформації про подорож туристу. Описи подорожей і туристських пригод видаються у вигляді популярної та спеціальної літератури і спонукають потенційних туристів робити подорожі і пригоди. Видаються яскраві буклети, проспекти, потенційним туристам безкоштовно роздаються путівники. Туристська галузь генерує в три-п'ять разів більше реклами, ніж інша. Всі великі туристичні центри видають інформаційні CD-диски для туристів і працівників туризму.

Велике значення мають сучасні електронні засоби інформації, зокрема мережу Інтернет, в якій багато сайтів пропонують користувачам детальний опис туристичних центрів, туристичних послуг, пам'яток і навіть віртуальні подорожі, в тому числі по електронним музейним експозиціям. За мережі Інтернет можна не тільки вибрати собі подорож і туристське агентство, а й забронювати туристичну поїздку, квитки на перевезення, здійснити платіж за послуги.

Крім того, складовими індустрії туризму є:

- навчальна інфраструктура туризму – навчальні заклади з підготовки та підвищення кваліфікації фахівців туристичної індустрії;
- органи управління туризмом – державні установи, в функції яких входить управління розвитком туризму в країні і регіонах;
- наукова інфраструктура туризму – науково-дослідні організації, що займаються збором і обробкою статистичних даних по туризму, складанням наукових прогнозів і науковими дослідженнями в області економіки і соціології туризму; підприємства з виробництва товарів туристського попиту;
- торгова інфраструктура туризму – підприємства роздрібної торгівлі з продажу товарів туристського попиту;
- інфраструктура виробнича – комплекс діючих споруд, будівель, мереж, систем, безпосередньо не відносяться до виробництва туристського продукту,

але необхідних для самого процесу виробництва туристських послуг, – транспорт, зв'язок, мережі енергопостачання, водопостачання та ін.

Інфраструктура туризму має унікальну структуру, що включає:

- 1) пасажирський транспорт з його розгалуженою мережею технічних служб;
- 2) різні спеціалізовані туристські підприємства і підприємства галузей, які не мають яскраво вираженого туристського характеру;
- 3) широку сферу послуг, якими користується турист.

Таким чином, всі сегменти індустрії туризму взаємопов'язані і залежать один від одного, тому повне і всебічне задоволень туристських потреб вимагає скоординованої роботи всієї сукупності засобів, об'єктів і організацій індустрії туризму.

Отже, туристична інфраструктура – це сукупність соціальних інститутів, організаційних структур та нормативно оформлених процедур, а також стан соціально-політичного клімату і суспільної свідомості в країні, що забезпечують безпечне функціонування та взаємодію суб'єктів туристичної діяльності, регулюють просування матеріальних, фінансових, інформаційних потоків між ними та навколишнім (соціальним і природним) середовищем і використовуються для задоволення потреб туристів.

У наступному параграфі буде розкрито історію розглянуто туристичної інфраструктури в у світі, Україні та Закарпатській області.

1.2. Історія розвитку туристичної інфраструктури у світі, Україні та регіоні

У структурі світового готельного бізнесу можна виділяють два сегменти – незалежні підприємства й операційні ланцюги (мережі). Незалежне підприємство перебуває в незалежному володінні, розпорядженні й

користуванні власника, що отримує прибуток від цієї власності. Операційна мережа – це група підприємств, які здійснюють колективний бізнес і перебувають під безпосереднім контролем керівництва мережі.

Готельна мережа, як форма організації бізнесу, виникла в США наприкінці Другої світової війни, піонерами в цьому минулому стали компанії Statler group, Hilton й Sheraton.

Об'єднання готелів ставлять дві основні мети:

- забезпечення конкурентоздатності на ринку гостинності за рахунок високої якості обслуговування через стан основних фондів, кваліфікацію персоналу, безпеку клієнта і його майна;
- забезпечення економічної ефективності діяльності шляхом стабільного завантаження готелів. Мережа дозволяє зменшити витрати на резервування, маркетингові дослідження, рекламу, підготовку кадрів.

В еволюції сфери гостинності виділяються такі головні періоди:

- виникнення перших закладів гостинності (IV тис. до н.е. – V ст. н.е.);
- формування спеціалізованих закладів розміщення (VI-XV ст.);
- розвитку готельної та ресторанної сфери у XVI – на поч. XX ст.;
- сучасний розвиток світового готельного господарства.

Перші відомі письмові згадки про туризм в Україні належать до часів Стародавньої Греції. У розвитку туризму в Україні виділяють 6 етапів [97]:

1. Перший етап (до 1890 р.) – туризм має просвітницьке значення.
2. Другий етап (1890-1918 рр.) н а перший план виходять підприємницькі концепції.
3. Третій етап (1918-1939 рр.) туризм під опікою держави, в першу чергу, екскурсійна діяльність.
4. Четвертий етап (1945-1969 рр.) – тільки з 50-х років ознаки поживлення туристичного руху.
5. П'ятий етап (1970-1990 рр.) – пріоритет адміністративно-нормативної концепції розвитку туризму.
6. Шостий етап – із 1991 р. – ринкова концепція розвитку туризму.

Перші заклади гостинності на території України виникають у XII-XIII ст., у період економічного та політичного розвитку Київської Русі. Вигідне географічне положення Київської Русі на перехресті торгових шляхів, культурні та релігійні зв'язки з країнами Середземномор'я, Балтики, Західної Європи зумовлюють розбудову міст та появу спеціалізованих закладів розміщення.

Суттєвим фактором формування інфраструктури гостинності на Русі були риси слов'янського темпераменту, особлива увага до гостей, створення для них комфортних умов при розміщенні, забезпечення їх їжею. Прийом іноземних гостей київськими князями найчастіше здійснювався у літніх резиденціях, серед яких найбільш відомими були Красний двір Володимира Великого на Печерську та Вишгород біля Києва.

Серед перших закладів гостинності у Київській Русі були постійні двори, розташовані один від одного на відстані кінного переходу, які тут називались «ямами». З розвитком поштового сполучення у XV ст. постійні двори створюються біля поштових станцій, підпорядкованих Ямському наказу. У великих містах виникають гостинні двори, що характеризуються вищим комфортом у порівнянні з постійними дворами, їхніми послугами користувались головним чином купці, державні службовці, для яких були створені умови для проведення комерційних операцій – у структурі виділялись крамниці, торгові ряди, складські приміщення.

На чумацьких та торгових шляхах України послуги гостинності надавали корчми (шинок, корчма-заїзд), що торгували хмільними напоями, були місцем зупинки для подорожніх, місцем розваг і складалась з двох чітко розділених частин: приміщення для харчування і ночівлі. У містечках і великих селах, на узбіччі доріг, були корчми із заїздами.

В період XVIII ст., після остаточного приєднання України до Російської імперії, починається будівництво поштового тракту від Москви до Києва з поштовими дворами та станціями, що одночасно виконували функції закладів розміщення.

Одним з найпоширеніших у всьому світі видів об'єднань є франчайзинг, який дає можливість підприємству об'єднатися з іншим підприємством або цілою мережею підприємств, які впевнено почувають себе на ринку, чії послуги користуються стабільним попитом, налагоджені певні системи фінансового контролю й виробництва даної послуги.

На етапі становлення галузі, американські підприємства готельного господарства були розміщені, в основному, в портових містах за європейськими зразками. Але більш демократичні погляди американських "хотельєрів" на класове становище мешканців сприяли надаванню послуги всім, хто мав змогу заплатити.

Таверни в Америці залишалися центрами громадського життя, місцями політичних зборів. Перша таверна була відкрита в Бостоні на початку XVII ст. Одна із найбільш відомих таверн була відкрита в 1642 р. у Нью-Йорку (тоді ще "Амстердам") голландською компанією Dutch Bast India таверна Stadt Haays.

Першим американським підприємством готельного господарства, яке спеціально будувалося, було відкрите в 1794 р. на Бродвеї в Нью-Йорку став City-Hotel. Готель став центром суспільного життя міста і за мірками того часу він вважався дуже великим (73 номери). Перший першокласний готель Нового Світу – Tremont House – був побудований в Бостоні в 1829 р. Цей готель славився своєю архітектурою, багатством, розкішню обробки.

Початок і середина XIX ст. були "золотим періодом" для американської готельної індустрії. У великих містах з'явилися готельні підприємства, які за розмірами і рівнем комфорту переважали європейські. Наприклад, Palace Hotel, побудований в Сан-Франциско, займав площу в 2,5 акри, в ньому було 800 номерів, а структура управління, оснащення і комфорт були унікальними. Відкриття в 1908 р. готелю Statler в Буфалло стало початком історії сучасного готелю, де за помірну оплату пропонувалося якісне обслуговування і комфортне розміщення. Statler, завдяки нововведенням (централізоване холодне водопостачання, ванна кімната в кожному номері, світло при вході в номер, уніформа для персоналу) багато років залишався еталоном готелю.

Для американської готельної індустрії 20-і роки ХХ ст. стали періодом масового будівництва готелів, в тому числі відомих і функціонуючих до цього часу (Penta і Woldor-Astoria в Нью-Йорку, Hilton і Towers в Чикаго).

У цей період часу на дорогах Америки почали з'являтися ресторани швидкого обслуговування і заклади, в яких проїжджі обслуговувалися при виході із машини. Ці заклади дістали назву "драйв ін" (drive in).

Економічна ситуація в країні в роки Великої депресії не могла не вплинути на готельну і ресторанну індустрію: падіння попиту призвело до того, що 85% всіх готелів збанкрутіли.

Попит на готельні послуги під час Другої світової війни і після її закінчення, був викликаний великою міграцією населення. У 1950 рр. розпочався період нового будівництва, який був пов'язаний, перш за все, з масовим поширенням автомобілів як основних засобів транспорту і появою нової концепції організації готельного бізнесу. З'явилися мотелі і мотор-отелі (великі мотелі), які розміщувалися біля доріг і орієнтувалися на туристів, які подорожували на своїх автомобілях. Це були невеликі засоби розміщення (до 50 номерів), які, крім паркування, пропонували обмежену кількість послуг, а в 1960 рр. їх середній розмір досягав 100 номерів і перелік послуг значно збільшився.

Значною подією для американської індустрії гостинності стало широке поширення ланцюгів і франчайзингових угод. Першими американськими ланцюгами були Hilton, Sheraton. Таким чином, можна зробити висновок, що готельне господарство США розвивалося динамічніше, ніж європейське.

Новий етап розвитку готельного господарства у незалежній Україні стартував з низки проблем на початку 1990-х рр. Через відсутність належного фінансування зупинилось готельне будівництво, виникли проблеми управління готельним господарством. Нормативна база діяльності готелів не є чинною.

У другій половині 1990-х рр. ситуація в готельній галузі почала стабілізуватися, хоча все ще залишалася незадовільною. З початку 1990-х рр. спостерігалася тенденція зменшення готельної бази. Якщо в 1993 р. в Україні

було 1654 готелі на 157370 місць, то в 1994 р. - вже 1466 на 140013 місць. Ця тенденція продовжувалася й у другій половині 1990-х рр. Станом на 2001 р. база закладів розміщення в Україні (готелів, пансіонатів, будинків і таборів відпочинку) включала 4,5 тис. одиниць загальною місткістю 620 тис. місць, у тому числі – 1258 готелів на 100677 місць.

Починаючи з 2005 р., простежується збільшення кількості готелів в Україні. У 2005 р. вже функціонувало 1232 готельних підприємства місткістю 106 тис. місць, а на 1 січня 2007 р. – 1269 готельних підприємства місткістю 110,7 тис. місць (станом на 1.01.2019 р. – 792 готелі на 75,7 тис. місць) [26, 83]. Зменшення кількості готелів відбувалося внаслідок їх ліквідації, продажу фізичним особам або перепрофілювання під житло.

Кількість готелів збільшилася за рахунок створення нових підприємств. Але ця тенденція мала нерівномірний характер в регіонах. Так, кількість готелів збільшилася у Луганській області – на 23 одиниці, у Львівській – на 10 одиниць, у м. Києві – на 8, в Івано-Франківській області – на 4, у Житомирській області – на 3, в Автономній Республіці Крим – на 3. У той же час відбулося скорочення кількості готельних підприємств у Запорізькій області – на 5 одиниць, по 3 – у Миколаївській, Одеській, Харківській та Черкаській областях, а по 2 – у Сумській та Херсонській областях [26, 83].

В Україні найбільше підприємств готельного господарства розташовано у м. Києві (9,2 % їх загальної кількості), Львівській та Дніпропетровській областях (відповідно 8,7 та 8,4%), Луганській, Одеській та Донецькій областях (відповідно 6,2, 6,0 та 5,5%), що пов'язано з високим рівнем їх індустріального розвитку, наявністю туристичних і курортних ресурсів.

Кількість осіб, що зупиняються в українських готелях постійно зростає з 2000 до 2006 р. вона збільшилася на 25,2 % і склала 4196,2 тис. осіб. Більше половини з них зупинялися у готелях чотирьох регіонів – м. Києва, Львівської та Дніпропетровської областей і Криму. Серед гостей, що обслуговувались готелями України у 2019 р., – 17,6% (812,7 тис.) іноземців. Обсяг експорту готельних послуг у 2006 р. збільшився порівняно з 2005 р. на 32,5% і склав 98,8

млн. дол. США [26, 83].

Загальна сума доходів готелів та інших місць тимчасового проживання у 2006 р. склала 2088 млн. грн., що на 920,3 млн. грн. (на 78,8 %) та на 592,5 млн. грн. (на 39,6%) більше, ніж у 2004 та 2005 рр. відповідно. Трохи більше половини (59,5%) всіх доходів надійшли від основної діяльності (плати за проживання), 21,1% – від надання додаткових послуг і 19,4% – від інших видів діяльності.

На жаль, поки що готельна база країни використовується недостатньо ефективно, про що свідчить коефіцієнт її завантаженості. У другій половині 1990-х рр. українські готелі використовувались трохи більше, ніж на 20 %. У 2000 р. коефіцієнт завантаженості готелів в Україні становив 24 %, при цьому найменшим був показник завантаженості готелів у Луганській та Миколаївській областях, найбільшим у Севастополі – 78 %. До 2005 р. цей показник поступово підвищувався і досяг 33%, у 2006 р. знову знизився до 31%, а у 2017 р. ще зменшився до 24%.

Низький показник використання готелів пояснюється їх низькими стандартами, значним зносом основних фондів у результаті інтенсивної експлуатації в період масового туризму, невідповідність до вимог і сучасних тенденцій світового готельного господарства. Тому основними напрямками створення сучасного готельного господарства в Україні стали реконструкція та модернізація існуючої бази та будівництво нових готелів переважно за рахунок залучення інвестицій, а також за кошти власників.

Структура власності у готельному господарстві змінилась порівняно з радянським періодом, чому сприяли процеси корпоративізації та приватизації державної власності, що відбувалися в Україні протягом другої половини 1990-х рр. На початок 2000-х рр. 40% українських готелів перебували у загальнодержавній та комунальній власності, 57% – у колективній і 3% – у приватній власності. Нині, відповідно до "Класифікатора форм власності в Україні (ДК 001:2004)", що діє з 2004 р., в Україні більше двох третин усієї кількості підприємств готельного господарства (69,2 %) – це підприємства

приватної форми власності, 15,6 % – комунальної, 15,2 % – державної. З'явилися готелі у формі малих та спільних підприємств з іноземним капіталом: українсько-італійське підприємство – готель "Домус", українсько-американське – "Імпреза", українсько-канадське "Спартак" у Києві, українсько-канадське "Гранд-готель" (у Львові) та ін. Поряд з готелями і гуртожитками готельного типу існують мотелі, готельно-офісні центри та інші додаткові засоби розміщення - кемпінги, молодіжні бази і клуби з проживанням, але їх частка у загальній структурі готельного господарства України все ще досить мала. Останнім часом велику конкуренцію колективним підприємствам готельного господарства створюють заклади розміщення фізичних осіб-підприємців та власники приватних будинків і квартир, кількість яких постійно зростає.

Більшість великих готельних закладів мають організаційно-правову форму приватних чи відкритих акціонерних товариств. Створюються готельні об'єднання, асоціації, ланцюги. Першою спробою створення національного готельного ланцюга в Україні став "Premier Hotels International"), до якого увійшли готелі "Прем'єр Палац" у Києві, "Дністер" у Львові, "Лондонський" в Одесі, "Star" у Мукачеві та готель "Космополіт" у Харкові.

Низка готелів колишнього "Інтуриста" входить до складу державної акціонерної компанії "Україна туристична". Дочірніми підприємствами "Укрпрофтуру" була низка туристичних готелів. Але ці готельні об'єднання не мають єдиних стандартів, маркетингової політики та інших ознак.

Найбільшим некомерційним готельним об'єднанням в Україні є Асоціація готельних об'єднань і готелів міст України. Вона створена у 1991 р. як методичний, організаційний та координаційний центр підприємств готельного господарства України і нині до неї входять понад 100 готелів. Вона забезпечує обмін досвідом працівників готельних підприємств, надання їм юридичної та методичної допомоги, займається удосконаленням нормативної бази та підготовки кадрів, допомагає у питаннях матеріально-технічного забезпечення та маркетингової діяльності готелів. Готелі України підключаються також до світових готельних асоціацій. Прикладом цього є приєднання двох українських

готелів – "Донбас Палац" (Донецьк) та "Опера" (Київ) до асоціації Leading Hotels of the World, що є однією з найстаріших готельних організацій у світі, заснованою у 1928 р. Нині асоціація представляє більш ніж 430 готелів 80 країн світу. Одним з головних завдань асоціації є комплексне просування на світовий ринок готелів. Вона пропонує своїм членам глобальну мережу продажу та маркетингу при збереженні індивідуальної неповторності кожного готелю. Відкриття у Києві представництва асоціації сприятиме підвищенню іміджу країни на міжнародному туристичному ринку.

Якісний рівень вітчизняних готелів все ще залишається великою проблемою. Деякою мірою поліпшити його дозволило впровадження державної сертифікації готельних послуг, яка з жовтня 1999 р. стала обов'язковою для готелів України. Щоб отримати певну категорію, готелі намагаються привести базу обслуговування та якість послуг у відповідність до державних стандартів. Але низькі будівельні стандарти, а іноді брак належного фінансування не завжди дозволяють готелям підтвердити отриману категорію. Так, станом на 11.06.2000 р. підтвердили свою категорію тільки 9% готельних підприємств України та 43% підприємств Києва. В Україні відчувається брак готелів підвищених категорій "4-5 зірок". У 2005 р. сертифікат відповідності категорії зірок мали 148 готелів, з них тільки два п'яти зіркових - "Прем'єр Палац" у Києві та "Донбас Палац" у Донецьку. У 2007 р. до п'ятизіркових готелів долучилися ще два київські готелі - "Опера" та "Хайят Рідженсі Київ", а також готель "Ортодокс" в Одесі, "Sunray Hotel" у Дніпропетровській області та "Гранд Отель Україна" у Дніпропетровську. У Львові відкрито "Leopolis Hotel", що претендує на категорію "п'ять зірок", працюють чотиризіркові "Гранд-готель", "Дністер" і "Супутник", тризіркову категорію присвоєно готелю "Жорж". У Донецьку, крім п'ятизіркового "Донбас Палацу", є чотиризіркові "Вікторія", "Ріальто" та бізнес-готель "Централь" категорії "три зірки". У Дніпропетровську розпочав роботу "Парк Отель" категорії "чотири зірки". В Одесі приймають гостей чотиризіркові готелі "Одеса", "Моцарт", "Континенталь", "Аркадія - Плаза". Станом на березень 2018 р. сертифікацію

пройшли 930 готелів. В Україні діяли 38 чотиризіркові готелі, близько 280 – тризіркових, двозіркових та однозіркових. Решта готелів не мають категорій, деякі з них отримали сертифікат на безпеку проживання, інші знаходяться на стадії реконструкції або капремонту, деякі – у процесі ліквідації або перейшли у власність фізичних осіб, які не бажають отримувати сертифікат через значні фінансові витрати на це. Низькі будівельні стандарти більшості готелів не дозволяють суттєво підвищити їх категорію, необхідно будувати нові готелі згідно сучасних міжнародних стандартів. Однак, нове будівництво проводиться поки що не дуже активно. Останнім часом дещо активізувалося будівництво готелів у великих містах.

У великих містах України нараховується 12-15 тис. готельних номерів. З 8700 номерів столичних готелів тільки 3% відповідає міжнародним стандартам. Під час цього вартість готельних послуг становить у Києві від \$60 до \$400 за добу, яка постійно зростає. Таким чином, в Україні перспективи розвитку готельної індустрії очевидні.

У Києві в цей час функціонують 117 готелів різної форми власності й відомчого підпорядкування. З них 23 – великі готелі з кількістю номерів понад 100, 60 – малі готелі (до 100 номерів) і установи типу гуртожитків готельного типу. Всього в готелях Києва 8,7 тис. номерів, розрахованих на 15,6 тис. місць. Це забезпечує проживання на рік понад 1 млн. осіб, третина з яких – іноземці. Близько 400 нових номерів у великих та середніх готелях було введено за останні два роки, зокрема, готелі "Прем'єр Палас" і "Редіссон САС". Ще стільки ж номерів було уведено в 13 нових малих готелях різного рівня комфортності - "Верховина", "Всі + разом", "Джинтама", "Жайвір", "Одисей", "Паллада-2002", "Сокіл", "Адрія Тревел". Серед них: один чотиризірковий готель, один тризірковий, шість двозіркових і ще п'ять не сертифікованих за категоріями комфортності [59].

У цілому, в Україні кількість готельних місць на 1 тис. населення становить 2, у Києві – 6. Тоді як у Москві – 9, Парижі – 38, а в середньому у Європі – 14-18 [30, 42].

Будівництво готелів залишається одним із перспективних напрямів розвитку готельної бази України. З цією метою необхідно більше залучати інвесторів, зокрема іноземних. І вийти на український ринок вони можуть не тільки вкладаючи гроші в будівництво нових готелів, що становить певний ризик у зв'язку з невирішеністю низки питань у юридичній, економічній та політичній сфері, але й шляхом придбання й реконструкції вже існуючих готелів або придбання пайової частки у них, а також - на умовах контракту або франшизної угоди. Нині є поки поодинокі приклади виходу великих готельних операторів на ринок України. Перший в Україні приклад роботи вітчизняного готелю у складі міжнародного ланцюга "Одеса-Кемпінські" – був неуспішним. Угоду з мережею "Кемпінські" було розірвано, готель вийшов з неї та працює тепер як готель "Одеса". Прикладом співробітництва можна навести проект створення у Києві готелю "Редіссон Сас Київ" (Radisson SAS Kiev). Його будівництво на 50% інвестоване ЄБРР та Raiffeisen Bank, замовником проекту виступила Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв. Бюджет проекту - 47 млн. євро. Для будівництва готелю було створено спільне підприємство "Дубль-W-Київ", засновниками якого стали будівельна фірма "Дубль-W" (Одеса), ЄБРР, Raiffeisen Bank і готельний оператор Radisson SAS. Останній є великим готельним ланцюгом, який у 2018 р. нараховував 199 підприємств у 40 країнах. Ще з 2002 р. Radisson SAS став одним з готельних брендів групи "Rezidor SAS", куди входять також готельні ланцюги "Park Inn", "Country Inn", "Cerruti", "Regent".

Ще один приклад ланцюгового готелю готель "Хайятт Рідженсі Київ". Мережа "Hyatt" нараховує 217 готелів у 43 країнах світу. У київському готелі – 234 номери, з яких 25 – апартаменти. У дипломатичних апартаментах, площа яких складає 140 м², є кухня, зал з домашнім кінотеатром, спальня, ванна кімната з сауною, унітазом з кількома режимами використання. Все обладнання ексклюзивне, зроблене за ескізами французьких, англійських та італійських дизайнерів. У готелі працюють SPA-центр, до складу якого входять дев'ять залів, фітнес-клуб і басейн.

Прикладом виходу на український готельний ринок міжнародних готельних ланцюгів є також відкриття у Трускавці курортного готелю "Ріксос-Прикарпаття", який на даний час не позиціонує себе як готель, а працює у статусі діагностичного лікувально-реабілітаційного курортного комплексу.

Інтенсивний розвиток ділового туризму у країні викликає потребу у готелях високих категорій, яка особливо гостро відчувається у містах, що є центрами ділової активності. Але, крім створення великих і дорогих готелів, перспективними напрямками розбудови готельної галузі України є також забезпечення великих міст готелями середнього рівня – "3 зірки", про переважаючий попит на які свідчить світова практика, та малими готелями. Нині сектор малих готелів та апартаментів стрімко розвивається як у малих, так і у великих містах – центрах туризму. Створення малих готелів дозволяє вирішити багато проблем, пов'язаних з плануванням та розташуванням готельної бази, підвищенням якості сервісу. З метою сприяння розвитку малого готельного бізнесу у травні 2007 р. в Україні створено Всеукраїнську громадську організацію "Асоціація малих готелів та апартаментів України" [15], прийнято низку цільових програм.

Актуальним є також створення молодіжних готелів спрощеного сервісу - хостелів та студентських готелів. Сьогодні в Україні функціонують молодіжні хостелі у Києві, Львові, та Черкаській області. Їх створенням та розбудовою в Україні опікується Всеукраїнська молодіжна хостеласоціація, що є членом International Youth Hostel Federation. Ще в 2007 р. розпочато роботу з розробки Моделі молодіжного готелю.

Враховуючи завдання розбудови інфраструктури міжнародних транспортних коридорів, що стоїть перед туристичною галуззю, передбачається створення мережі готельно-ресторанних комплексів і мотелів на основних міжнародних магістралях. Цікавою є пропозиція створення готелів-замків на базі архітектурної спадщини регіонів України, для чого слід провести інвентаризацію пам'яток і визначити ті з них, в яких доцільним буде розташувати готелі.

У галузі готельного обслуговування в Україні знаходять своє відображення основні тенденції, що існують нині в готельному господарстві світу. Швидкими темпами проводиться комп'ютеризація роботи готелів у містах України, запроваджуються системи управління номерним фондом та маркетинговою діяльністю. У Києві 16 готелів підключені до міжнародних систем бронювання, деякі мають свої сайти в Інтернеті. Спеціалізація готельної бази незалежної країни розпочалася з сегменту ділових готелів. Уже тепер на готельному ринку України спостерігається тенденція до концептуалізації роботи готелів: готель "Ореанда" в Ялті проголосив концепцію "Місто у місті", готель "Братислава" у Києві - "Готель, де усім добре, як удома". Київський "Прем'єр Палац" основним змістом своєї концепції – "Nomen est omen" ("Ім'я – це все") – створив філософію елітного обслуговування.

Подальший розвиток готельної галузі України потребує пильної уваги та підтримки з боку держави. Розбудова туристичної інфраструктури, інвентаризація та модернізація матеріальної бази туристично-рекреаційного комплексу, розробка регіональних програм її будівництва, створення сприятливих умов для залучення інвестиційних і кредитних коштів у її розвиток, у тому числі у пріоритетних напрямках, визначаються серед основних заходів Стратегії розвитку туризму та курортів в Україні.

У наступному параграфі до розгляду пропонується характеристика замків як унікальна складова розвитку туризму на Закарпатті.

1.3. Замковий туризм – специфічна туристична атракція Закарпаття

За даними ВТО, понад 2/3 замків (а це понад 1500 фортифікацій) Європи сьогодні успішно відновлені і використовуються у туристичній сфері, зокрема у готельному господарстві [6, 35]. Європейським туристам притаманне прагнення хоч кілька днів пожити у справжньому середньовічному замку, скуштувати

страви старожитньої етнічної кухні та взяти участь в анімаційних лицарських розважальних програмах замкового дозвілля. Окрім того, королівські замки та знатні аристократичні двори частково чи повністю перетворені у музеї, історичні пам'ятки і, таким чином, є об'єктами туристичних екскурсій.

Інші – утворюють цілісні туристичні комплекси, деякі функціонують як готельні номерні фонди, конференц-зали, атракційні туристичні програми (лицарські турніри, стріляння з арбалетів, винно-дегустаційні заходи).

Важливим та дедалі популярнішим напрямом замкового туризму у Європі є організація весільних та інших урочистих церемоній, що яскраво ілюструє сучасні тенденції наслідування аристократизму поведінки та духу. Це, ще раз доводить те, що сьогодні туризм увійшов до першочергових потреб людства, охопивши всі сфери суспільно-економічного та особистого життя людини. Щодо України, то вона дуже тісно пов'язана з європейською історією, містикою, королівськими та древніми знатними дворами, оскільки, як і у європейських країнах (Франції, Італії, Англії, нинішніх Угорщині, Румунії, Чехії, Німеччині), на українських теренах замки та фортеці масово зводяться у XIV-XVII ст., активно трансформуючись з палаців з елементами італійського «бароко» у палаци у стилі вишуканого «класицизму» аж до кінця XVIII ст., набуваючи яскравої української своєрідності.

Замки і монастирі – це найбільші за розмірами історичні споруди в забудові населених пунктів. Завдяки своїм масштабам вони досі виступають композиційними центрами багатьох історичних міст і сіл України (Києва, Переяслава, Чигирини, Полтави, Путивля, Чернігова, Глухова, Батурина, Охтирки, Новгород-Сіверського, Львова, Кам'янця-Подільського, Білгорода-Дністровського, Жовкви, Дрогобича, Белза, Судака та ін.). Деякі з наших міст – Київ, Львів, Володимир-Волинський, Луцьк, Путивль, Новгород-Сіверський, Білгород-Дністровський – мали надзвичайно розвинену й складну систему укріплень, що формувалися понад півтисячоліття. Головні транспортні торговельні шляхи проходили через більшість укріплених міст та містечок. Торговельні зв'язки міст різних регіонів України, завдяки укріпленим

територіям, сприяли не лише розвиткові внутрішнього ринку, але й міжнародній торгівлі. Найбільша кількість замків, фортець та оборонних монастирів збереглася до нашого часу на заході України.

Перші науково-краєзнавчі описи замків та монастирів України почали проводитися в ХІХ ст. Замки Закарпаття досліджувалися відомим українським археологом Я. Пастернаком. У своїй роботі "Середньовічні городи на Закарпатті", яка видана у Львові в 1932 р., автор описав 15 замків регіону.

Закарпаття – край замків, палаців, храмів і церков. І, незважаючи на те, що чимало з них перетворились, на жаль, на руїни, кілька архітектурних споруд все ж збереглися і перебувають у задовільному стані.

У Карпатських горах минули епохи Дакійського царства, що було розташоване на території сучасної Румунії, Римської імперії (державне, військово-політичне утворення, яке зародилося на основі міста-держави Риму близько 27 р. до н.е. і виросло до Всесвітньої імперії), Середніх віків (Середньовіччя в сучасній періодизації всесвітньої історії охоплює час від краху Західної Римської імперії V ст. до епохи Великих географічних відкриттів (рубіж XV-XVI ст.). Саме в цей період творилися літописна історія, легенди й перекази про чудове Закарпаття.

Замки Закарпаття знамениті своєю архітектурою. На прикладі, скажімо, Невицького замку можна вивчати замкову архітектуру. Тут збереглися і вежі ронделла, і вежі донжон, і вежі барбакан, що слугували як укриття від нападників. На прикладі інших замків можна відстежити, як з плином часу у розрізі історичної архітектури змінювалися системи оборони. Можна побачити 120 метровий замковий колодязь у Хусті та відновлений порівняно нещодавно майже 90 метровий колодязь у Мукачеві. Можна знайти замкові підвали, де знаходилися в'язниці та катівні.

Сьогодні на території Закарпаття нараховується 12 замків, історія збудування яких окреслена періодом з 10 по 16 ст. Наведемо коротку історико-культурну та туристичну характеристику окремих замків Закарпаття.

Невицький замок. Час його будівництва доводиться на другу половину

XIII ст. Вперше він згадується в грамоті початку XIV ст. як база народного повстання проти угорської корони.

У 1317 р. Невицький замок (рис. 1.3.1) переходить у володіння аристократичного роду Другетів, які перебудували його на кам'яний. Невицький замок мав важливе стратегічне положення. З його стін можна було контролювати вихід з Ужанської долини, якою проходив торговий шлях.

Рис. 1.3.1 Невицький замок [35, 55, 94]

Зовні замок оточений, окрім однієї сторони, глибоким земляним ровом. Далі йде стіна з двома круглими баштами і другий, внутрішній рів, який відокремлює її від головних будівель фортеці. З південного боку від них, дещо відособлено, - кругла двоповерхова башта. Посередині знаходиться невеликий двір неправильної форми.

В документах даний замок згадується у 1317 році. Народні перекази і легенди приписують спорудження замка словянській княгині ще до приходу угорських племен в Придунайську низовину [94].

Замок, за легендою повинен був захищати перш за все наречених, від чого й пішла назва замка. Наречена (місцевою говіркою) – невістка. Потім слово "невістський" перетворилося на слово "невицький". Інша легенда приписує спорудження замка князні на ім'я Погана Діва.

Початок XIV століття в Угорщині, Словаччині і Закарпатті ознаменувався феодалними міжусобицями і боротьбою за королівську владу. Повстанці, захопивши Невицький замок, перетворили його в свій оплот. Повстання незважаючи на велику хоробрість повстанців, було придушено і Невицький замок пав у 1322 році [11].

Нині стіни замку його збереглися до висоти двох, а навіть трьох поверхів.

Над ними велично стримить висока чотиригранна камяна башта. Одна із легенд говорить, що стіни мають таку міцність, тому що Погана Діва наказала домішувати у розчин молоко і яйця. Після придушеного повстання, замок був подарований графам Другетам, рід яких володів три з половиною століття Ужгородом і всією Ужанською долиною.

Нині замок реставрований, були збудовані мости і асфальтована доріжка, що веде майже до самого замку.

Ужгородський замок. Ужгородський замок розташований в центрі міста на Замковій горі. Це унікальний зразок укріплень бастионного типу на закарпатських землях, шедевр романського архітектурного стилю. Споруди фортеці відносяться до XII-XIII століття.

Ужгородський замок розташувався на високій горі вулканічного походження, що нависає над річкою Уж. Муроване укріплення було зведено у XIII ст. місці давньоруського городища IX-XIII ст. Протягом XIII - першої половини XVI ст. замок неодноразово витримував облоги, руйнувався й відбудовувався. Найзначнішою була перебудова замку наприкінці XVI століття, виконана під керівництвом італійських майстрів на основі новітніх досягнень тогочасного фортифікаційного мистецтва. В цей час формується планування системи замкових укріплень, що дійшло до наших днів. У 1728 і 1879 роках замок був істотно пошкоджений пожежею [94].

До наших днів Ужгородський замок зберіг свою регулярну п'ятикутну конфігурацію плану. Він складається з п'яти загострених бастионів з оборонними стінами. Стіни і бастиони фортеці складені з андезиту. Первинний підйомний міст замінений насипом [10].

Літописець *Gesta Hungarorum* говорить, що в давнину Ужгородський замок з округою належали князеві Лаборцу. Нестор Летописець пише 898 року: «Прішедше від сходу угри і устремяшеса через гори велікія, іже прозвашася гори Угорьськія, і почаша воєваті на що живе ту». В кінці X - на початку XI століття в Ужгороді будується кам'яний замок як адміністративний центр комітата Унг. І в 1086 році під час набігу половецької орди хана Кутеська

Ужгородський замок кочівники узяти не змогли. Ужгородський замок після його зміцнення штурмом ніколи не був узятий. Востаннє його захищав австрійський гарнізон в 1703-1704 під час повстання на чолі Ференца II Ракоці. Соратник останнього і власник замку Міклош Берчені приймав в ньому послів Франції, Росії і Польщі в період антигабсбургського повстання. Після припинення повстання гарнізон куруців склав зброю. Після розподілу Польщі і встановлення східних кордонів Австрії, замок втратив значення і був переданий імператрицею Мукачівській греко-католицькій єпархії, яка влаштувала тут гімназію. Про Ужгородський замок (рис. 1.3.2) є дві легенди, в двох варіаціях. Складові цих легенд – це таємні підземні ходи (у легенді повинна бути таємниця), дочка господаря замку (одвічне *Chercher la femme*) і трагічна любов.

Рис. 1.3.2 Ужгородський замок [35, 55, 94]

За радянських часів в замку розмістився краєзнавчий музей. У 1968 році почата реставрація замку. У 1979 році з північного боку відреставрували міст, перекинутий через рів, що частково зберігся, навколо палацу, частина оборонних стін і бастіонів, дахи і внутрішній дворик замку.

Середнянський замок (рис. 1.3.3) побудований в XII ст. чернечо-рицарським орденом тамплієрів. На початку XIV ст. цей орден звинуватили в зв'язках з «нечистою силою», члени його були заарештовані, власність розграбована, а сам орден ліквідований. Після цього замок переходить у власність ченців ордена св. Павла.

Рис. 1.3.3 Середнянський замок [35, 55, 94]

Впродовж сторіччя дворянські клани Другеті і Палочи вели боротьбу за Середнянський замок. Закінчилася вона на користь Палочи. Під час визвольної війни угорського народу 1703-1711 рр. замок був значно пошкоджений, після чого його більше не перебудовували.

На території сучасного селища археологами були виявлені предмети доби неоліту – 4 тисячоліття до н. е. та доби бронзи – 2 тисячоліття до н. е.

Руїни замку розташовано на рівнинній околиці селища Середне (угорською Szerednye, чеською Sereдне, словацькою Sereдне/Sereдново, німецькою Sereдnje, польською Sereдне) Ужгородського району, що знаходиться в передгір'ї Карпат – Маковиці [21]. Назву селища пов'язують з його розташуванням відносно двох найбільших міст Закарпаття – Ужгорода та Мукачева, а також відносно центру долини, в якій воно знаходиться. Муроване укріплення було засновано чернечим орденом тамплієрів у XII столітті.

Розташований Середнянський замок у рівнинній частині Закарпаття, в той час як всі інші оборонні споруди будувалися поблизу торгових шляхів, на узгір'ях. Клімат сприяв розвитку виноградарства. Ліси активно вирубалися, їх місце займала лоза та пшениця. В середині 17 сторіччя середнянські вина експортувались в Європу. Гальмував розвиток виноградарства, однак, феодалний звичай, за яким селянин міг пити вино, зроблене з свого винограду, лише протягом кількох тижнів різдвяних та пасхальних свят. Середне за період 14-17 століть стало одним з найбільших сіл краю.

Нині від старовинного замку збереглися лише рештки мурувань башти-донжона. Руїни замку є унікальною пам'яткою оборонної архітектури XII-XIII століття, яка репрезентує ранній тип укріплень на українських землях. Середнянський замок є цікавим в плані того, що він є єдиним замком тамплієрів на території сучасної України, і це була найсхідніша оборонна споруда тамплієрів на території Європи.

У південно-західній частині Мукачева стоїть овіяний легендами і бойовою славою Мукачівський замок, один із найцінніших історичних і воєнно-архітектурних пам'яток Закарпаття XIV-XVII століть. Замок розташований на

горі вулканічного походження висотою 68 м і займає площу 13930 м². Точної дати заснування замку немає, але в документах, які датуються XI століттям, він уже згадується. Із 1396 по 1414 роки замком володів Подільський князь Федір Корятович. Він значно розбудовує і укріплює замок, перетворює його у свою резиденцію. В цей же час у скелястій горі був вирубаний 85 метровий колодезь. Протягом XV-XVI століть замок знаходився в руках багатьох володарів, які проводять його розбудову і укріплення [64].

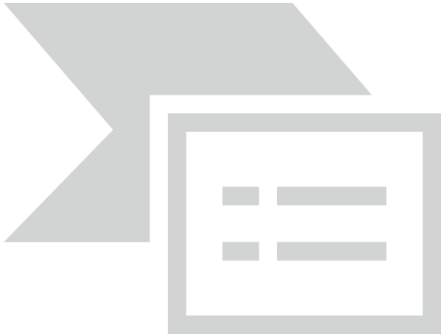

Рис. 1.3.4 Мукачівській замок [35, 55, 94]

В 1633 році Мукачівській замок придбав Трансільванський князь Дердь І Ракоці з правом успадкування. Князі династії Ракоці і володіли ним до 1711 року. Після смерті Дердя І Ракоці в 1648 році його дружина Жужанна Лорантфі продовжує реконструкцію замку і споруджує ще дві тераси – Середню і Нижню. В 1649 році в замку побували посланці гетьмана Богдана Хмельницького, які вели переговори з Дердем Ракоці про спільні дії проти Польщі. З 1685 по 1688 роки замок переживає одну з найбільших облог, яку здійснили війська Австрійського імператора. Після захоплення замку австрійці його реконструювали, що зробило його найсильнішою фортецею на сході Австрійської імперії [16]. З 1703 по 1711 роки замок стає оплотом національно-визвольної війни угорського та всіх інших народів, що населяли край, проти австрійського гніту. В 1782 році тут відкривається політична в'язниця Австрійської монархії.

В 1896 році в'язниця в замку була ліквідована. Замок поступово приходив в занепад та руйнувався. В період Чехословацької республіки (1919-1938 роки) в замку були розташовані військові частини. Після визволення в 1944 році та возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною в замку знаходилось

профтехучилище. Нині в Мукачівському замку розміщений історичний музей.

Поблизу с. Чинадійове на території розкішного парку санаторію "Карпати" знаходиться колишній мисливський замок Шенборнів. Після поразки визвольної війни 1703-1711 років всі маєтки князя Ференца II Ракоці перейшли до королівської казни, а в 1728 році вся Мукачівсько-Чинадійівська домінія була подарована цісарем Карлом VI архієпископу Лотару-Францу фон Шенборну (1655-1729) у довічну власність, який в свою чергу доручив управління володіннями кузену та майбутньому спадкоємцю Фрідріху-Карлу фон Шенборну (1674-1746) [37].

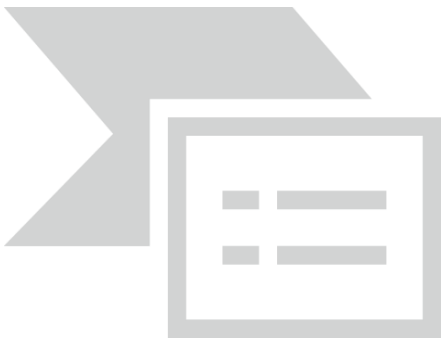

Рис. 1.3.5 Чинадійівський замок [35, 55, 94]

У родини Шенборнів стало доброю традицією щосені навідуватися у Сент-Міклош (назва Чинадійово почала використовуватися з 1944 року) і влаштовувати полювання. Саме для цього в 1890-1895 роках в урочищі Берегвар на місці дерев'яного мисливського будиночку Ервіном-Фрідріхом фон Шенборном-Бухгеймом (1842-1903) було побудовано замок-палац, куди він та його спадкоємець Фрідріх-Карл фон Шенборн-Бухгейм (1869-1932) запрошували іменитих гостей з Будапешта та Відня [55].

Замок побудований з цегли і покритий фігурною черепицею, а в архітектурному відношенні близький за типом до французьких ренесансних замків "доби мушкетерів", де кожна деталь – чи то димохід, чи то вежа – не просто виконують свої прямі функції, але і виступають окрасою будівлі [17].

Замок розташований в центрі так званого англійського парку-дендрарію, який займає 19 га. Місце для розміщення замку було вибране настільки вдало, що навіть не було потреби змінювати довколишній ландшафт. Озеро на

території парку за своєю формою повторює контури Австро-Угорської імперії того часу [76].

У 1945 році замок було реорганізовано у будинок відпочинку, а у 1958 році, після візиту М. Хрущова, на його базі був відкритий перший кліматологічний санаторій в Закарпатті, який спеціалізувався на лікуванні серцево-судинних (кардіоневрологічних) захворювань [94]. Будівля замку стала головним корпусом комплексу. Для огляду та екскурсій з 9.00 до 17.00 відкриті камінний зал та бібліотека замку. В інтер'єрі частково збереглися парадні сходи та комини. В приміщеннях замку проходили зйомки кількох сцен радянського фільму-бестселлеру "Сімнадцять миттєвостей весни".

На території парку діє бювет з мінеральною водою "Поляна Купель" та є справжнє "Джерело Краси" з цілющою водою. Навпроти входу до санаторію, якраз біля траси Мукачеве – Стрий знаходиться гарна старовинна будівля залізничної станції "Санаторій Карпати". В архітектурному плані будівля залізничної станції повністю повторює романтичний стиль палацу [55].

Квасівський замок розташований на березі р. Боржава в с. Квасове. З боку рівнини замок був прикритий горбом, «курганом красуні», як його називають місцеві мешканці. Це давало можливість власникові замку несподівано нападати на купців, які йшли «соляним шляхом» долиною р. Тиси. В той же час він контролював вихід з Боржавської долини. Ніякої стратегічної ролі замок не грав: це була звичайна фортеця лицаря-феодала.

Руїни замка «Канків» видніються на Чорній Горі (рис. 1.3.6), на Виноградівщині. Вперше про замок згадується в угорській хроніці, де сказано, що в IX ст. на місці замку було слов'янське городище.

Рис. 1.3.6 Руїни замка «Канків» [35, 55, 94]

У XI ст. тут побудований замок – опорний прикордонний пункт. Проте за наказом короля Карла Роберта замок був зруйнований. Приблизно на тому ж місці в XV ст. побудували замок-монастир для ченців ордена францисканців. Місцеві мешканці назвали його «Канків» – за назвою шерстяного одягу ченців. У 1558 р. в результаті міжусобиці феодалів замок був зруйнований.

Для захисту населення в XI столітті зводиться на плато біля Чорної Гори перше укріплення – замок Канків (Канко), вотчина місцевого слов'янського феодала. Йшли роки, Канків перетворюється з дерев'яного дитинця в кам'яний рицарський замок, що оберігав соляний шлях, який пролягав Тисою [16].

Деякі жителі Виногорова пам'ятають, що ще не так давно капличку вкривав бляшаний дах, а на стінах можна було помітити старовинні розписи. Зараз стан міні-храму мало відрізняється від оплакуваних дощами та снігами забутих руїн Канкова поруч.

Палац Перені (рис. 1.3.7) – одна з найдавніших архітектурних визначних пам'яток Закарпаття, розташований по дорозі від м. Виногорова до Чорної гори. Перша споруда була побудована в XIV ст. Це прямокутна будівля з квадратними баштами по кутах. Масивні стіни побудовані з каменя. Кімнати палацу вузькі, з низькими склепінчастими стелями.

Рис. 1.3.7 Палац Перені [35, 55, 94]

Значні перебудови палацу відбулися в епоху бароко. Фасад прикрасили гербом сім'ї Перені, а центральний зал – фрескою із зображенням Агасфена і Есфірі. Зараз у палаці розміщений районний відділ освіти.

Руїни Королоєвського замку знаходяться на крутій скелі, розташованій на південних околицях смт. Королево. Грамота в 1272 р. свідчить, що це був королівський замок, в якому володарі Угорщини зупинялися, коли приїжджали

полювати на зубрів. У грамоті 1378 р. сказано, що король Жігмонд передав замок марамороському жупану – волооському воєводі Драги, проте в кінці XIV ст. відібрав його і володіння у воєводи і передав баронові Перені.

У 1514 р. повстанці із с. Королево і навколишніх сіл напали на замок і спалили господарські приміщення. У XVI-XVII ст. між сім'єю Перені і австрійською владою виникли суперечки. Після антигабсбургської змови в 1672 р., за наказом імператора Леопольда, замок був зруйнований. Після цього замок більше не відновлювали.

Точної дати і імені засновника Хустського замку в історичних документах не збереглося, але народна легенда оповідає, що його побудували розбійники. Можливо, біля злиття р. Тиси з р. Річкою і була якась розбійницька фортеця, звідки можна було нападати на каравани, які йшли «соляним шляхом». Захоплена королівськими військами, вона була перетворена на королівський замок. У XV ст. Хустський замок виконував не тільки оборонні функції, але і був в'язницею. У 1511 р. король Владислав II Ягеллон передає Хустський замок в оренду графові Табору Перені. У 1571 р. замок переходить до князівства Трансільванії. Після 1683 р. замок потрапив під владу австрійських Габсбургів. З часом Хустський замок почав втрачати своє стратегічне значення, тому там розмістили австрійський гарнізон.

Рис. 1.3.8 Хустський замок [35, 55, 94]

Проте фатальним для замку виявився 1766 р., коли під час сильної грози блискавка потрапила в порохову башту і запалила її, від чого вибухом значна частина фортеці була знищена. У 1798 р. ще одна гроза звалила башту в південно-східній частині замку, а наступного року влада дозволила розібрати південну стіну для будівництва в місті католицької церкви.

Бронецький замок. Залишки середньовічного замку можна побачити в

бічному міжгір'ї Боржавської Долини на гостроверхій скелястій горі. На жаль, письмових згадок про Бронецький замок небагато. Вперше про фортецю згадується в 1273 р. в грамоті угорського короля Ласла IV, в якій сказано, що замок був відібраний у ворогів його отця Іштвана V.

Вишківський замок. Перша згадка про фортецю належить кінцю XIII ст. Вона виконувала роль охорони водного шляху по Тисі, яким доставлялася з солотвинських солекопалень кам'яна сіль. У 1300-1350 рр. фортеця була центром Марамороського комітату.

В цілому, на території Закарпаття знаходяться 12 старовинних замків, які є археологічними визначними пам'ятками середньовічної архітектури. Всі замки використовуються у туристичних маршрутах, бо в них витає дух старовини. Однак, ще треба працювати над туристичною привабливістю замків.

Ужгородський, Мукачівський та Чинадіївський замки за своїм станом є придатними для проведення екскурсій. Інші дев'ять замків менш, але також можуть бути використані для туристично-екскурсійного обслуговування відпочиваючих. Закарпатська область володіє також значною кількістю пам'ятників дерев'яної народної архітектури XVII-XIX ст., є багато адміністративних, культових і житлових кам'яних споруд VII-VIII століття на території Закарпаття збережено 118 дерев'яних церков, збудованих упродовж останніх п'яти сторіч. В області на облік взято понад 700 пам'яток історії та культури, в тому числі понад 100 пам'яток архітектури. Пам'ятки архітектури в області охоплюють період в понад 1000 років і репрезентують всі основні стилі європейської архітектури.

У наступному розділі буде висвітлено аналіз сучасного стану розвитку туристичної інфраструктури у Закарпатській області.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Оцінка розвитку готельного та ресторанного господарства в регіоні

В інфраструктурі туризму одне з центральних місць займають готелі, молодіжні бази та гірські притулки, інші місця для короткотермінового проживання.

Розміщення є одним із найважливіших елементів туризму. Немає розміщення (немає ночівлі) – немає туризму. Сьогодні туризм на Закарпатті став одним із найпопулярніших видів відпочинку. Великі туристичні й екскурсійні можливості Закарпатської області обумовлені багатьма чинниками. Багата та унікальна історія; мальовничі гори та полонини, оточені просторими хвойними та листяними лісами; прекрасні сади і виноградники; цілющі мінеральні джерела, м'який клімат; зручні автомобільні, залізничні та повітряні шляхи – все це дозволяє не тільки розвивати туризм як складову соціально-економічного розвитку і добробуту, але вести активну політику, відвідування Закарпаття туристами (гостями) інших областей України та іноземними гостями.

Закарпатська область є однією з найпопулярніших і найпривабливіших туристично-рекреаційних областей України. В сучасних умовах туристично-рекреаційний потенціал відіграє провідну роль у формуванні господарського комплексу області. За даними індустрії туризму та відпочинку, він є однією з провідних і найбільш прибуткових в регіоні. З огляду на особливості району дослідження, слід зазначити, що індустрія туризму і відпочинку в регіоні значно розвинулася завдяки своєму вигідному географічному положенню, багатим природним ресурсам та історико-культурного потенціалу. На Закарпатті поширені такі види туризму як культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, активний, подієвий, релігійний, сільський (зелений), агротуризм, екологічний тощо. Також Закарпаття виділяється досить своєрідними умовами

для проведення зимового відпочинку, гірськолижного спорту та туризму. В найактивніших туристичних районах Закарпатської області пропонується безмежна кількість готельних послуг, вигідні та комфортабельні апартаменти в центральних готелях міста, екскурсійне обслуговування, високоякісні послуги перекладачів та зустріч в аеропорту.

Загалом для обслуговування туристів залучається велика чисельність підприємств (турагенти та туроператори), завданням яких є забезпечення та організація виготовлення туристичного продукту, надання та здійснення туристичних послуг, посередницька діяльність відносно проведення супутніх та притаманних послуг.

За даними Головного управління статистики в Закарпатській області [24] на території області у 2019 році функціонувало 67 – підприємств юридичних осіб готельного господарства, у т.ч. 33 готелів, 17 молодіжних баз та гірських притулків, 14 інших місць для короткотермінового проживання, 3 гуртожитки для приїжджих. Середня місткість одного підприємства складає 37 номерів, одного номера – 2 місця. За категоріями комфортності 5,8% об'єктів відносяться до 4 зіркових, 14,5% – до 3 зіркових. Із загальної кількості номерів 10,0% складають класу люкс. Кожне третє підприємство готельного господарства мало у своєму складі такі об'єкти сервісу як ресторани, кафе та барів, кожне п'яте – сауни (басейни) та автостоянки, кожне сьоме – пральні.

Аналіз динаміки кількості обслугованих осіб закладами розміщення впродовж 2010-2019 рр. виявив, що в цей період Україну відвідало понад 130,0 млн. іноземних громадян, максимально у 2013 р. – 24,7 млн осіб. Оцінка частки іноземних туристів, що відвідали регіон до їх загальної кількості в Україні (рис. 2.1.1) показав, що найбільше зростання цієї частки припадає на Львівську (12,1%), Харківську (4,3%), Івано-Франківську (3%) області. Зростання туристичних потоків у Закарпатській області становило трохи більше 2%. Найпомітніше зниження частки іноземних туристів зафіксовано у Хмельницькій області – 1,2% (див рис. 2.1.1).

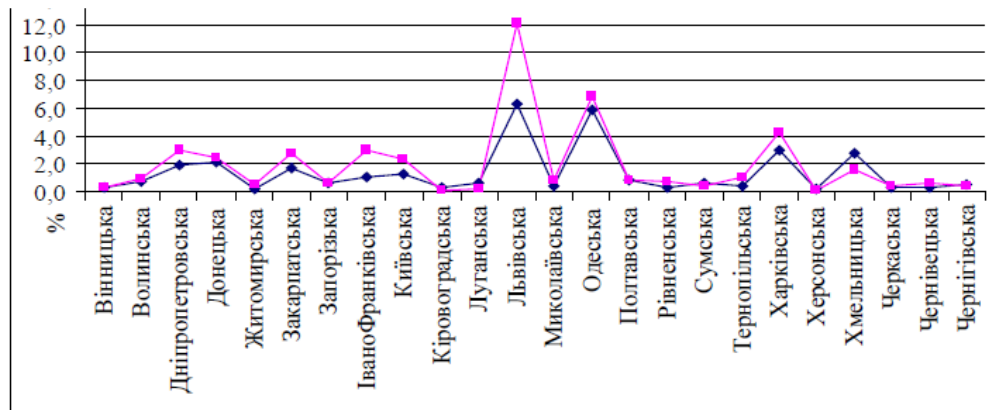

Рис. 2.1.1 Частка іноземних туристів, що відвідали регіони до їх загальної кількості в Україні, 2010 р., 2019 р., % [26]

Результати аналізу показали, що основною проблемою готельного господарства в регіонах є неоптимізована структура готелів і аналогічних засобів розміщення. Так, у 2019 р. структура закладів готельного господарства загалом по Україні охоплювала: 1703 готелі, 139 мотелів, 40 хостелів, 14 кемпінгів, 90 гуртожитків для приїжджих, 548 туристичних баз та інших місць для тимчасового розміщування. Аналіз показав, щоє регіони, в яких і сьогодні зовсім немає мотелів, хостелів, кемпінгів, гуртожитків для приїжджих і туристських баз, гірських притулків, студентських літніх таборів та інших місць для тимчасового розміщування. Особливо привабливим для туристів, зокрема іноземців, є кемпінги, адже значна частина з них подорожує на автомобілях, і для них важливі місця для авто. На сьогодні в Україні нараховується всього 14 кемпінгів.

Так, загальна сума надходжень сплати туристичного збору по областях за 2020 р. до місцевих бюджетів склала 130 628, 24 тис. грн. Серед трійки лідерів опинилися місто Київ (34 692,88 тис. грн.), Одеська (15 177, 87 тис. грн.) та Львівська (11 786,51 тис. грн.) області. Одразу за ними в списку була Київська область (9 837,04 тис. грн.). Трохи більше 6 000 тис. грн. сплатили Харківська, Закарпатська та Запорізька області: 6 602,35 тис. грн., 6 436,38 тис. грн. та 6 200,46 тис. грн., відповідно. Максимально поруч в рейтингу опинилися Івано-Франківська (5 599,17 тис. грн.) та Дніпропетровська (5 592,42 тис. грн.) області. Замикає десятку лідерів Миколаївська область (4 648,61 тис. грн) [81].

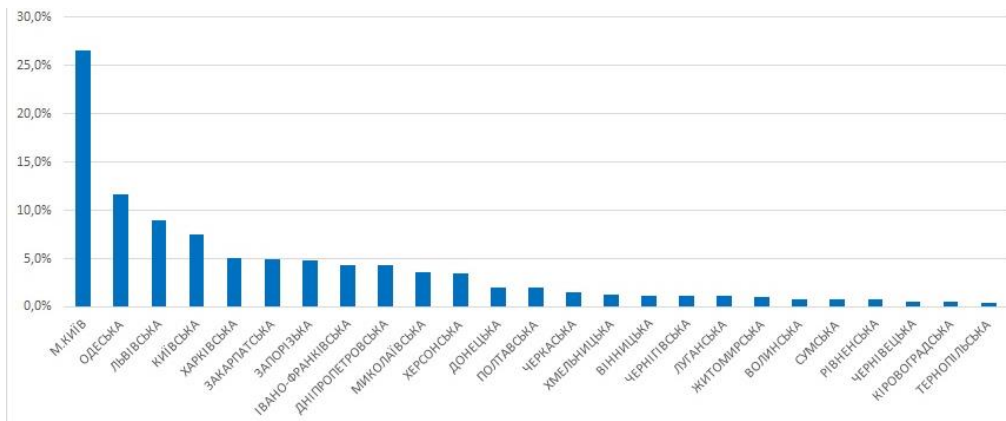

Рис. 2.1.2 Сплата туристичного збору у областях України за 2020 р, % [26, 81]

Як видно з рис. 2.1.2, при оцінці регіонів України за найбільшими обсягами надходжень від сплати туристичного збору до місцевих бюджетів у 2020 р. до ТОП-5 увійшли: м. Київ – понад 25%, Одеська – 10%, Львівська – близько 10%, Київська – понад 7%, Харківська, Закарпатська – по 5% області.

Протягом 2019 року послугами готелів та інших об'єктів, придатних для короткотермінового проживання у Закарпатській області, скористалися 102,4 тис. приїжджих, з яких 17,3% іноземні громадяни. Загальний час перебування у готельних підприємствах зменшився на 15,8% (див. рис. 2.1.3).

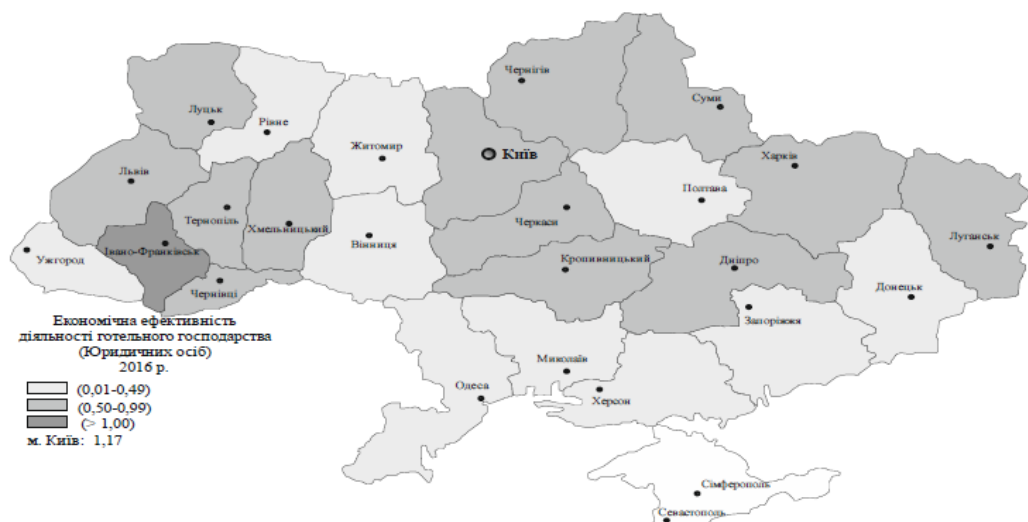

Рис. 2.1.3 Економічна ефективність діяльності готельного господарства (юридичних осіб) у регіонах України у 2018 р., за [23]

Протягом 2018 р. 25,3 тис. туристів офіційно скористалися відповідними послугами туристичних організацій Закарпатської області, з них 18,9 тис. осіб

це громадяни нашої країни, що виїжджали за кордон, 0,2 тис. осіб це іноземні громадяни та 6,2 тис. осіб це внутрішні мандрівники. Порівнюючи з 2017 р. кількість громадян України, які відправлялися за кордон, посилилась у 1,8 рази, кількість внутрішніх мандрівників – у 1,6 рази, кількість іноземних туристів – у 1,8 рази, у 10,1 разів скоротилася чисельність відвідувачів, яким було надано туристичні послуги [88]. В Ужгороді є всі умови для подальшого розвитку туризму та інфраструктурного їх забезпечення. Західна лінія територіальної межі міста практично виходить на Державний кордон України із Словаччиною і митно-пропускний перехід на автошляху Київ – Братислава. На південь від міста у 20-ти кілометрах знаходиться прикордонна залізнична станція Чоп і митно-пропускний пункт «Тиса» на автошляху Київ – Будапешт. Ужгород має налагоджені стосунки з містами-побратимами у 10 країнах світу, а саме Ярослав, Кросно (Польща), Дармштадт (Німеччина), Ніредьгаза, Бийкийшчоба (Угорщина), Михайловце, Кошіце (Словаччина), Чеська Ліпа (Чехія), Корваліс (США), Москва, Орел (Росія), Горсенс (Данія), Каяни (Фінляндія), Сату-Маре (Румунія).

Із загальної кількості туристів у 2018 р. проводили відпочинок та дозвілля 99,5%, знаходились у ділових, службових поїздках, на навчанні - 0,1%, на лікуванні перебували – 0,1%, займалися іншими різновидами туризму - 0,3%. Усього протягом 2018 р. суб'єктами діяльності в сфері туризму в області надано 162,1 тис. туроднів, на кожного туриста в середньому діставалось по 6 туроднів. Загалом продажі туристичних подорожей у 2018 році склали 259 мільйонів гривень.

У загальній інфраструктурі туристичної галузі одне з основних напрямків призначення запроваджувалося на готелі та подібні засоби розміщення. У Закарпатській області у 2018 році юридичними особами та фізичними особами було створено 228 таких підприємств (у 1,5 рази більше порівняно з попереднім роком), у тому числі 147 готелів, 66 туристичних баз, кемпінги, 12 мотелів, 2 гостели, 1 гуртожиток для приїжджих. За функціональною структурою підприємства, як і раніше, готелі є найпоширенішими. У 2018 р. у готелях та

аналогічних засобах розміщення нараховувалося 4828 номерів, найбільшу частину з них (53,5% складали номери першої категорії, а номери вищої категорії 16,0% від загального номерного фонду.

Впродовж 2018 року готельними послугами та аналогічних засобів розміщування скористалися 172,7 тис. мандрівників, що на 22,7% більше, ніж у попередньому році. Із них 149,5 тис. осіб – громадяни України, 23,2 тис. іноземці. Найбільше туристів зупинялося у містах Ужгород - 51,4 тис. осіб, або 29,8%, Берегово – 17,5 тис. осіб, або 10,1%, Хуст – 15,8 тис. осіб, або 9,1% та Мукачево – 13,4 тис. осіб, або 7,8% [24, 86].

Готелями було організовано обслуговування 74,7% гостей від загальної чисельності розміщених в області, туристичними базами, студентськими таборами – 12,4%, мотелями – 9,3%, хостелами – 3,4%.

Загальна сума доходів від готелів та відповідних засобів розміщення у 2018 році становила 102,9 мільйона гривень, що у 1,5 рази більше порівняно з попереднім роком. 42,0% доходу надійшло від основної діяльності (продажу номерів), що становить 17,2% від надання інших послуг (табл. 2.1.1).

Таблиця 2.1.1

Основні показники роботи готелів та аналогічних засобів розміщування
Закарпатської області, осіб складено за [24]

Показники	Роки		
	2018	2019	2019/2018, в %
Кількість готелів та аналогічних засобів розміщування, од.	54	59	9,3
У них номерів, од.	4828	-	-
Одноразова місткість, місць	3748	4672	24,7
Обслуговано приїжджих, тис. осіб	114619	102410	-10,7
Коефіцієнт використання місткості готелів та аналогічних засобів розміщування	0,15	0,14	-6,7

Мережа суб'єктів – юридичних осіб ресторанного господарства на початок 2019 р. нараховувала 324 об'єктів (кафе, бари, ресторани, їдальні, постачання готової їжі) на 16,3 тис. посадочних місць. У середньому на один об'єкт у ресторанному господарстві припадало 50 місць. Основна мережа ресторанів спеціалізується на кафе, закусточних, фуршетних та барах, їх питома

вага у загальній чисельності об'єктів у 2018 р. становила 78,1% проти 77,3% у 2017 р.

Серед міст та районів області більш за все об'єктів ресторанного господарства припадає на обласний центр Ужгород – 62 одиниці (19,1% від загальної кількості) та на Тячівський район – 39 одиниць (12%), а мінімальна кількість – на м. Чоп, відповідно 2 та 0,6%.

У 2018 році частина продажів продукції приватного виробництва у роздрібному товарообігу ресторанного господарства становила 48,3%. Протягом останніх років розширилася мережа маленьких кафе та барів, які належать фізичним особам-підприємцям, де пропонується величезний вибір їжі закарпатської, угорської, словацької, румунської кухонь та напоїв, які зможуть задовольнити смаки найсуворіших гурманів.

Загалом Закарпатська область відноситься до переліку областей, які найгірше забезпечені місцями в закладах ресторанного типу в розрахунку на 10 тис. населення. Основу мережі ресторанного господарства складають бари, кафе, закусочні, буфети (кіоски), їх питома вага у загальній кількості підприємств ресторанного господарства складає 77,3%.

Мережа санаторно-курортних та оздоровчих закладів в інфраструктурі підприємств готельного господарства Закарпатської області займає одне із центральних місць. В інфраструктурі туризму одне із центральних місць займають готелі, мотелі та інші місця для короткотривалого проживання.

Нестача готельних номерів зумовлює дуже високі за міжнародними стандартами ціни на готельні послуги. Проблемним також є питання рівня послуг, що не завжди задовольняють потреби міжнародного туристичного потоку. Найбільша кількість готелів розташована у містах Ужгород і Мукачево, а також у Рахівському, Мукачівському та Міжгірському районах, які є центрами ділової активності в регіоні, мають розвинену мережу промислових підприємств та значну щільність історико-культурних пам'яток.

Більш складна ситуація з насиченням готелями класу від трьох зірок і нижче. Згідно з світовою практикою, саме в них селиться близько 70% туристів

й командированих з середнім та низьким рівнем прибутку. Більшість наявних у області готелів такого класу збудовано давно і вони не відповідають сучасним стандартам якості та сервісу. Тож не дивно, що конкуренцію останнім складають власників квартир, що здають їх в оренду.

Швидкими темпами протягом останніх років здійснювалось будівництво невеликих туристично-рекреаційних об'єктів (кемпінгів, міні-готелів, баз відпочинку, пансіонатів тощо). Серед новозбудованих - заклади високого рівня, які за короткий проміжок часу завоювали прихильність відвідувачів: бази відпочинку «Воєводино» (Перечинський район), «Ельдорадо», готель «Фортуна» (Свалявський район), готель-ранчо «Золота гора», готель «Камелот» (Ужгородський район), готель «Гостинний дім», чотиризіркові готелі «Олд континент» та «Едуард» (м. Ужгород).

Унікальним готельно-туристичним тризірковим підприємством є ПрАТ ГТК "Інтурист-Закарпаття", яке налічує 320 номерів різних категорій: "Економ", "Бізнес", "Еліт", "Люкс", "Супер-Люкс", та суперлюкс "Княжий" (оформлений у стилі покоїв ужгородського князя Ференца Ракоці (XVIII ст.) та найбільший ресторан, що дає можливість розмістити одночасно до 400 гостей.

Рис. 2.1.4 Готельно-туристичний комплекс "Інтурист-Закарпаття", [25]

Кухарі високого класу пропонують своїм гостям кулінарні ролзинки

української, угорської, російської, словацької кухонь та допомагають організувати і провести бізнес-ланч, бенкет. Конференц-зал (до 120 місць) і зал ресторану до (400 місць), задовольняють вимоги щодо організації та проведення ділових заходів.

"Інтурист-Закарпаття" є і прекрасним турагентом Закарпаття, який надає можливість відвідати будь-який куточок світу. 30-річний досвід у сфері туристичних послуг гарантує якісний та безпечний відпочинок.

Відділ бронювання та в'їзного туризму – це чудова можливість для гостей та жителів м. Ужгорода познайомитися з багатою історією, місцевим колоритом та прекрасною природою.

Розвивається інфраструктура вздовж основних транспортних магістралей, починаючи з пунктів перетину державного кордону і до кордонів з іншими областями України. Серед таких об'єктів вирізняються такі готельно-ресторанні і мотельно-ресторанні підприємства: "Наталі" (Воловецький район), "Червона гора" (Мукачівський район), "Європа" (Ужгородський район), "Гелікон" (Берегівський район) та інші.

Динамічно розвиваються зимові види відпочинку, дедалі популярнішими стають гірськолижні траси, яких за даними 2019 року налічується в області біля 80 одиниць. Позитивні враження на відпочиваючих склали гірськолижні центри в селах Пилипець, Подобовець, Ізки (Міжгірський район), "Синяк" (Мукачівський район), на полонині Драгобрат (Рахівський район), на горі "Красія" (Великобerezнянський район) та інші.

База відпочинку "Красія" – це чотирьохповерхова будівля, виконана в карпатському стилі і має в своєму арсеналі затишні кімнати: класу "напівлюкс" і стандартні. Гірськолижний комплекс обладнаний канатно-крісельною дорогою (довжина 2000 м), бугельним підйомником (довжина 1000 м).

За останні роки популярністю користується відпочинок у сільській місцевості. Власники сільських садиб почали об'єднуватися в асоціації, створювати комунальні підприємства і центри розваг, що дає можливість більш активно розвивати цей вид відпочинку.

В області недостатньо сформована база для розвитку сільського (зеленого) туризму. Загальну кількість агроосель на території краю оцінити дуже важко, оскільки більша половина з них офіційно не зареєстровані. За неофіційними даними їх близько 300. Як стверджують спеціалісти динаміка кількості агроосель з кожним роком буде зростати [80].

Необхідною умовою для розвитку туризму в регіоні є поліпшення транспортної інфраструктури, в зонах автомобільних шляхів та міжнародних транспортних коридорів, а також їх облаштування усіма необхідними об'єктами. Адже, 70% іноземних туристів надають перевагу власному автотранспорту.

Сьогодні виношується ідея добудови автобану М6 на Закарпатті. З угорського боку траса побудована, а от з нашого поки суттєвих зрушень немає. Нині триває пошук інвестора, а саме будівництво планується на початок 2015 року. Від села Дийда М6 пройде паралельно між існуючими автошляхами, в районі Доробратова перетнеться з автодорогою Мукачево - Рогатин і далі, в напрямку між Міжгір'ям і Волівцем, проляже через Сойми, перетне Карпати. Автобан М6 матиме велике значення для всього Закарпаття, адже досвід показує, що на відстані 40-50 км по обидва боки автобану активно розвивається інфраструктура.

Суттєво покращує туристичну інфраструктуру і наявність туристично-інформаційних центрів. Сьогодні в області їх створено п'ятнадцять. Протягом 2010 року відкрито 5 туристично-інформаційних центрів, а саме в м. Ужгород, с. Пийтерфолво Виноградівського району, с. Ділове Рахівського району, с. Гукливий Воловецького району та с. Яноші Берегівського району. Саме покращення інформаційного забезпечення про туристичний продукт регіону, на нашу думку, є одним з першочергових і найменш затратних заходів для активізації в'їзного міжнародного туризму. Адже найважливішою проблемою є те, що туристично-рекреаційний потенціал регіону мало відомий закордонному споживачеві.

Головним завданням інформаційно-рекламної політики повинно стати

завоювання провідних позицій для вітчизняного турпродукту регіону та формування позитивного іміджу в країнах ЄС, США, Китаї, Канаді, Японії. Слід приділити окрему увагу «просуванню» закарпатського продукту на ринки країн Близького сходу та Перської затоки [17].

Крім цього, відмічаємо практично відсутність індустрії розваг на території краю, а наявна – хаотична та неорганізована.

Розвиток туристичної діяльності сприяє інвестиціям в галузь і, відповідно, подальшому підвищенню рівня її конкурентоспроможності. За останні докарантинні роки обсяги інвестицій в готельну та ресторанну сферу зросли у 8 разів, хоча більшість експертів вважають що туристична інфраструктура області все ще розвинута недостатньо і морально застаріла.

На даний час в області відомі наступні інвестиційні проекти [12, 24, 95]:

- в с. Нижнє Солотвино Ужгородського району на території ботанічного саду з колекцією рідкісних видів рослин будується багатофункціональний санаторно-курортний комплекс «Деренівська купіль» (СП «Хімопол», м. Київ).;
- в с. Сойми Міжгірського району будується санаторний комплекс «Сойми» (ПрАТ «Джерела Міжгір'я»), розрахований на 500 місць, який стане другим за величиною санаторієм у державі.

З-поміж 5 інвестиційних проектів зі створення на території Закарпатської області гірськолижних комплексів із розгалуженою спортивною та туристичною інфраструктурою обрано проект будівництва комплексу на Боржавських полонинах («Боржава резорт»), У Воловецькому районі проводяться експертні оцінки щодо можливостей і інфраструктурного забезпечення майбутнього гірськолижного центру.

Реалізовується «Розробка концепції та програми розбудови території туристичного комплексу «Синяк» в Мукачівському районі Закарпатської області» – проектом передбачено побудувати 1500 готельних місць, ресторани, бари та кафе на 2600 місць, місць на стоянках для 600 автомобілів, 6 витягів загальною потужністю до 7500 осіб/год., місткість лижної зони до 17000 лижників, територія гірськолижних трас до 60 га та протяжність трас – 12 км.

Проектом «Будівництво гірськолижного комплексу в районі с. Ясіня – полонина Драгобрат, с. Кваси – гора Близниця» планується побудувати 5 туристичних закладів на 2300 місць, 8 гірськолижних трас загальною протяжністю 34,9 км, пропускна спроможність канатних доріг до 17530 осіб/день.

Проектом «Ужгород – полонина Руна» передбачено побудувати 336 готелів, пансіонатів, котеджів та гірських притулків на 19687 місць, 58 ресторанів, кафе та пунктів швидкого харчування на 26300 місць, 39 витягів довжиною 65,5 км, 154 км трас спусків, сноупарк до 102 га та аквапарк до 20 га, критий льодовий палац, поле для гольфу на 18 лунок до 60 га та систему спа- та wellness-центрів.

Проектом «Гірський курорт «Петрос» передбачено побудувати 3900 готельних номерів, 35,0 тис. м² інших об'єктів інфраструктури, 21 гірськолижний підйомник, 79 км гірськолижних трас.

Проектом Гірськолижний комплекс «Боржавські Полонини» передбачено побудувати 20 витягів, загальною пропускною потужністю витягів до 11,0 тис. осіб, 58,4 км – довжина зон для катання, загальна територія для катання – до 335 га.

Таким чином, без розвитку інфраструктури і розвитку додаткових послуг відповідні заклади не матимуть попиту на ринку. Останнім часом швидкими темпами розвивається супутня до туристично-рекреаційної галузі інфраструктура, а саме пункти перетину державного кордону, транспортне обслуговування, дорожній сервіс, зв'язок, заклади харчування (колиби, бари, кафе).

Далі будемо аналізувати сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів в області.

2.2. Сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів в області

На території України у 2017-2018 рр. на обліку перебували 1 928 закладів санаторно-курортного господарства, з них більшість (1 419 або 64%) мали сезонний характер своєї діяльності (рис. 2.2.1). Це цілком відповідає географічному положенню території України, де протягом року природні умови значно змінюються. Для санаторіїв та закладів із переважанням медичного інфраструктурного комплексу характерна їх цілорічна діяльність. Тобто кліматична складова у здійсненні лікувальних процедур в них не основна. Натомість сезонні заклади представлені переважно будинками та базами відпочинку.

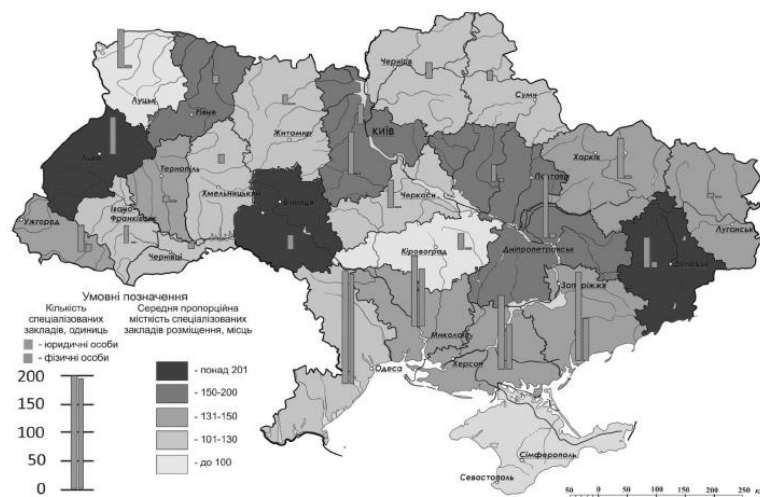

Рис. 2.2.1 Кількість та місткість закладів санаторно-курортного господарства України у 2019 р., [14, 83]

У структурі спеціалізованих закладів розміщення курортно-лікувального спрямування найбільшу вагу мають бази відпочинку (крім турбаз). На них припадає понад 71 % від усіх закладів. За типом власності абсолютна більшість із них приватні. На другому місці перебувають санаторії (10%), які представлені переважно об'єктами державної власності зі значним строком (понад 20 років) постійного надавання послуг. Ці інфраструктурні комплекси створювалися ще за радянських часів і у більшості потребують істотної

модернізації. На третьому місці – санаторії-профілакторії та дитячі санаторії (близько 6% ринку кожен). Ці заклади характеризуються умовами, близькими до тих, у яких перебувають власне санаторії. Четверте місце посідають пансіонати відпочинку (73 одиниці, або близько 4 % ринку). Решта категорій менш представлені. Кількісно серед курортно-лікувальних закладів переважають бази відпочинку, а найменше представлені бальнеогрязелікарні та супутні заклади (всього 3 заклади з 1928 р.). До таких закладів належать лікарні у Моршині, Знам'янці та Трускавці.

Згідно з наявною статистичною інформацією, заклади курортно-лікувального спрямування в Україні не користуються великим попитом серед іноземних відпочивальників. Так, негромадянами України протягом 2018 клієнтами було лише 1,5 % від загальної кількості відпочилих. Це свідчить про проблеми як реклами таких закладів за кордоном, так і про їх загальний матеріальний стан. Збільшення кількості іноземних відвідувачів дозволить збільшити середній прибуток від одного відпочивальника, оскільки Україна оточена переважно державами з вищими прибутками населення. Найбільша частка серед іноземців, що оздоровилися в Україні, належить громадянам Молдови (понад 50%) й Росії (понад 13%), громадяни Білорусі (11%) та Азербайджану (10%). Із країн далекого зарубіжжя найбільше прибулих було з Німеччини, Латвії, Польщі та США. Щодо закладів, у яких найчастіше відпочивали іноземці, найбільшу питому вагу мали санаторії (понад 70%) та санаторії-профілакторії (близько 9%).

Наявність на території Закарпатської області великої кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів дає підстави стверджувати, що туризм і оздоровлення є важливими об'єктами регіонального управління. Сьогодні рекреація й туризм розглядаються як невід'ємна складова соціально-економічної політики Карпатського регіону.

За останнє десятиріччя кількість санаторно-курортних та оздоровчих закладів Закарпатської області збільшилась на 17,2% виключно за рахунок відпочинкових закладів – баз відпочинку, кількість яких зросла в 1,7 рази.

Станом на 2018 рік оздоровчі заклади області складають 32 об'єкти, або 9% від загальної кількості об'єктів туристично-рекреаційної галузі. Найбільш розвинута мережа закладів даного профілю у Свалявському, Мукачівському, Хустському та Тячівському районах (24 об'єкти), які забезпечують 50% ліжкового фонду області. Однак серед областей західного регіону за кількістю місць у санаторно-оздоровчих закладах та чисельністю оздоровлених Закарпаття поступається лише Львівській області.

Рекреаційні заклади області нараховують 103 об'єкти (29% об'єктів туристично-рекреаційної галузі). Вони сконцентровані переважно у Тячівському, Міжгірському, Свалявському та Перечинському районах, і забезпечують 34% ліжкового фонду області [**Error! Reference source not found.**].

Туристичні заклади складають 221 об'єкт або 62% від загальної кількості об'єктів туристично-рекреаційної галузі. Найбільш розвинута мережа закладів даного профілю у Рахівському, Свалявському районах та місті Ужгород (105 об'єктів), які забезпечують 43% ліжкового фонду області.

В областях виділено 10 лікувально-оздоровчих рекреаційних територій, особливо, Ужгородська рекреаційна зона, курорт Деренівка, Мукачівська, Карпати і Синяк, Великоберезнянсько-Перечинська, Міжгірсько-Воловецька та курорт Сойми, Свалявська, Поляна, Іршавська, Берегівська, Хустсько-Виноградівська та курорти Шаян, Тячівська, Рахівська, Кваси.

Формулюючи стратегії розвитку туризму та дозвілля, регіонам необхідно опиратися на ідею сталого розвитку, оскільки людина є частиною живої природи і не може вижити без природних ресурсів. Територія Закарпаття характеризується великою кількістю санаторно-курортних та оздоровчих закладів (табл. 2.2.1).

Аналізуючи дані таблиці 2.2.1 та 2.2.2, слід зазначити, що протягом аналізованого періоду чисельність санаторіїв у Закарпатті зменшилась з 21 до 19, а отже, зменшилась кількість ліжок з 5.3 тис. до 3.9 тис. У період з 2015 по 2017 рік кількість будинків та пансіонатів залишилася незмінною і становила 4

споруди, відповідно залишилася незмінною чисельність ліжок – 0,2 тис. Кількість баз та інші аналогічні заклади відпочинку зменшилася з 28 у 2015 до 19 у 2017 році, а отже, зменшилась кількість ліжок з 1.8 тис. до 1 тис.

Таблиця 2.2.1

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади , складено за [24, 83]

	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	всього	ліжок, тис.	всього	ліжок, тис.	всього	місць, тис.	всього	місць, тис.
2015	21	5,3	2	0,2	4	0,2	28	1,8
2016	19	4,0	-	-	4	0,2	22	1,0
2017	19	3,9	-	-	4	0,2	19	1,0

Так, на базі використання мінеральних і термальних вод та інших бальнеологічних ресурсівна території Закарпатської області станом на 2019 р. функціонує 19 санаторіїв, 7 санаторіїв-профілакторіїв, 29 баз відпочинку, 2 курортні поліклініки та 3 дитячі оздоровчо-санаторні позаміські заклади цілорічної дії. Шоста частина зосереджених об'єктів знаходиться у Свалявському районі, 15% – у Мукачівському та по 11,7% у Виноградівському та Хустському районах [5].

Таблиця 2.2.2

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку в Закарпатській області, складено за [86, 88]

	Кількість закладів, од		У них місць, од		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	У тому числі заклади оздоровлення	усього	у тому числі у закладах оздоровлення	усього	У тому числі у закладах оздоровлення
2010	557	16	6115	1748	77812	4203
2011	569	15	5594	1478	79403	3693
2012	575	12	3855	1080	81164	3434
2013	611	27	5368	3007	95933	6451
2014	321	18	4926	2458	45576	7849
2015	333	15	4264	1581	45175	3136
2016	135	10	3158	1208	22239	2695
2017	175	10	2731	1205	27929	3329
2018	145	12	2982	1482	25811	4842

2019	196	10	2769	1109	26908	3218
------	-----	----	------	------	-------	------

Незважаючи на скорочення кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів та їх ліжкового фонду, кількість оздоровлених осіб зросла з 55,9 тис. осіб у 2000 р. до 82,2 тис. осіб у 2019 році. Найменша кількість оздоровлених зафіксована у 2001, 2002, 2004, 2007, 2008 роках так як це були пікові періоди економічної кризи, яка різко зменшила купівельну спроможність населення.

Як відображено в таблиці 2.2.3, мережа оздоровчих, рекреаційних та туристичних об'єктів області у 2018 році нараховувала 511 об'єктів, з них: 23 – оздоровчих, 126 – рекреаційних, 362 – туристичних .

Крім того, за останні десятиліття ліжковий фонд санаторно-курортних та оздоровчих закладів скоротився. Здебільшого це відбулося у санаторіях-профілакторіях, пансіонатах відпочинку й дитячих оздоровчо-санаторних позаміських закладах цілорічної дії у таких районах як Великоберезнянський (на 367 одиниць у місяць максимального розгортання), Тячівський (на 338), Перечинський (на 271) та Міжгірський (на 196).

Таблиця 2.2.3

Мережа туристичних закладів, 2018 рік, за [74]

Рік	Кількість туристичних та санаторно-лікувальних закладів	У % до попереднього	у т. ч. оздоровчих	У % до попереднього	у т. ч. рекреаційних	У % до попереднього	у т. ч. туристичних	У % до попереднього
2014	392	-	24	-	123	-	245	-
2015	392	100,0	24	100,0	123	100,0	245	100
2016	443	113,0	18	75,0	146	118,7	279	113,9
2017	445	100,5	23	127,8	103	70,5	319	114,3
2018	511	114,8	23	100,0	126	122,3	362	113,5

Позитивною динаміка ліжкового фонду є у Іршавському (на 125 одиниць у місяць максимального розгортання), Мукачівському (на 187 одиниць) та Свалявському (на 155 одиниць) районах. В основному нарощення потенціалу ліжкового фонду відбулося у санаторіях, у т.ч. дитячих, та пансіонатах з лікуванням.

Третина санаторно-курортних та оздоровчих закладів області не працювали. Серед основних причин можна виділити: перебування на капітальному ремонті – 2 санаторії, 1 санаторій-профілакторій, 5 баз відпочинку; відсутність коштів на експлуатацію закладу – 1 санаторій-профілакторій, 3 бази відпочинку, 1 дитячий оздоровчо-санаторний позаміський заклад цілорічної дії; відсутність дозволу СЕС на експлуатацію – 1 база відпочинку. Усі вони розташовані у Берегівському, Виноградівському, Іршавському, Мукачівському, Перечинському, Раєвському, Свалявському, Тячівському, Ужгородському та Хустському районах.

Прогнозні значення суми продажної вартості всіх путівок (курсівок) санаторно-курортними організаціями Закарпатської області є доволі високими. Досягнути їх буде вкрай важко через наступні проблеми функціонування санаторно-курортного господарства області:

- недостатність капітальних вкладень для збереження і зростання ліжкового фонду та поліпшення його якості;
- низька купівельна спроможність населення країни;
- структура санаторно-курортних послуг і рівень сервісу не відповідають світовим стандартам;
- низький рівень курортної розважальної інфраструктури;
- відсутність джерел одержання достовірної інформації про стан і розвиток санаторно-курортного господарства й елементів його інфраструктури;
- висока залежність фінансово-господарської діяльності санаторіїв від продажу путівок фондам соціального страхування;
- зменшення ліжкового фонду;
- низький рівень матеріально-технічної бази санаторно-курортних комплексів;
- недостатній рівень культури обслуговування і якість медичної й курортної допомоги.

В минулому санаторно-курортні та оздоровчі заклади працювали більш динамічно і були зорієнтовані на розвиток масового оздоровлення населення. В

даний час вектори різко змінились в умовах ринкового господарювання і кожен заклад отримавши самостійність сам створює свій бізнес-план щодо своєї ніші перебування в конкурентному середовищі. Якість оздоровчого процесу виходить на перші позиції і вона передбачає впровадження інноваційних методів профілактичного лікування й оздоровлення, вивчення та застосування нетрадиційних методів медицини. Важливою на даному етапі є оцінка санаторно-курортної послуги, яка повинна носити комплексний характер і включати в себе як основні так і додаткові послуги.

Загалом в межах Закарпатської області реалізується 6 інвестиційних проектів загальною кошторисною вартістю 5,5 млн. доларів США. Найбільші з них надходять у туристично-рекреаційний комплекс. Завдяки залученим інвестиціям вдалось реанімувати на перший погляд безперспективні об'єкти, здійснити їх реконструкцію та розбудову, підвищити рівень привабливості для потенційних рекреантів. Так, у санаторно-курортний комплекс «Термал-Стар» (с. Нижнє Солотвино, Ужгородський район) вкладено 2,8 млн. доларів інвестицій. Не менш цікавим є «Деренівська купіль» (с. Нижнє Солотвино, Ужгородський район), яка вважається одним із найстаріших санаторіїв Закарпаття. Ще у 1901 р. тут оздоровлювались представники найвідоміших австрійських та угорських родин. Чеські інвестори повернули оздоровниці історичну назву, а загальні інвестиції вкладені у її відбудову оцінюються в 120 млн. грн. На жаль, ці заклади зорієнтовані на «заможного рекреанта» [23].

Закарпаття – це регіон, що здавна славиться цілющими властивостями своїх термальних вод, а найбільш популярні розташовуються в напрямках Мукачеве – Берегово, Мукачеве – Ужгород, Мукачеве – Хуст. Температура закарпатських термальних вод коливається в межах від +30 до +80 °С. Джерела мають різний хімічний склад і відповідно застосовуються як для профілактики, так і для лікування різних хвороб за призначенням лікаря. На основі цих термальних вод у регіоні засновано низку лікувально-оздоровчих, відпочинкових комплексів і термальних басейнів. Ці заклади пропонують своїм відвідувачам не лише стаціонарний відпочинок і лікування, але й одноразові

відвідування. Саме цю пропозицію активно використовують туристичні компанії задля урізноманітнення програм своїх турів регіоном, презентації різноманітних туристичних ресурсів краю, у тому числі й бальнеологічних, і привнесення моментів релаксу та відпочинку для туристів.

До програм своїх турів Закарпаттям туристичні компанії включають відпочинок і купання в термальних басейнах оздоровчого комплексу «Жайворонок» (м. Берегово), туристичного комплексу «Теплі води» (с. Велятино), оздоровчо-рекреаційного комплексу «Термальні води “Косино”» (с. Косонь), готелю-ранчо «Золота гора» (с. Барвінок).

Оздоровчий комплекс «Жайворонок» засновано в м. Берегово у 2003 р. Його інфраструктура охоплює готелі, ресторани та кафе, винний погріб, пивний бар, салон SPA-послуг, косметичний салон, соляну кімнату, тренажерний зал, лазню та термальні басейни; серед екзотичних послуг гостям пропонують фішпільнг, равликотерапію та парафінотерапію. Термальні басейни наповнюють водою зі свердловин глибиною 1 200 м, вода не піддається технічній чи хімічній обробці, на гирлі має температуру 56-58 °С, відтак не потребує спеціального підігріву, а навпаки, охолоджується до комфортної температури. Ця термальна вода рекомендована людям, які мають захворювання опорно-рухової, серцево-судинної та нервової систем.

Туристичний комплекс «Теплі води» розпочав свою діяльність з 1990 р. у с. Велятино на базі термального джерела, що розташоване під горою Олексинець. Для відвідувачів заклад пропонує проживання в садибі «Вікторія», харчування у ресторані «Смачна кухня», дозвілля для дітей, екстремальну розвагу – зіплайн (спуск по сталевому канату) та низку лікувально-оздоровчих і косметологічних процедур, серед яких спа-комплекс з турецьким хамамом, фінською та евкаліптовою саунами, лікувальні грязі, соляна кімната, масаж, джакузі, прісні басейни і термальні ванни. На базі комплексу функціонують 5 прісних, 3 термальні, 2 мінеральні басейни, а також 6 термальних ванн з різним мінеральним складом (хлоридно-натрієва, борно-бромна вода з підвищеним вмістом йоду). Термальні води Велятина видобувають зі свердловини

глибиною майже 1 000 м, мають температуру понад 36 °С та відповідно до рекомендацій лікаря корисні людям із захворюваннями опорно-рухового апарату, серцево-судинної, нервової систем, органів дихання та з гінекологічними захворюваннями.

Оздоровчо-рекреаційний комплекс «Термальні води “Косино”» діє в с.Косонь Берегівського району на місці старої бази. У 2006 р. територію викуплено, вона займає площу 8 га та розташована на території 200-річного дубового гаю. Інфраструктура комплексу охоплює готель «Ivancso Birtok», конференц-зал на 120 осіб, ресторан угорської кухні «Чарда», ресторан української, угорської та закарпатської кухні «Ivancso Birtok Etterem», лобі-бар, аквабар, кальян-бар, винарню «Vorhaz», «Rock Bar», аквапарк «Косино», королівські сауни (евкаліптова, соляна, трав'яна, римська, угорська, також крижана печера (кріосауна) та турецький хамам), різні прісні та термальні басейни. Однією з найбільших атракцій комплексу є велетенський термальний басейн з фонтанами-джакузі, які виконані у ви-гляді традиційних закарпатських напоїв – пива, вина, кави та палинки (угорської фруктової горілки). Басейн має зони гідромасажу, атракції «тиха ріка» та «швидка ріка», 4 чаші-джакузі з ароматизованою термальною водою. Загалом термальну воду курорт добуває зі глибиною 1 190 м та з температурою – 41° С. Води рекомендують для зовнішнього застосування при захворюваннях опорно-рухового апарату, серцево-судинної та периферичної нервової систем.

Лікувально-оздоровчий комплекс «Еко-Термал» функціонує з 2016 р. також у с. Косонь. Комплекс містить готель, ресторан, має 2 великі термальні басейни на відкритому повітрі, пропонує до послуг гостей масаж і баню. Термальна вода з найбільш сприятливою для відпочинку й оздоровлення температурою +38-39 °С подається сюди зі свердловини глибиною 1 200 м.

Термальний комплекс готелю-ранчо «Золота гора» розташований у с.Барвінок неподалік Ужгорода. Інфраструктура закладу охоплює готель і котеджі, два ресторани, літню терасу, лобі-бар та піцерію. На території готелю-ранчо діє власна конюшня та школа верхової їзди, є закритий тенісний корт,

відкритий спортивний майданчик для футболу та баскетболу, більярд, озеро для рибного лову, до послуг гостей пропонують також прогулянку на багі, прокат велосипедів, відвідування дегустаційного залу закарпатських вин «Чизай». Для дітей на території комплексу є дитячий майданчик, басейн і гірки, а також невеликий зоопарк, де живуть олені, вівці, лані, поні та коні, декоративні кури та павич. Комплекс має спа-центр із сауною, басейном і масажним кабінетом, а основним оздоровчим елементом є п'ять термальних басейнів з температурою води 29 і 39 °С. Купання в термальних басейнах надає оздоровчий ефект, а за хімічним складом і температурою води басейни рекомендують для людей з хронічними хворобами внутрішніх органів (печінки, жовчовивідних шляхів, нирок і сечовивідних шляхів; гастриті, панкреатиті, коліті), цукровим діабетом, а також при виразках і подагрі, залізодефіцитній анемії, гепатиті та ожирінні.

Оздоровчий комплекс «Ужанські купелі» працює в с. Ужок. Для повноцінного відпочинку та оздоровлення заклад пропонує своїм гостям розвинену інфраструктуру, що охоплює готель, ресторан «Колиба», 5 комфортабельних басейнів (2 з них дитячі), сауни (фінська сауна, японська баня, руська баня, турецький хамам), 3 чани на мінеральній насиченій сірководнем воді, 3 гідромасажні бочки, спа-салон з лікувальними ваннами та салонними процедурами, а також можливості для активного відпочинку на природі (прокат велосипедів, лиж, сноубордів, квадроциклів, снігоходів).

Село Лумшори, що розкинулося на західних схилах полонини Руна на р. Туричка, ще із XVII ст. стало відомим бальнеологічним осередком Закарпаття завдяки мінеральним водам та оздоровчим купанням у чанах. Згодом ця традиція отримала туристичне освоєння та розвиток. Відтак готелі та приватні садиби с. Лумшори пропонують купання в чанах. Самі чани – це великі металеві котли, які наповнюють мінеральною сірководневою водою та підігрівають на дровах до комфортної температури 36-40 °С. Залежно від розміру чани розраховані на кількість від 2 до 10 осіб. Особливістю процедури є те, що вона відбувається просто неба незалежно від пори року, хоча найкращого ефекту можна досягнути взимку. Чани розташовують поряд з

гірською річкою, оскільки для оздоровчого ефекту купання рекомендують чергувати із зануренням у холодну проточну річкову воду. У літній та осінній періоди в Лумшорах додатковою атракцією для туристів є збирання грибів і ягід, пішохідні та велосипедні прогулянки околицями, можливість відвідати Лумшорські водоспади та полонину Руна; взимку – катання на санках і лижах. Загалом купання в чанах позитивно впливає на організм людини, заспокоює нервову систему, знімає втому, допомагає подолати депресію, забути проблеми і стреси та оздоровити весь організм.

Солотвинські соляні озера теж стали важливим туристично-рекреаційним лікувально-оздоровчим осередком Закарпаття. Комплекс озер, найбільшим з яких є о. Кунігунда, розташований на захід від м. Солотвино. Воду соляних озер Солотвина за лікувальними властивостями часто порівнюють з водами Мертвого моря. Вода в озерах дуже солонна (146-150‰ г/л). Лікувальні грязі дають позитивний ефект при лікуванні захворювань серцево-судинної, нервової систем, органів опорно-рухового апарату, урологічних захворювань, псоріазу. Солотвино також знамените соляними шахтами, де лікують астму, туберкульоз й інші захворювання дихальних шляхів.

Свою назву санаторій «Боржава» дістав від стрімкої річки, що тече неподалік. Коли люди селились на берегах річки, під час повноводдя вони бачили, що води набували коричневого кольору і вони казали, що вода іржава. Була іржава, а стала «Боржава». Санаторій розташований у селі Довге Іршавського району, за 32 км від Сваляви. У селі мешкає 8000 людей, серед історичних пам'яток – Довжанський замок-фортеця, збудований у XV ст. родиною феодалів Довгаїв. Представники європейської знаті приїжджали сюди полювати та відпочивати.

Здравниця може прийняти одночасно 150 відпочиваючих у двох триповерхових спальних корпусах або в комфортабельних котеджах з номерами люкс. Місце в номері коштує від 630 до 1350 гривень за добу на одну особу з чотириразовим харчуванням та базовим лікуванням. У всіх номерах є телевізор, холодильник і балкон, душ або ванна, санвузол, у люксі –

кондиціонер, на території є wi-fi. У холі стоїть бювет з мінеральними водами Боржавська, Кушницька та Олегівська, яку з них пити – призначає лікар. А щовівторка о сьомій вечора проходить винотерапія, з двох кранів тече біле та червоне вино. Мають попит SPA-процедури: молочна ванна чи ванна з вина, закарпатська, є обгортання, масажі. Основним методом лікування є бальнеотерапія. У «Боржаві» використовується унікальний комплекс мінеральних лікувальних вод, а також термальної води. Це робить можливим одночасне ефективне лікування різних захворювань.

За 100 км від Ужгорода, 60 км від залізничної станції Мукачеве, 7 км від станції Виноградів та за 25 км від станції Хуст на околиці містечка Виноградів біля підніжжя Чорної гори розташований санаторій «Теплиця».

Місце в номері коштує від 550 до 910 грн. за добу на одну особу з чотириразовим харчуванням та базовим лікуванням. У всіх номерах є телевізор, холодильник, душ або ванна, санвузол, у поліпшених ще є балкон, фен, електрочайник, кондиціонер. Безкоштовний wi-fi у номерах з балконами та холах. Основні методи лікування: бальнеологія, SPA-ванни, аквагімнастика, методика Євмінова, електролікування, теплолікування, масажі, кліматолікування та інші.

Головна «фішка» санаторію – це власні термальні і мінеральні води, які використовуються в лікуванні: термальна вода Теплиця, що надходить з кілометрової глибини та має на виході температуру 39° С, мінеральні води Кушницька та Олегівська. Путівки до «Теплиці», особливо влітку, треба замовляти іноді за півроку, через відсутність вільних місць.

Родзинкою санаторію є танцювальна терапія. У санаторії проходять вечори відпочинку та дискотеки. Танок приносить радість та здоров'я, покращує осанку, допомагає гарно рухатися та розвиває координацію рухів, поліпшує рухливість суглобів, зміцнює м'язи.

За 8 км від «Боржави» є форелеве господарство (село Бронька). На території – 14 ставків. Найбільша форель, яку виростили тут, важила 6 кг 200 грамів і мала довжину один метр. Влітку у господарство приїжджає дуже

багато туристів, на вихідні іноді до 500 гостей за день. Тут можна наловити риби і нею пообідати.

Для гостей пропонуються наступні екскурсії:

- форелеве господарство – 210 грн.;
- Мукачеве (замок Паланок) – 250 грн.;
- Ужгородський замок, корчма «Деца у нотаря» – 300 грн.;
- дегустація 15 видів вина в селі Кідьош Берегівського району (винні підвали Карла Шоша) – 200 грн.;
- Хуст: оленьча ферма (300 плямистих оленів), дегустація сирів у сироварні (село Нижнє Селище, сири готують за швейцарською технологією), село лозоплетіння Ізи, фабрика фетрових головних уборів з кролячого пуху «Хуст-Фільц» – 200 грн.;
- тричі на тиждень, після обіду за 40 грн можна з'їздити поплавати у термальному басейні санаторію «Теплиця».

Термальний курорт у селі Косонь (Берегівський район, Закарпаття). Тут все, як в Угорщині – і термальні води ті ж, і архітектура австро-угорська, і сервіс на рівні, і кухня – гастрономічний мікс: наприклад, борщ з варениками, угорський гуляш чи галасло (суп з прісноводної риби і паприки). Будівництво оздоровчо-рекреаційного термального комплексу «Косино» було запущене у 2012 році. Сьогодні в термах «Косино» є 5 басейнів, три з них – термальні з температурою води 41° С. Ще два – прісні, дорослий та дитячий.

В цілому, можна констатувати, що сучасний стан її матеріально-технічної бази регіону залишається на рівні, далекому від світових стандартів. Тому ключовим питанням органів державного управління та місцевого самоврядування сьогодні та найближчої перспективи можна вважати порядок із збільшенням об'єктів і їх потужностей налагодження конкурентоспроможного ринку рекреаційних послуг. Також слід покращити рівень сервісу, розширити мережу курортної анімації, удосконалити і більш публічно використовувати рекламу, підвищити рівень культури обслуговування.

Далі будемо оцінювати сучасний розвиток туризму Закарпаття.

2.3. Оцінка розвитку туризму в регіоні

Сьогодні туристично-рекреаційна галузь є пріоритетним напрямком розвитку економіки області. Мальовничі ландшафти, природні об'єкти (озеро Синевир, солоні озера та інші), багаті культурні, історичні, етнічні традиції, широка мережа туристично-рекреаційних та санаторно-лікувальних закладів дають можливість розвивати різні види туристичної діяльності. Зростає зацікавленість іноземних туристів у відвідинах регіону. Закарпаття має унікальні передумови формування на ринкових засадах рекреаційно-туристичного комплексу, а саме:

- географічні – вигідне географічне положення створює їй певні переваги для прискореної інтеграції в європейські структури, єдина область України, яка межує з чотирма центральноєвропейськими державами;

- історичні – своєрідність краю, де збереглась висока культура господарювання, традиції і навички місцевого населення, що у поєднанні з близькістю країн Західної Європи створює передумови для швидкої адаптації населення до ринкових умов господарювання;

- транспортні – розвинута мережа автомобільних доріг та залізниць з врахуванням зручного географічного положення може принести реальну вигоду області;

- природні – наявність унікальних природних ресурсів: мінеральних вод, лісів, значних запасів підземних і поверхневих вод, інших корисних копалин індустріального значення, ландшафтно-кліматичних зон (на Закарпатті знаходиться найбільша вершина Українських Карпат – гора Говерла (2061); бере свій початок одна з найбільших річок Європи – Тиса; єдина в Україні Долина нарцисів – поблизу м. Хуст; високогірне озеро Синевир, розташоване на висоті 989 м.);

- рекреаційні – область володіє потужним природним потенціалом для

санаторно-курортного лікування та оздоровлення людей, який може перетворити рекреаційну сферу в одну з провідних галузей економіки області;

- екологічні – порівняно низький рівень забруднення довкілля та виняткова екологічна роль Карпат на континенті сприяють позитивному іміджу області.

У 2018 році для інформування туристів та гостей щодо наявних туристичних можливостей на території області функціонувало 25 туристично-інформаційних центрів, (у 2017 р. – 24; у 2016 р. – 19; у 2015 та 2014 роках – 28) [24].

На території області діють 63 гірськолижні витяги (52 бугельних, 8 крісельних, 2 якірних, 2 елеваторного типу), 33 ратраки та 44 пункти прокату гірськолижного спорядження. У 2017-2016 роках діяло 69 витягів, 35 ратраків, 46 пунктів гірськолижного спорядження. У 2015-2014 роках – 73 витяги, 27 ратраків, 34 пункти прокату гірськолижного спорядження.

У 2018 році було промарковано туристичні маршрути протяжністю 98,3 км., у 2017 році – 58,6 км., у 2016 році – 48 км. Загальна довжина промаркованих маршрутів за 2016-2018 роки становить 204,9 км.

Область є унікальною екологічною системою Заходу України з різноманітним рельєфом та кліматичними умовами. Її територія на півночі захищена Карпатським хребтом, з північного заходу – Татрами, з півдня – західними Румунськими горами і Мараморошським масивом. Від інших регіонів країни область відділяють Яблонецький, Вишківський, Ужоцький, Верецький та Воловецький переваливи сотою від 931 м до 1614 м над рівнем моря. Близько 80% території краю займають гори, серед яких найвища точка України – гора Говерла (2061 м). На території області беруть початок 9429 рік, річок і потічків, знаходиться 137 природних і штучних водойм. В Українських Карпатах збережені найбільші в Європі ділянки пралісів, унікальні угруповання альпійського поясу флори і фауни. Гарантом забезпечення збереження і відтворення генофонду рослинного і тваринного світу, різноманіття природних екосистем є заповідники та національні природні парки. На території області

створені та діють 4 такі об'єкти: Карпатський біосферний заповідник та три національні природні парки: Зачарований край, Ужанський і Синевир, під охороною яких перебуває 146,0 тис. га земельних площ. Екосистема Карпатського біосферного заповідника віднесена до найцінніших екосистем землі і входить до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

Одним із основних компонентів довкілля є дикі тварини, які перебувають у стані природної волі у лісах, водоймах, болотних та сільськогосподарських угіддях. Мисливські угіддя Закарпаття займають 743,8 тис. га і всі забезпечені мисливським впорядкуванням. Право на ведення мисливського господарства надано 38 господарствам. Охорона, відтворення та використання диких тварин є основним завданням мисливських господарств.

Згідно з шкалою оцінки клімату рекреаційних районів територія області дістала оцінку "найкраща" за сумарною тривалістю сприятливих для відпочинку періодів. Один із вирішальних факторів курортних ресурсів Закарпаття – мінеральна вода. Основними користувачами мінеральних вод Закарпаття є санаторії та заводи по її розливу. Діяльність санаторіїв області, які відносяться до бальнеокліматичних, базується на використанні запасів підземних лікувальних мінеральних вод. На території області налічується 33 родовища мінеральних вод, з них розробляється 24 родовища, що становить 8,2% від загальної кількості родовищ мінеральної води по Україні. На підставі спеціальних дозволів на користування надрами з метою промислового розливу, бальнеологічного Синевирське озеро лікування 30 суб'єктів господарювання здійснюють геологічне вивчення, у т. ч. дослідно-промислово розробку або видобування мінеральних вод. Розробка родовищ мінеральної води в різних обсягах здійснюється підприємствами таких районів, як Березівський, Мукачівський, Міжгірський, Свалявський, Ужгородський та Хустський. У області налічується понад 360 джерел мінеральної води та 30 типів за хімічним складом та лікувальними властивостями. Дебіт яких становить 10 тис.м³.

Основними напрямками розвитку туристичної галузі в області є бальнеологічний, гірськолижний, сільський, пішохідний туризм. У краї є всі

умови для розвитку внутрішнього та міжнародного туризму, які набули популярності.

За інформацією управління туризму та курортів облдержадміністрації [92], мережа оздоровчих, рекреаційних та туристичних об'єктів області нараховує 511 об'єктів, у т.ч.: оздоровчих – 23, рекреаційних – 126, туристичних – 362. В області одночасно можна розмістити близько 26000 осіб.

В області нараховується 56 діючих гірськолижних витягів, у т.ч.: бугельних – 40, крісельних – 8, якірних – 3, елеваторного типу – 2, мультиліфти – 3, ратраків – 26, пунктів прокату – 38.

Із 2019 р. здійснювались організаційні заходи щодо покращення туристичної інфраструктури області (знакування і маркування туристичних шляхів та маршрутів територією області). У рамках співпраці управління туризму та курортів департаменту облдержадміністрації та ГО „Карпатські стежки” у теперішній час здійснюється маркування відрізка Закарпатського Туристичного Шляху від перевалу Ужоцький до смт. Воловець протяжністю 61,5 км.

У 2019 року профінансовано 3 проекти, надані інститутами громадянського суспільства у сфері туризму та курортів, які спрямовані на популяризацію туристичного потенціалу Закарпатської області.

Також в Ужгородському районі розроблено та пройшов конкурсний відбір і на сьогодні фінансується за рахунок коштів, отриманих від ЄС у рамках Програми підтримки секторальної політики проект регіонального розвитку „Розвиток інфраструктури у сфері туризму і рекреації Закарпаття шляхом реставрації пам'ятки архітектури національного значення – Невицького замку (перша черга невідкладних робіт)”.

З метою популяризації туристичного потенціалу Закарпатської області, постійно оновлюється офіційний туристично-інформаційний портал „Вітаємо на Закарпатті” [12]. Також, виготовлено відеоролики про іміджеві туристичні продукти Закарпаття англійською та українською мовами, а саме: „Драйвові Закарпаття”, „Історико-архітектурне Закарпаття”, „Туристична Тячівщина”.

З метою представлення туристичного потенціалу та покращення туристичного іміджу області на вітчизняному та міжнародному туристичних ринках представники облдержадміністрації спільно з представниками структурних підрозділів з питань розвитку туризму райдержадміністрацій (міськвиконкомів), об'єднаних територіальних громад та суб'єктами туристичної діяльності взяли і беруть участь у наступних спеціалізованих заходах:

Міжнародній виставці туристичних можливостей у регіоні „REGIONTOUR 2019” (м. Брно, Чеська Республіка); туристичній виставці-ярмарку „INFOTOUR&CYKLOTURISTIKA” (м. Градец Кралове, Чеська Республіка; Міжнародній туристичній виставці UITT „Україна – Подорожі та туризм” (м. Київ); українсько-польських Днях Добросусідства (с. Лубня Великоберезнянський район); словацько-українських Днях Добросусідства (с. Убля Словацька Республіка); Міжнародній виставці-ярмарку „TT WARSHAWA” (м. Варшава, Республіка Польща) та ін.

Крім цього, у рамках проведення Міжнародного туристичного тижня на Закарпатті організовано та проведено: XVIII Міжнародну туристичну виставку-ярмарок „Тур'євроцентр – Закарпаття 2019” (м.Ужгород); конференцію на тему: „Нові послуги в бальнеології та Wellness Закарпаття” (с. Нижнє Солотвино Ужгородського району, санаторний комплекс „Деренівська купіль”).

Для популяризації закарпатського туристичного продукту та збільшення відвідуваності фестивалів, які проводяться у області, протягом року було підготовлено до друку та встановлено на територіях інших регіонів 22 інформаційні стенди.

Для представників преси і туристичних компаній України та з-за кордону організовано та проведено інформаційно-пізнавальні тури місцями туристично-рекреаційної привабливості області:

- інформаційно-пізнавальний тур „Закарпаття відкрите для всіх”;
- пізнавальний тур „Винний тур Боржавською вузькоколійкою”;
- інформаційно-пізнавальний скаут-тур для українських та іноземних

режисерів, операторів і продюсерів.

З метою покращення розвитку сільських територій, особливо в гірській місцевості, управління туризму та курортів департаменту проводить постійну роботу щодо залучення населення, у т.ч. непрацевлаштованих, до започаткування своєї власної справи, шляхом організації послуг у сільському туризмі. Понад 500 сільських садиб області готові надавати послуги з розміщення, харчування та організації дозвілля. Власники сільських садиб постійно працюють над створенням нового туристичного продукту для відпочиваючих та туристів.

У 2019 році до місцевих бюджетів Закарпатської області сплачено 8560,1 тис грн туристичного збору, що у 2,3 рази більше, ніж аналогічного періоду минулого року. Найбільші суми туристичного збору за підсумками 2019 року надійшли до бюджетів об'єднаної територіальної громади с. Поляна (Свалявський район) – 2049,4 тис грн. та м. Ужгород – 1376,9 тис грн., Берегівського району – 953,5 тис грн., Міжгірського – 604,3 тис грн., Ужгородського району – 569,2 тис грн., м. Мукачево – 490,5 тис грн., Хустського району – 344,9 тис грн., та м. Берегове – 334,6 тис грн., Воловецького – 294,0 тис грн., Перечинського району – 278,8 тис грн., Виноградівського району – 273,9 тис грн., Рахівського – 195,9 тис грн.

Туристично-рекреаційна галузь відіграє дедалі вагомішу роль в соціально-економічному розвитку Закарпатської області. Туристичний ринок послуг перебуває на стадії становлення. Основною передумовою його розвитку виступають: географічне положення, наявний туристичний потенціал, політична стабільність, конкурентоспроможність туристичних послуг, економічна ситуація [32]. Серед величезної кількості видів туризму на Закарпатті найбільшим попитом користуються санаторно-курортний туризм, гірськолижний та екотуризм. Мережа санаторно-курортних, туристично-рекреаційних та готельних закладів нараховує 328 об'єктів. На сьогодні в області одночасно можна розмістити біля 26 тис. осіб. Динамічно розвивається зимовий туризм. На сьогодні в області функціонують 77 витягів. За відгуками

відпочиваючих, кращими є такі гірськолижні центри: села Пилипець, Подобовець, Ізки на Міжгірщині; СТК “Синяк” на Мукачівщині; полонина Драгобрат на Рахівщині; г. Красія на Великоберезнянщині. Одним з найпопулярніших напрямків є лікувально-оздоровчий туризм з використанням термальних мінеральних вод. Санаторні комплекси “Теплиця”, “Термал – Стар”, “Карпатія”, “Сузір’я”, “Боржава”, “Гірська Тиса”, “Синяк” пропонують своїм гостям сучасні методики лікування, проживання у комфортабельних номерах та розвинену інфраструктуру. Починаючи з 2004 року в області побудовано (реконструйовано) 57 туристично-рекреаційних об’єктів. Не меншим попитом користуються туристично-рекреаційні та готельно-ресторанні комплекси, які крім основних послуг (проживання, харчування, екскурсії) мають широкий спектр додаткових послуг: сауни, лазні, басейни, конференц-зали, салони краси, масажні кабінети, тренажерні зали, тенісні корти, більярд, солярії, джакузі, прокатні пункти лижного спорядження, гірських велосипедів та квадроциклів; прогулянки на конях, сплав по гірських річках. Наданням вищезазначених послуг займаються наступні об’єкти: “Reikartz Карпати”, “Ренесанс”, “Оленка”, “Червона рута”, “Богольвар”, “Воєводино”, “Водограй”, “Діскавері”, “Карпатський мисливець”, “Континент”, “Унгварський”. Активно розвивається туристична інфраструктура вздовж основних транспортних магістралей.

Закарпаття на теренах України є поправу найперспективнішим регіоном для розвитку гірськолижного туризму. Для цього тут є всі необхідні умови. Майже 80% території області займають Карпати. Висота снігу у горах становить у середньому 70-80 см, а максимальна у межах полонини Драгобрат – до 4 метрів. Стійкий сніговий покрив тримається, як правило, з середини грудня до початку березня, у висококогір’ї – з жовтня до травня. З кожним роком кількість гірськолижних центрів збільшується, а якість існуючих покращується. Різноманітність трас дає змогу кататися людям з різним ступенем підготовки, а на окремих курортах є спеціально виділені спуски для дітей. Бази оснащені професійними інструкторами та рятувальниками, які

здатні надати висококваліфіковану першу допомогу.

Основними інвестиційних проектами у Закарпатській області є:

– Будівництво гірськолижного комплексу в районі с. Ясіня – Полонина Драгобрат, с.Кваси – г. Близниця”. В основу проекту закладено будівництво 5 туристичних закладів на 2300 місць та 8 гірськолижних трас загальною протяжністю 34900 м. Пропускна спроможність канатних доріг становитиме 17530 осіб/день. Проектом пропонується використання на основних трасах, в зимовий період, систем штучного засніження. Це дасть можливість продовжити лижний сезон до 4-4,5 місяців, а при сприятливих умовах до 5.

– „Ужгород – Полонина Рута” – включає в себе будівництво: 336 готелів, пансіонатів, котеджів та гірських притулків з загальною кількістю гостьових місць – 19 687; 58 ресторанів, кафе та пунктів швидкого харчування; 39 витягів (довжина – 65,5 км); 154 км трас спусків та багато розважальних центрів.

– „Гірськолижний комплекс „Боржавські Полонини” розрахований на поетапне будівництво з поступовим збільшенням довжини зон для катання (від 10500 м. на початку до 58443 м. при завершенні будівництва), кількості витягів (від 3 до 20) та загальної пропускної потужності витягів (від 1800 чол/день до 10841 чол/день).

– „Гірський курорт „Петрос” – будівництво готелів з загальною кількістю в 3900 номерів, 35000 м². інших об’єктів інфраструктури, 21 гірськолижний підйомник. Загальна довжина гірськолижних трас складатиме 79 км. Впровадження даного проекту створить 6000 робочих місць (4000 осіб для обслуговування готелів та 2000 осіб для обслуговування іншої інфраструктури).

Даний напрям Карпатського регіону містить ряд важливих наслідків для економіки краю:

- 1.Формування позитивного іміджу та інвестиційної привабливості.
- 2.Залучення іноземних інвестицій у проекти будівництва спортивної, гірськолижної та курортної інфраструктури.

- 3.Потужній поштовх для економічного розвитку західного регіону, перетворення українських Карпат з околиці європейського туризму на один із

провідних центрів.

4. Створення одного з найбільших у Східній Європі гірського курорту.
5. Забезпечення прориву у розвитку туристичної галузі.
6. Створення нових робочих місць у регіоні.
7. Відбудова існуючої інфраструктури у регіоні.

Майже вся територія Закарпатської області придатна для розвитку екотуризму. Екотуризм або екологічний туризм – тип туризму, що полягає у подорожах до природних недоторканих людиною та, часто, природоохоронних територій, намагаючись не здійснювати великого впливу на цю територію. Основними проблемами щодо успішного розвитку екомаршрутів в Закарпатті є [92]:

- відсутність маркованих маршрутних трас (інформаційних табличок);
- сільські дороги погано підготовлені для пролягання веломаршрутів;
- відсутність обладнаних місць (або наметів) для відпочинку та сервісних майстерень на територіях, через які пролягають «зелені маршрути»; слабка рекламна підтримка.

Боржавська вузькоколійка – одна з туристичних атракцій Закарпаття. Головна гілка пролягла вздовж річки Боржави, що й дало назву залізниці. У верхів'ях річки колія розгалужувалась на кілька гілок, які вели до віддалених гірських лісорозробок. Залізницю використовували і далі використовують не лише для перевезення вантажів, зокрема лісу, але й для пасажирських перевезень. Пасажирські потяги складаються з локомотива і декількох, від одного до чотирьох, вагончиків. У кожному селі, через яке проходить залізниця, споруджені невеликі станції. На сьогодні регулярні пасажирські перевезення здійснюються між містами Виноградів та Іршава.

Із кінця липня по кінець серпня у вихідні й святкові дні ретро-паровоз «ГР-280» курсує вузькоколійкою між Іршавою, Хмільником і Виноградовом. Він тягнучиме три пасажирські вагони і один вантажний для велосипедів, дрібного вантажу та організації громадського харчування. «Заправлятимуть» раритет буковими дровами з Берегівського лісгоспу.

Паровози серії «ГР» виготовлялися в Німеччині з 1947 по 1956 року в рамках репарації Радянському Союзу. На сьогодні в Україні збереглося всього кілька справних паровозів ГР, деякі з цієї серії встановлені в різних містах як пам'ятники. Один із них доправили в Берегове у рамках пілотного проекту Міністерства інфраструктури України за підтримки Закарпатської облдержадміністрації спільно з партнерами з Німеччини та Швейцарії.

У 2017 році Закарпатським музеєм народної архітектури та побуту було започатковано щорічне видання "Музейний календар", щоб на його сторінках популяризувати різні фондіві колекції музею та народну культуру Закарпаття, зокрема, закарпатське весілля. Весільні звичаї та обряди мають свої особливості в кожному районі, тому на сторінках календаря відтворено традиції долинян Закарпаття.

Кожен місяць календаря – це окремий фрагмент весілля: зрізування барвінку, плетіння вінків, танець нареченого з мамою, викуп нареченої, благословіння батьками, придане нареченої, вінчання, весільна хода, закручування в покровець, гуляння, пов'язування хустки, танець молодої.

За декілька останніх років розроблено та створено новий конкурентоспроможний туристичний продукт – тематичні туристичні маршрути: “Закарпатський туристичний шлях” (концепція пішохідних екотуристичних шляхів загальною протяжністю близько 380 км), “Закарпатський туристичний гастрономічний шлях” (представляє кулінарну майстерність та смакову гаму 9 національних кухонь), “Закарпатський туристичний винний шлях” (представляє традиції закарпатського домашнього виноградарства та виноробства), військовий шлях “Карпатська Україна” та військовий туристичний маршрут “Лінія Арпада”, туристичний маршрут “Гуцульськими стежками”.

Започаткування та проведення фестивалів є альтернативним шляхом до економічного розвитку сільської місцевості регіону та, зокрема, віддалених гірських сіл. На сьогодні у краї проводиться понад 200 фестивалів. Найбільш популярними є: фольклорно-мистецький фестиваль “На Синевир трембіти

кличуть” (Міжгірський район), фольклорний фестиваль “Гуцульська бринза” та етно-фестиваль “Гуцульська ріпа” (Рахівський район), туристичний фестиваль “Євро Карпати” (Ужгородський район), а також винні фестивалі – “Червене вино” (м. Мукачево), “Біле вино” (м. Берегово), фестиваль вина і меду “Сонячний напій” та фестиваль молодого вина “Закарпатське божоле” (м. Ужгород).

Для збільшення притоку туристів до Закарпатської необхідно провести кардинальні дії щодо розвитку та покращення якості туристичних послуг регіону. На сьогодні, основним шляхом покращення привабливості міста та області для туристів є створення нових та розвиток існуючих підприємств по обслуговуванню туристів. Пріоритетними напрямками щодо розвитку туризму в регіоні повинні бути:

1. Популяризація туристичного продукту.
2. Туристичний брендинг.
3. Реконструкція, вдосконалення та розвиток існуючої туристичної інфраструктури.
4. Дорожня інфраструктура.
5. Інформаційні вказівники.

Для збільшення загальної кількості туристів, бажаючих відпочити в Закарпатті, важливе місце має популяризація туристичного галузі на теренах України. Станом на 2018 рік на автошляхах України розміщено 25 інформаційних щитів “Закарпаття туристичне”. Найбільша їх кількість розташована в м. Київ – 4 шт., та м. Одеса – 3 шт.

Незважаючи на те, що туристично-рекреаційні та готельно-ресторанні комплекси користуються попитом, необхідно покращити автобусне сполучення в Закарпатській області. На сьогодні його стан є незадовільним. Жителям області вкрай важко дістатися цих закладів, більшість яких знаходиться на території досить віддаленій від населених пунктів. Що ж стосується гірськолижного туризму – то необхідно негайно проводити реконструкцію існуючої інфраструктури на гірськолижних комплексах Закарпаття. Досить

велика частка жителів області виїжджає за кордон до Словаччини, Австрії, Італії. То ж необхідно провести модернізацію обладнання, вдосконалити сервіс та пропоновані послуги відповідно до європейських стандартів, налагодити автобусне сполучення до цих курортів та довести гірськолижні комплекси Закарпаття до рівня конкурентоспроможності з найближчими Європейськими курортами.

Для організації цікавих для туриста екомаршрутів необхідно [6, с.155]:

1. Визначити об'єкти на території регіону, які можуть бути цікавими для туристів різних сегментів ринку;
- 2.Зробити ілюстровану карту місць, де буде проходити туристичний шлях;
- 3.Скласти цікаві екомаршрути;
4. Розрахувати та вказати на карті заклади відпочинку, сервісного обслуговування та інші об'єкти, які розташовані на туристичному маршруті;
- 5.Встановити інформаційні вказівники;
- 6.Поширити інформацію про даний вид відпочинку та підкріпити її інформаційно-рекламним матеріалом серед турагентств та туроператорів не тільки вітчизняних, а й закордонних. Закарпаття не тільки західні в ворота в Європу, а й одне з найцікавіших місць України, де є можливість чудово й дешево відпочити особливо для туристів із ЄС [34].

Останнім часом досить часто обговорюється рівень розвитку туризму на Закарпатті. Однак перша поїздка по Європі яскраво продемонструє, що в Ужгороді є куди прикласти руки великим прихильникам місцевого туризму. Бо закордонному подорожуючому на Закарпатті зорієнтуватися вкрай важко. У багатьох європейських містах можна побачити великі стенди з докладними і цікавими картами міста. І починаються вони з першого місця, в якому опиняється турист – вокзалу, залізничного чи автобусного. Тож необхідно направити зусилля на спорудження таких важливих мап на вокзалах і в кількох людних місцях – площах, перехрестях тощо. Також важливу роль в даному питанні відігравала б карта центру міста. Від попередньої вона відрізняється

тим, що стосується тільки історичного центру і описує всі найважливіші пам'ятки в ньому. Цікаві місця не тільки позначені на мапі, але й коротко подано їхній опис із ілюстраціями, причому, різними мовами. Таким чином турист матиме стислу інформацію про найважливіші місця міста. Ужгород потребував би кілька таких стендів: на площі Театральній, на площі Корятовича, на площі Петефі. В багатьох європейських містах зустрічаються мапи туристичних маршрутів. Ці стенди значно менші за попередні. Але також важливі, бо пропонують уже готовий маршрут за продуманою схемою. В Ужгороді можуть бути кілька таких прогулянок: стародавнім містом, містом чехословацького періоду, угорські місця, сакральні (релігійні) пам'ятки. Не завжди вдається осягнути всю архітектурну велич унікального місця через їхній масштаб, тож в Європі практикують спорудження міні-копії, яка встановлюється поруч із пам'яткою. При цьому тут зроблено ще й написи різними мовами, навіть шрифтом Брейгеля для незрячих, якими повідомляють коротку історію. Подібну копію Ужгородського кафедрального собору встановили в Пасажі, але там вона, схована у ніші і розміщена віддалено від пам'ятки, не відіграє своєї ролі.

Закарпатська область має успішний досвід реалізації транскордонних проектів у сфері туризму, серед яких:

- "Велокраїна" (в рамках програми транскордонного співробітництва Румунія – Молдова – Україна);
- проект "Зелені Полонини – зелена магістраль для розвитку туризму та співпраці;
- проект "Управління транскордонними дистанціями в Закарпатській області та Саболч-Сатмар-Березькому регіоні";
- "Гостинний дім" - Програма розвитку транскордонного багатокультурного екоагротуризму: туризм, обмін культурними цінностями, економічний розвиток;
- проект "Міст через українсько-словацький кордон";
- проект Програми добросусідства Польща – Білорусь – Україна за

фінансової підтримки ЄС "Створення передумов для розвитку туристичної інфраструктури прикордонних територій на базі замкових комплексів";

Саме практика здійснення проектів сприяє налагодженню контактів із зарубіжними партнерами і дає змогу розробляти спільну стратегію дій. Туристична індустрія Закарпаття формується на основі узгодження обсягів туристично-рекреаційного потенціалу, туристичних господарства й інфраструктури та туристичних потоків. Вона забезпечує значний внесок в економіку краю, сприяє створенню нових робочих місць, знайомить туриста з культурними, історичними надбаннями, природним середовищем.

На сьогодні основними проблемами в туристичній галузі Закарпаття залишаються:

- слабка комунікаційна доступність перспективних для освоєння в туристично-рекреаційних цілях територій (незадовільний стан доріг, відсутність електрифікації, телефонізації);

- відсутність достатньої кількості кваліфікованих кадрів та спеціалізованих закладів освіти по їх підготовці;

- недостатньо розвинена сервісна інфраструктура територій та інфраструктура галузі;

- відсутність законодавчо встановленого механізму реєстрації особистих селянських господарств, які надають послуги у сфері сільського зеленого туризму.

Щоб туристично-рекреаційні послуги займали вагомішу частку, а в перспективі вийшли на перше місце у наповненні бюджету та створенні робочих місць, галузь повинна розвиватися випереджаючими темпами. Адже, за незначним винятком, матеріальна база по прийманню гостей у Закарпатті була створена за радянських часів і раніше. Вона часто морально застаріла, фізично зносилася.

Спостерігається також певна активізація процесів розбудови туристичної інфраструктури області. Так, в останні роки було збудовано сучасні санаторні комплекси «Теплиця», «Термал-Стар», «Карпатія», «Квелле Поляна», «Сузір'я»,

«Боржава», «Гірська Тиса», «Синяк», а також туристично-рекреаційні та готельно-ресторанні комплекси «Reikartz Карпати», «Ренесанс», «Червона рута», «Богольвар», «Воєводино», «Водограй», «Карпатський мисливець», «Континент», «Унгварський», які користуються значним попитом серед відпочиваючих. Розвивається також інфраструктура вздовж основних транспортних магістралей, починаючи з пунктів перетину державного кордону і до кордонів з іншими областями України. Серед об'єктів, які входять до цієї інфраструктури, найкраще вирізняються такі готельно-та мотельно-ресторанні комплекси: «Chalet» (Свалявський район), «Наталі» (Воловецький район), «Червона гора» (Мукачівський район), «Європа» (Ужгородський район), «Гелікон» та «Фемелі» (Берегівський район) та інші.

Закарпаття є мультикультурним регіоном, де спілкуються багатьма мовами та належать до різних конфесій. У цій області розташовані й найвища точка України, географічний центр Європи, і найдовша в Європі ужгородська липова алея.

Закарпаття має великий туристичний потенціал, який використовується недостатньо. Зокрема, в області є можливості для розвитку термальних та мінеральних курортів, зеленого, еко- та гастротуризму. Також у регіоні планують створити потужний гірськолижний кластер.

У Закарпатській області є всі умови для розвитку виноробства. У цій сфері може бути задіяно близько 5 тис. підприємців.

У регіоні також існує індустриальний парк «Соломоново», який передбачає створення високотехнологічного майданчика автопромислового виробництва.

У сфері інфраструктури 2019 року на Закарпатті відремонтовано 370 км доріг. Триває робота щодо покращення залізничного сполучення та відновлення функціонування аеропорту.

Водночас є необхідність вирішення екологічних проблем, особливо – переробки та утилізації сміття. Планується будівництво сміттесортувальних та сміттєпереробних заводів.

У питанні збереження архітектурної спадщини краю розглядається можливість реконструкції Ужгородського замку та обласної філармонії, а також збереження старовинних дерев'яних церков.

Організація фестивалів та фестів є альтернативними шляхами економічного розвитку окремих територій. Практично у всіх районах області щороку проводяться численні фестивальні заходи місцевого, регіонального і міжнародного значення, до обласного календаря подій і фестивалів включено понад 200 фестивалів. Незважаючи на велику кількість фестивалів міжнародний статус мають лише окремі з них. Тому для того, щоб привернути увагу туристів до Закарпаття, доцільно створити державну програму сприяння та розвитку фестивального руху та виокремити регіональні центри фестивального туризму. Такими регіональними центрами можуть бути міста, які обираються за принципом масштабності проведення та можливості репрезентації тієї чи іншої події. Такими центрами в регіоні можуть бути Ужгород, Берегово, Рахів, Мукачеве. Узагальнимо інформацію про найбільш відвідувані фестивалі Закарпаття.

Найбільш популярними фестивалями на Закарпатті є винні, які отримали статус візитки краю: «Червоне вино», «Біле вино», «Сонячний напій», «Угочанська лоза», «Закарпатське Божоле». Головним принципом винних фестивалів є їх проведення в місцях виробництва (Берегівському, Ужгородському, Мукачівському та Виноградівському районах).

Авторитетність закарпатського фестивально-туристичного продукту засвідчує кількість туристів, яка відвідує область [92] щороку лише на винні фестивалі приїжджає понад 150 тисяч туристів).

Хронологічно сезон винних фестивалів відкриває фестиваль «Червоне вино», який проходить на свято Василя на старий Новий рік в м. Мукачеві. Це один із перших фестивалів регіону, який був започаткований у 1995 р. як конкурс кращих виноробів Закарпатської області. Продовженням винних фестивалів є фестиваль «Білого вина» (м. Берегово, лютий). У програмі фестивалю, окрім дегустації кращих білих вин, відбувається посвячення у

Лицарський винний орден Св. Венцела нових членів, смакування угорських традиційних страв, конкурси, розваги. Організаторами заходу започаткована нова традиція - подорож на фестиваль вузькоколіїним ретро потягом.

Цвітіння сакур і винний фестиваль «Сонячний напій», який традиційно на травневі свята проводиться в Ужгороді, приваблюють туристів і прихильників винного напою. Фестиваль набирає статусу міжнародного, на якому дегустується якісна продукція виноробства. На фестивалі свою продукцію у різних номінаціях представляють закарпатські винороби, винороби з інших областей України, гості зі Словаччини, Угорщини, а краща продукція відзначається «золотими», «срібними» та «бронзовими» відзнаками.

Закриває серію винних фестивалів осінній фестиваль молодого вина в обласному центрі «Закарпатське Божоле», який за результатами «Top-Fest: рейтинг фестивалів» визнано кращим винним фестивалем України.

Унікальною родзинкою винних фестивалів на Закарпатті є винороби, які приймають гостей вдома, годують туристів традиційними стравами закарпатської кухні, пригощають вином, демонструють виноградники, преси для віджимання виноградного соку, водять до винних погребів, дають можливість про дегустувати вино. Такі оригінальні ідеї, для прихильників винного туризму перетворюють виноробні господарства в туристичні об'єкти підвищеної привабливості.

Гастрономічні фестивалі пов'язані з давніми традиціями збору врожаю і зазвичай закінчуються веселими святкуваннями. Закарпатська гастрономія завжди була привабливим туристичним ресурсом, який притягував туристів українськими, угорськими, циганськими, німецькими, єврейськими, словацькими стравами. Популяризувати кулінарний потенціал регіону покликані щорічні кулінарні фестивалі «Бичківські голубці», «Барлибашанський банош», «Гуцульська бринза», «Гуцульська ріпа» (Рахівський район), «Верховинська яфіна» (Воловецький район), «Свято мелею», «Ягідне поле» (Виноградівський район), «Золотий гуляш», «Гентишів-різників свиней», «Сливогого леквару», «Лечо» (Берегівський район) та інші.

Вони є не менш популярними за винні, візуалізують народні звичаї та збирають велику кількість туристів.

Щорічно в Закарпатті за сприяння національно-культурних товариств проводиться велика кількість фестивалів фольклорно-етнографічного спрямування. Вони базуються на принципах свідомості, підтримують традиції та звичаї національних меншин і є потужним ресурсом для розвитку туризму. За сприяння культурних товариств в краї проводяться національні свята та фестивалі румунського («Мерцишор»), словацького («Словенська веселіца» і, «Фаш'янгвий (масляний) бал», русинського («Червена Ружа»), угорського, німецького населення [96].

Популярності в краї набирають спортивні фестивалі, в програмі яких розваги, конкурси, святкові лотереї, спортивні змагання, кінні мандрівки, поїздки на квадроциклах. Місцем проведення таких фестивалів є найбільш популярні курорти та гірськолижні центри (с. Синяк - фестиваль «На засніжених схилах Карпат» (січень), с. Ждинієво - фестиваль «Зимові візерунки Воловецького краю» (другий тиждень лютого), полонина Драгобрат - «Свято Купала на Драгобраті» (липень)).

Отже, туристична галузь має неабияку важність стосовно питань посилення туристичних потоків як в Україні так і у Закарпатті. Туристична діяльність в регіоні має безліч позитивних характеристик. Розвиток різних видів туризму зменшить негативний вплив сезонності, через що повинен розвиватися і літній, і зимовий туризм, який забезпечить зайнятість населення в сфері туризму продовж усього року. Підвищення конкурентоспроможності галузі дозвілля та туризму можливе через розширення сфери готельного та ресторанного обслуговування та впровадження системних заходів щодо впровадження нових технологій та покращення якості послуг обслуговування.

Екскурсійний тур

Відправною точкою і місцем базування групи є селище Ворохта Івано-Франківської області. Саме з даного пункту протягом туру будуть здійснюватися екскурсії до різноманітних туристичних destinations. Проживати туристи будуть в котеджі «Близнюки».

Експурсія першого дня, включає сходження на найвищу точку України гору «Говерлу». Експурсанти на мікроавтобусі добираються до туристичної бази «Заросляк». Час в дорозі займе приблизно 1 годину (рис. 2.3.1). База відпочинку знаходиться на території Карпатського заповідника, тому кожен турист має оплатити туристичний збір у розмірі 25 грн.

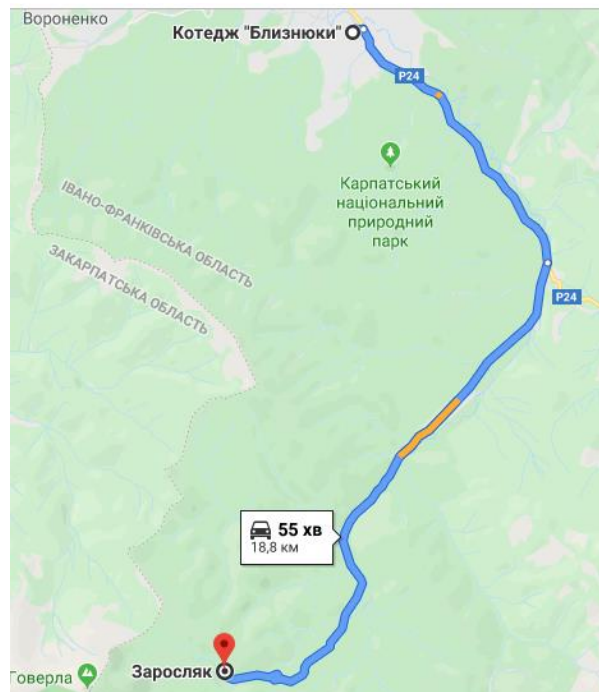

Рис. 2.3.1 Маршрут «Котедж «Близнюки» – туристична база «Заросляк»

Сходження на Говерлу з даної бази відбувається по північному схилу. Існує три види маршрутів: зелений, синій та червоний. Для сходження обрано синій маршрут (2-2,5 год., 3,7 км). Він є швидшим і порівняно складнішим, за зелений, але по його ходу відкриваються неймовірні краєвиди на гірський масив. Після сходження на вершину, туристів чекає невеличкий відпочинок із прийомом їжі та фотосесія, що дозволить зберегти у пам'яті цей надзвичайний момент. Спускатись група буде по зеленому пологому маршруту (2,5-3,5 год.,

4,3 км), що проходить через тіnistий ліс і є значно легшим.

Після активного відпочинку, туристів чекає пікнік з музикальним супроводом (грою на етнічних музичних інструментах – трембіті, сопілці, а також виконанні карпатських гуцульських коломийок – коротеньких пісень, що зазвичай супроводжують танці). На пікніку туристи зможуть скуштувати етнічні карпатські страви – бограч з вогню та банош (гуцульська традиційна страва, що являє собою кукурудзяну кашу зварену на вершках з додаванням бринзи та шкварок).

На другий день для контрасту з активним туризмом, гостям запропоновано відвідати місто Чернівці та м. Хотин. Дорога до міста з садиби «Близнюки» триватиме близько трьох годин (рис. 2.3.2).

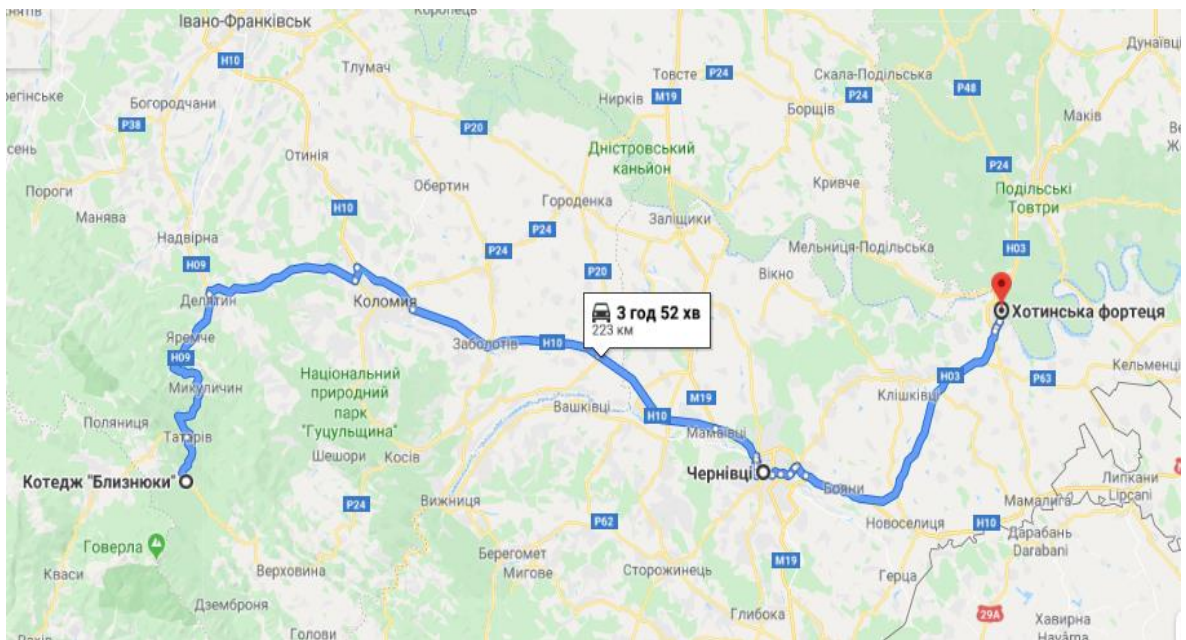

Рис. 2.3.2 Маршрут «Садиба «Близнюки» – м. Чернівці – м. Хотин

У Чернівцях на групу чекатиме пішохідна екскурсія (рис. 2.3.3) організована Чернівецьким екскурсійним бюро. Екскурсія триватиме близько трьох годин і коштуватиме 75 грн. з особи.

Екскурсія починається з центральної площі міста і далі продовжується пішохідною вулицею імені Ольги Кобилянської, на шляху якої екскурсанти побачать: Палац урочистих подій, ковану карету, Свято-Духівський собор,

костел Серце Ісуса, Соборну площу, а також колишній Буковинський сейм, Німецький та Польський дім.

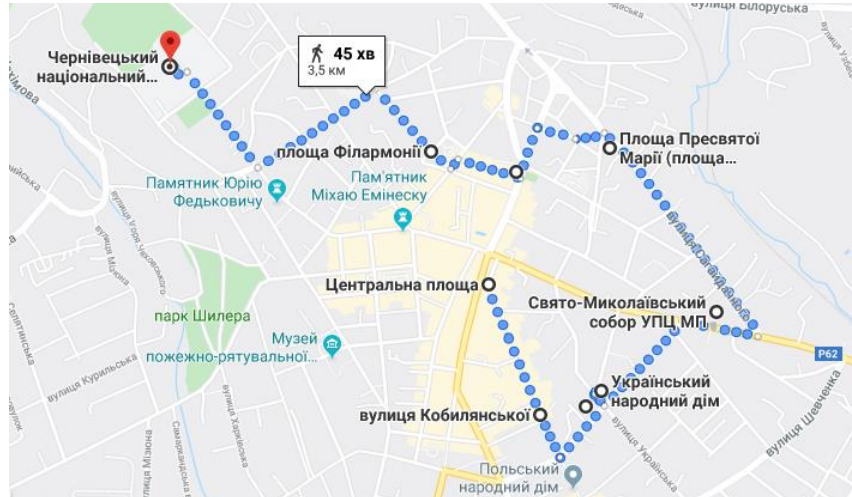

Рис. 2.3.3 Маршрут пішохідної екскурсії по м. Чернівці

Також екскурсанти ознайомляться з Вірменською церквою та розташованим навпроти Українським народним домом. Дорогою нижче туристи ознайомляться з Миколаївським собором і спустяться до найстарішою частини міста – на площу Турецької криниці (площу Марії).

Затишними вуличками група мандрує до перших мурованих будівель міста: генеральський дім, дім полковника, гауптвахта та костел Воздвиження Всечесного Хреста. Далі група переміщується до площі Філармонії, де знаходиться будівля Музичного товариства та Головоштампу.

Від будівлі Головоштампу через Театральну площу екскурсія направиться до резиденції митрополитів Буковини і Далмації (нинішнього національного університету), що до речі внесено до списку світової спадщини ЮНЕСКО (за бажанням можна придбати додаткову екскурсію університетом – 60 грн.).

Після пішохідної екскурсії Чернівцями ми відправимось до Хотинської фортеці, яка знаходиться в м. Хотин у державному історико-архітектурному заповіднику «Хотинська фортеця». Шлях від Чернівців до Хотина займе трохи

більше години.

На третій день туру екскурсійна група відправиться на Закарпаття до Національного природного парку «Синевир». Група матиме ранній виїзд, оскільки дорога до парку триватиме близько 5 год. (рис. 2.3.4).

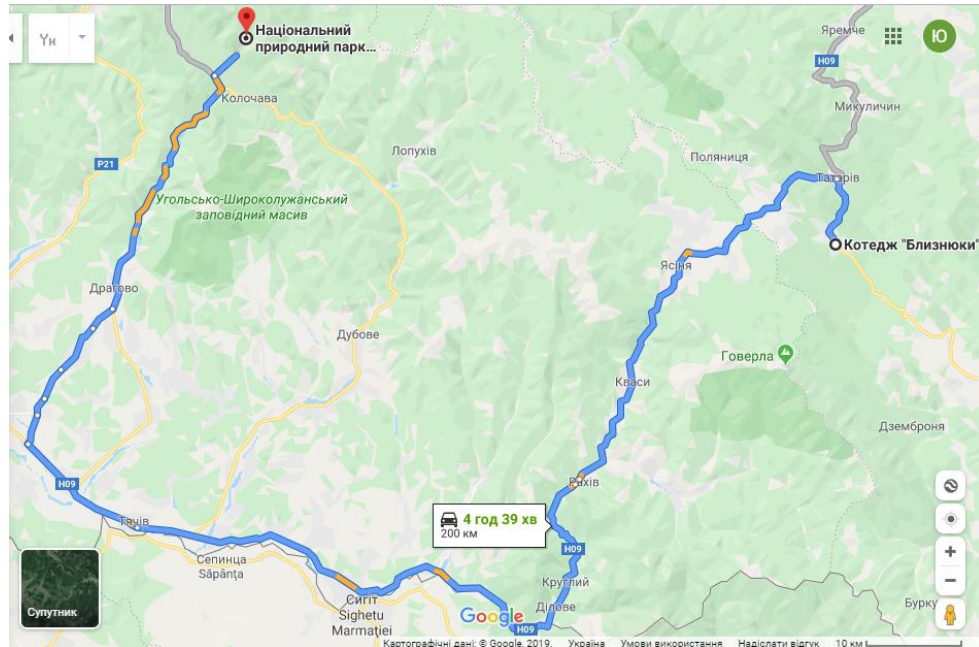

Рис. 2.3.4 Маршрут «Котедж «Близнюки» - Національний природний парк «Синевир»»

На території Національного природного парку «Синевир» туристів чекає екскурсія по стежках з гідом-екскурсоводом. Також група відвідає Музей лісосплаву, де у доступній, наглядній формі відвідувачі можуть ознайомитися з інформацією про історію життя наших предків, побут та ремесло лісорубів.

Наступним пунктом є музей-скансен «Старе село». Він презентує архітектуру і побут закарпатців. Знаходиться під відкритим небом, на березі річки Колочавка. Музей поєднує культуру гуцулів, бойків, лемків, угорців, румунів, німців, євреїв, чехів та словаків про що відвідувачів знайомлять різні експонати, зокрема, національний одяг. На території скансену привертає увагу також експозиція «Колочавська вузькоколіяка», головним об'єктом якої є паровоз.

Наступна зупинка – обід. Пригощати будуть у колибі «Фауна Закарпаття». Гостям запропонують скуштувати смачні колочавські страви:

грибну юшку, ріплянку та токан з бринзою.

Останнім пунктом на території парку стане реабілітаційний центр бурого ведмедя. Мета центру – реабілітація особин бурого ведмедя, які зазнали жорстокого поводження, потерпілих від стихійного лиха, утримання конфіскованих тварин, подальша доля яких вирішується в судовому порядку у зв'язку з порушенням законів України, відтворення їх природної популяції, тимчасова перетримка тварин, яких затримано на кордоні через порушення природоохоронного законодавства. На території екскурсанти зможуть познайомитися та поспостерігати за його мешканцями – ведмедями.

Нарешті туром четвертого дня є місто Львів. Дорога до міста з котеджу «Близнюки» триватиме близько 4 годин (рис. 2.3.5).

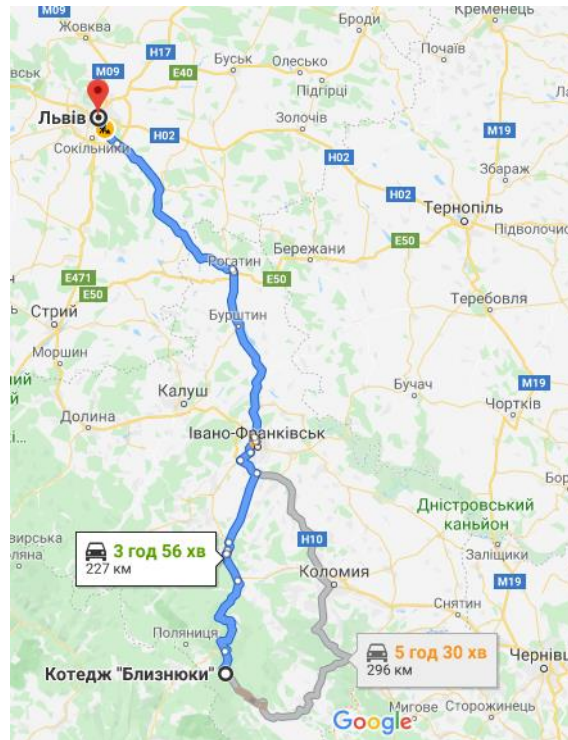

Рис.2.3.5 Маршрут «Котедж «Близнюки» - Львів

У першій половині дня на туристів чекає пішохідна екскурсія старою частиною міста, яка сьогодні є пішохідною зоною. Екскурсія охоплює середньовічний Львів, його забудову, включаючи найцікавіші храми, пам'ятки архітектури і цікаві об'єкти. Далі за планом – вільний час, щоб гості міста ще більше змогли насолодитися атмосферою міста та перекусити в якомусь суто

львівському закладі.

На завершення гостей чекає шоу-екскурсія «Львів крізь віки», організована бюро Vacation Lviv. Це так звана костюмована шоу-екскурсія, де протягом двох годин з групою працюватиме 5 персонажів (бургомістр, єврей, жебрак, монах та веселі батями), кожен з яких у веселій та розважальній формі представить туристам свій квартал у місті. Наприкінці екскурсії групу чекає частування пивом в одній з приватних броварень [12].

Важливим етапом створення туристичного продукту, є його ціноутворення. Першим етапом формування ціни є визначення вартості обслуговування туристів (табл. 2.3.1).

Таблиця 2.3.1

Вартість обслуговування туристів, грн.

Послуга	Ціна, грн.
Проживання	10200
Транспорт	4556
Екскурсійні та туристичні послуги	6170

Проживання: ніч у котеджі «Близнаюки» коштує 170 грн.

Тож $170 \text{ грн.} * 6 \text{ ночей} * 10 \text{ осіб} = 10\,200 \text{ грн.}$

Транспорт: за 4 дні екскурсії відстань що подолає група на мікроавтобусі становитиме приблизно 1338 км. З розрахунку що обсяг дизельного палива на 100 км становить приблизно 12 л, розраховуємо що мікроавтобус витратить 161 л пального. Середня вартість палива в Карпатському регіоні становить 28,30 грн. за літр. Таким чином отримуємо суму розміром 4556 грн.

Екскурсійні та туристичні послуги:

1 день – 225 грн./чол. (200 грн. – сходження на Говерлу включаючи сухий пайок та пікнік, 25 грн. – туристичний збір);

2 день – 95 грн./чол. (75 грн. – оглядова екскурсія містом (60 грн. за бажанням коштуватиме екскурсія в резиденції митрополитів Буковини і Далмації), 20 грн. – екскурсійний супровід на території Державного історично-архітектурного заповідника «Хотинська Фортеця»);

3 день – 122 грн./чол. (17 грн. – відвідування території озера Синевир, 10 грн. – супровід гіда стежками заповідника, 25 грн. – відвідання реабілітаційного центру бурого ведмедя, 70 грн. – обід);

4 день – 175 грн./чол. (75 грн. – оглядова екскурсія «Старе Місто», 100 грн. – шоу-екскурсія «Львів крізь віки».

Таким чином $617 \text{ грн.} \cdot 10 \text{ чоловік} = 6170 \text{ грн.}$ і загальна вартість обслуговування туристів становить: $10200 + 4556 + 6170 = 20926 \text{ грн.}$

Також варто врахувати послуги (5%) та прибуток (10%) тур фірми від розміру всіх видатків:

Послуги туристичної фірми – $20926 \cdot 5\% = 1046 \text{ грн.}$

Прибуток туристичної фірми – $20926 \cdot 10\% = 2093 \text{ грн.}$

Загальна вартість туру становить $20926 + 1046 + 2093 = 24065 \text{ грн.}$

Загальна вартість туру з ПДВ становить $24065 \cdot 1,2 = 28878 \text{ грн.}$

Вартість путівки на 1 людину: $28878 / 10 = 2887,8 \text{ грн.}$

Програма даного туру складена таким чином, щоб представити Карпатський регіон у декількох видах туризму, а саме екологічному, пізнавальному, гірському, етнічному, рекреаційному. Всі ці види туризму не потребують для свого розвитку спеціальних технологій чи значних нововведень, адже природа та історія вже створили ресурсну базу для задоволення туриста. Важливо, правильно подавати вже існуючу інформацію, створити сприятливі умови для комфортного відпочинку. Основною проблемою продовжує залишатися рівень інфраструктури, що просто не дотягує до рівня західних курортів. За підтримки держави Карпатський регіон має великі перспективи стати популярним і дійсно європейським курортом.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті опрацьованої значної кількості наукових джерел і літератури автор дійшов наступних висновків.

1. Першочерговим завданням щодо покращення туристичної інфраструктури регіону сьогодні вбачається у забезпеченні інфраструктурного облаштування визначних об'єктів історико-культурної спадщини у складі регіональної та національної мереж туристично-екскурсійних маршрутів, формуванні регіональної мережі туристично-інформаційних центрів і пунктів єдиної інформаційної системи, розширенні мережі соціальних закладів розміщення на зразок кемпінгів та костелів, облаштування маршрутів, місць для відпочинку в лісах та гірських районах, оглядових майданчиків, центрів туристичної інформації, інформаційних стендів на дорогах.

2. Унікальний рекреаційний потенціал, який сприяє розвитку практично усіх видів туризму, з кожним роком залучає в Закарпаття все більше відпочиваючих. Іноземні туристи є найбільш бажаним сегментом для вітчизняного туризму, оскільки вони поширюють сприятливу інформацію про регіон та його рекреаційні можливості в своїх країнах, що дозволить в подальшому очікувати на приток нових туристів

3. Сучасний стан санаторно-курортного господарства Закарпатської області вимагає низки заходів, спрямованих на його покращення. Зокрема, це залучення інвестицій, активація інноваційної діяльності, розширення асортименту санаторно-курортних послуг, координація діяльності в цій сфері усіх зацікавлених суб'єктів підприємництва для підвищення ефективності функціонування даного господарства.

4. Утвердження образу замків України як об'єктів туристичного значення. Створення та просування туристичного бренду замків Закарпаття на внутрішньому й міжнародному туристичних ринках.

5. Термальні джерела є важливим туристично-рекреаційним ресурсом і невід'ємною складовою напряму велнес-туризму. Центри спа- та велнес-

індустрії, які формуються на базі термальних вод, конкурують за клієнтів, упроваджують нові пропозиції, розробляють нові маркетингові технології та канали збуту, виходять на нові цільові групи споживачів. У цьому контексті один з варіантів передбачає співпрацю з туристичними фірмами задля залучення нових клієнтів та популяризації своїх центрів серед потенційних споживачів.

6. Фестивальний туризм є перспективним видом туристичної галузі регіону з невичерпним ресурсним потенціалом, а програми фестивалів є насиченими, оригінальними та цікавими, прибутковими. Вони сприяють соціально-економічному росту області, популяризації потенційних туристичних ресурсів серед населення. З кожним роком їх кількість у регіоні зростає, попри відсутність підтримки на державному рівні, не розробленість належних маркетингових заходів.

7. Для координації фестивального руху та узагальнення інформації щодо нових фестивалів в області створено та діють 17 туристично-інформаційних центрів, які є майже у кожному районі області. Основною функцією туристично-інформаційних центрів є формування іміджу регіону та збільшення кількості туристів, що його відвідують.

8. Фестивальний туризм потребує координації та сприяння з боку місцевих органів влади. Таким органом, на рівні місцевого самоврядування може стати муніципальне-приватне партнерство як механізмом трьохстороння взаємодія (на контрактній або договірній основі) місцевих органів влади, держави, приватного бізнесу: держава-туристичні підприємства-населення.

Таким чином, виходячи з аналізу природних ресурсів, матеріально-технічної бази та рекреаційної інфраструктури Закарпатської області, робимо висновок про очевидну наявність факторів для перспективності та економічної доцільності розвитку рекреаційної сфери, перетворення досліджуваної території в туристично-оздоровчу зону загальноєвропейського значення. Рекреаційна сфера має ефективно і надійно функціонувати й забезпечувати свій постійний розвиток та бути конкурентоспроможною.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушенко В. Ю. Значення та розвиток територіально-рекреаційної системи завдяки туризму / В. Ю.Андрушенко // Розвиток економічної системи в умовах глобалізації: Матеріали міжн. наук.-практ. конф. – Вінниця, 2014. – С.87-90.
2. Архіпов В. В. Організація обслуговування у закладах ресторанного господарства / В.В. Архіпов, В. А. Русавська. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 342 с.
3. Архітектурна спадщина Ужгорода. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2018. – 356 с.
4. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. – 395 с.
5. Безуглий В. В. Геопросторові особливості санаторно-курортного комплексу України / В. В. Безуглий // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: геологія, географія. – 2016. – № 24 (2). С. 3 - 10.
6. Білецька І.М. Сучасний стан та перспективи розвитку замкового туризму в Україні / І.М. Білецька // Зб. наук. праць "Проблеми підвищення ефективності інфраструктури". – 2011. – №31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tour-lib.net/statti_ukr/bilecka.htm.
7. Богатюк І.Г. Рекреаційні зони в Україні: стан та перспективи розвитку / І.Г. Богатюк // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. Серія: Право та державне управління. – 2011. – №4. – С.48-51.
8. Брунець Б. Р. Структурна побудова туристичної інфраструктури / Б.Р.Брунець // Географія та туризм. – 2010. – Вип. 9. – С. 54-58.
9. Василюха Н. В. Природно-ресурсний потенціал як чинник економічного розвитку регіонального ринку туристичних послуг Закарпаття / Н. В. Василюха // Вісник ДІТБ. – 2010. – №14. – С.173-179.

10. Вегеш М. М. Карпатська Україна. Документи і факти / М. М. Вегеш. – Ужгород: Карпати, 2009. – 432 с.
11. Вечерський В. В. Замки і фортеці України / В. В. Вечерський, С.О.Тарасов. – Львів: Балтія, 2010. – 64с.
12. Вітаємо на Закарпатті. Туристичний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zaktour.gov.ua/>.
13. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг: Навчальний посібник / В. В. Величко. – Харків: Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, 2013. – 202 с.
14. Волошин В.В. Аналіз сучасного стану туристично-рекреаційного бізнесу на Закарпатті // В.В. Волошин / Науковий вісник УжНУ. – 2009. – Серія «Економіка». – Випуск 28. – С.13-16.
15. Всеукраїнська громадська організація "Асоціація малих готелів та апартаментів України". Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ca.ligazakon.net/document/35142910/dossier>.
16. Габчак Н.Ф. Геологічні пам'ятки як перспективні об'єкти розвитку туризму Закарпаття // Н.Ф. Габчак / Науковий вісник УжНУ. – 2009. – Серія «Економіка». – Випуск 28. – С.17-21.
17. Габчак Н.Ф. Рекреаційні та культурно-пізнавальні можливості Закарпаття як напрям розвитку туристичної індустрії / Н.Ф.Габчак // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк. – 2011. – №9. – С.149-153.
18. Габчак Н.Ф. Функціонування санаторно-курортної та оздоровчої сфери в межах Закарпатської області: головні аспекти дослідження / Н.Ф.Габчак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : http://gt_2012_23_21-1.pdf.
19. Гайдук А. Формування туристичної ринкової інфраструктури як фактор підвищення ефективності функціонування ринку туристичних послуг / А. Гайдук // Регіональна економіка. – 1999. – №2. – С.172-178.
20. Газуда М. В. Особливості надання послуг у туристичній сфері регіону / М. В. Газуда, В. Й. Ерфан, С. М. Газуда // Науковий вісник Ужгородського

Ужгородського університету. – Серія Економіка. – 2014. – Вип.1 (42). – С. 261-265.

21. Гальків Л. І. Санаторно-курортна діяльність: ринок послуг санаторіїв в регіонах України / Л. І. Гальків, І. Я. Кулиняк, М. В. Гербут [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/mar/9638/iloverpdfcom-18-26.pdf>.

22. Гарбар Г.А. Гостинність в соціокультурній сфері туризму як головний предмет філософського аналізу / Г.А.Гарбар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/garbar.htm.

23. Гоблик В. Туристично-рекреаційний ресурс Закарпаття як об'єкт транскордонного співробітництва / Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України : зб. наук, праць за матеріал, міжнар. конф. (м. Ужгород, 24-25 травня 2007 р.) / відп. ред. І.В.Артюмов. – Ужгород : Ліра, 2007. – 456 с.

24. Головне управління статистики у Закарпатській області. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>.

25. Готельно-туристичний комплекс "Інтурист-Закарпаття" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intur-zak.com/web/ua/>.

26. Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

27. Дрокіна Н. І. Перспективи розвитку туристичної інфраструктури Донецького регіону / Н. І. Дрокіна // Вісник ДІТБ. – 2013. – № 17. – С. 219-224.

28. Дружиніна В.В. Оцінка стану туристичної інфраструктури з урахуванням особливостей розвитку регіону / В.В. Дружиніна, О.М. Залуніна // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія Економічні науки. – 2015. – Випуск 10. – Частина 2. – С. 37-41.

29. Дудник І. М. Авіатранспортна система України як елемент туристичної інфраструктури / І. М. Дудник, О. А. Борисюк // Географія та туризм. – 2012. – Вип. 20. – С. 90-97.

30. Жупаненко А. В. Дослідження поліфункціональних сегментів неявної

інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери національного господарства / А. В. Жупаненко // Технологический аудит и резервы производства. – 2015. – №1 (7). – С. 18-22.

31. Загальне положення про санаторно-курортний заклад. Постанова КМУ від 11.07.2001 № 805. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dp_20010711_805.html.

32. Закарпатська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://carpathia.gov.ua/dokument/pro-robochyyu-proekt-rozvytok-turystychnoyi-infrastruktury-zakarpatskoyi-oblasti-cherez-0>.

33. Закарпатська обласна рада, Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpat-rada.gov.ua/zakarpattya/infrastruktura/zamky-zakarpattya/>.

34. Закарпаття – санаторії та туризм. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/catalog/2015/zbirnuk13.pdf>.

35. Замки Закарпаття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://karpatamu.org.ua/zamki-karpat.html>

36. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. Аналітичне дослідження // ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень», Фонд імені Фрідріха Еберта. – Київ, 2017. – 108 с.

37. Історія та сучасний стан вивченості замків і фортець України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ebooktime.net/book_79_glava_386.html.

38. Карсекін В. І. Проблеми управління рекламною діяльністю на підприємствах ресторанного господарства / В. І. Карсекін, Н. П. Воробйова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – Х., 2008. – Вип. 1 (7). – С. 497-506.

39. Кіптенко В. К. Продукт туристичної території / В. К. Кіптенко // Географія та туризм. – 2010. – Вип. 9. – С. 119-124. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2010_9_24.

40. Ковтуник І. І. Туристична інфраструктура та її складові елементи /

І.І.Ковтуник // Вісник Кам'янець-Подільського національного ун-ту ім. Івана Огієнка. Економічні науки. – 2014. – Вип. 9. – С. 380-382. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpuen_2014_9_88 (дата звернення 23.04.2021).

41. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

42. Корнева Д. А. Проблеми розвитку інфраструктури туризму / Д.А.Корнева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

43. Корягін Ю. Економічні проблеми курортної справи на Закарпатті / Ю. Корягін // Трибуна. – 2010. – № 7. – С. 2.

44. Косманев А.Л. Туристская инфраструктура в региональных исследованиях / А.Л. Косманев // Вестник ВГУ. Серия: География. Геоэкология. – 2012. – № 2. – С. 5-12.

45. Кошарний В. О. Загальна характеристика поняття "туристична інфраструктура" / В. О. Кошарний // Молодий вчений. – 2016. – № 4. – С. 96-49. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4_26 (дата звернення 16.05.2021).

46. Кривега К. В. Туристична інфраструктура: поняття та складові / К.В.Кривега // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2005. – Вип.21. – С.118-124.

47. Кузишин А. Сучасний стан сформованості туристичної інфраструктури в західноукраїнських областях / А.Кузишин // Наукові записки. – 2011. – №2. – С. 122-128.

48. Кулич І. Б. Передумови та підходи до розвитку туристичної діяльності на Закарпатті / І. Б. Кулич // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. – 2014. – Випуск 1 (42). – С. 257-260.

49. Курочка О. І. Особливості функціонування аеропортів як об'єктів туристичної інфраструктури / О. І. Курочка // Географія та туризм. – 2013. – Вип. 25. – С. 222-228. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2013_25_30 (дата звернення 03.04.2021).

50. Куценко В. Природно-інфраструктурний потенціал туристичного

бізнесу та шляхи його ефективного використання / В. Куценко, А. Решетняк // Економіка природокористування і охорони довкілля. – 2011. – № 2011. – С. 55-61. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/epod_2011_2011_10 (дата звернення 03.04.2021).

51. Лупич О.О. Формування конкурентоспроможного готельного господарства регіону: / О.О. Лупич // Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.05 / ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – Ужгород, 2017. – 23 с.

52. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: Навч. посіб. / О.О.Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – Київ: Альтерпрес, 2007. – 369 с.

53. Мазур В. Індустрія гостинності – ефективний інструмент розвитку туристичного бізнесу / В. Мазур // Журнал європейської економіки. – 2015. – Т.14. – № 3. – С. 273-286.

54. Мацола В.І. Формування і розвиток рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.02 / НАН України Інститут регіональних досліджень. – Львів, 1996. – 29 с.

55. Мацюк О. Я. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки / О. Я. Мацюк. – Львів : Центр Європи, 2013. – 200 с.

56. Медвідь Л. Фестивальний туризм Закарпаття: сучасний стан та перспективи розвитку / Л. Медвідь // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2011. – Випуск 614-615. – Географія. – С.86-89.

57. Морохович В. Сучасний стан готельного господарства в Закарпатській області та прогнозування його розвитку / В. Морохович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.researchgate.net/publication/337827530>.

58. На Закарпатті функціонує 67 підприємств юридичних осіб готельного господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakarpattia.net.ua/News/82695-Na-Zakarpatti-funktsionuie-67-pidprijemstv-iurydychnykh-osib-hotelnoho-hospodarstva>.

59. Никитюк Т. Л. Інфраструктурне забезпечення туристичного ринку / Т.Л. Никитюк // Економічні науки. Серія: Економічна теорія та економічна історія. – 2014. – Вип. 11. – С. 113-122. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnet_2014_11_15 (дата звернення 19.05.2021).

60.Новикова В.І. Види туризму: регіональне поширення, вплив на інфраструктуру / В.І. Новикова // Перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти: зб. тез за матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. / ред. кол. А.Л. Бержанір та ін. (м. Умань, 22 березня 2013 р.). – Умань: Візаві, 2013. – С.242-244.

61.Новикова В.І. Звичайна та специфічна інфраструктура рекреаційної діяльності / Новикова В.І. // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції "Туризм і гостинність: вчора, сьогодні, завтра" (м. Черкаси, 12-13 жовтня 2016 р.). – Черкаси: Третьяков О.М., 2016. – С.156-160.

62.Осипенко К. В. Методика оцінки конкурентних переваг туристичної привабливості регіону [Текст] / К. В. Осипенко // Формування і реалізація стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за наук. ред. О. В. Булатової. – Маріуполь : МДУ, 2013. – С. 49-62.

63.Паньків Н. Еволюція транспортної інфраструктури Європи та її вплив на розвиток мандрівництва і туризму / Н. Паньків // Вісник львівського університету. Серія географічна. – 2013. – Випуск 43. – Ч. 2. – С. 39-47.

64.Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навч. посібник / Є.В. Панкова. – К.: Альтерпрес, 2003. – 352 с.

65.Панасюк К. А. Вплив концепції сталого розвитку на формування іміджу туристичного регіону / К. А. Панасюк, М. О. Смикова // Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку: І міжнар. наук.-практ. конф. – Черкаси: Брама-Україна, 2012. – С. 573-578.

66.Організація туризму: підручник / І.М. Писаревський, С.О. Погасій, М.М. Покоłodна та ін.; за ред. І.М. Писаревського. – Х.: ХНАМГ, 2008. – 541 с.

67.Поклонский Ф. Е. Влияние туристической инфраструктуры на развитие туризма / Ф. Е. Поклонский // Вісник ДІТБ. – 2011. – № 1 (15). – С. 205-208.

68.Попович С.І. Туристично-екскурсійні ресурси України: Вступ до проблеми // Туристичні ресурси України. – К.: Типографія ФПУ, 1996. – С. 13.

69. Послуги туристичні, засоби розміщення: Національний стандарт України (ДСТУ 4527:2006): [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1091-11>.

70. Про внесення змін до Закону України “Про туризм”: Закон України // Відомості Верховної Ради України [Текст]. – 2004. – №13. – Ст. 180.

71. Про курорти : Закон України від 05.10.2000 № 2026-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2026-14>.

72. Про туризм: Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1995. – №31. – Ст.241 (в редакції від 04.08.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nre>.

73. Радіонова О. М. Розвиток туристської інфраструктури як фактор підвищення туристської привабливості міста / О. М. Радіонова, А. К. Істратова // Комунальне господарство. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 117. – С. 115-119. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kgm_econ_2014_117_27 (дата звернення 09.05.2021).

74. Регіональна Стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021-2027 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/regionalni-strategiyi-rozvytku-na-period-do-2027-roku/regionalna-strategiya-rozvytku-zakarpatskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv/>.

75. Рейтинг тревел-агенцій України. – К., 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://delo.ua/rates/travel-agencies-rating/?supdated_new=1416.

76. Рутинський М. Й. Туристичний комплекс Карпатського регіону України: навчальний посібник / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 440 с.

77. Свида І.В. Організаційні аспекти розвитку «зелених екологічних маршрутів» (на прикладі Закарпатської області) // І. В. Свида / Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2010. – Вип.4.

78.Сіненко І. В. Вплив мережі автотранспортних коридорів на розвиток туристичної інфраструктури / І. В. Сіненко // Економіка. Управління. Інновації. – 2010. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_1_21 (дата звернення 11.01.2021).

79.Смирнов І. Туристичний бізнес під час пандемії COVID-19: світовий та український досвід / І. Смирнов, О. Любіцева // Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм. – 2020. – №3(2). – С. 196-208.

80.Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.greentour.com.ua/ukrainian/>.

81.Статистика буде: дані щодо сплати туристичного збору по областях за 2020 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.tourism.gov.ua/blog/statistika-bude-dani-shchodo-splati-turistichnogo-zboru-za-2020-rik>.

82.Статистичний щорічник України за 2018 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. – Житомир: ТОВ “Бук Друк”, 2019. – 482 с.

83.Статистичний щорічник України за 2019 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. – Київ, 2020. – 465 с.

84.Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/168-2017>.

85.Трегубов О. С. Формування інфраструктури туризму як умова вдосконалення діяльності підприємств туристичної сфери / О. С. Трегубов // Ефективна економіка. – 2013. – № 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_9_34 (дата звернення 22.04.2021).

86.Туризм в Україні [Електронний ресурс] / Держкомстат України, 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

87.Туризм і рекреація [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://zakarpat-rada.gov.ua/zakarpatyya/infrastruktura/turyzm-i-rekreatsiya/>.

88. Туристична діяльність в Україні у 2018 році: стат. бюлет. / [Відп. за вип. О.О. Кармазіна]. – К.: Державна служба статистики України, 2019. – 80 с.

89. Туристичний потенціал та інфраструктура Закарпаття є важливим для мене питанням – Президент на представленні Стратегії розвитку області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/turistichnij-potencial-ta-infrastruktura-zakarpatyya-ye-vazh-63985>.

90. Туристская инфраструктура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://svastour.ru/articles/puteshestviya/vidy-turov/turistskaya-infrastruktura.html>.

91. Туристичний бренд як фактор формування позитивного іміджу України на світовому ринку : [Електронне видання] : Зб. матер. II Всеукр. наук.-практ. інтернет конф. (Львів, 20 лютого 2020 р.) / Міністерство освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів : ЛІЕТ, 2020. – 303 с.

92. Управління туризму та курортів Закарпатської ОДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/tourism.oda/>.

93. Фонд соціального страхування України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/962596>.

94. Хланти І. В. Замки Закарпаття у легендах, переказах та літературних творах: збірник. / І. В. Хланти. – Хуст: Патент ТДВ, 2011. – С. 5-8.

95. Чир Н.В. Сучасний стан туристичної інфраструктури Закарпатської області для потреб рекреації / Н.В. Чир [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/.pdf>

96. Центр культури національних меншин Закарпаття. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://centerkylytur.pp.ua/>.

97. Щепанський Е.В. Історія становлення та розвитку туристично-рекреаційної галузі України / Е.В. Щепанський // Університетські наукові записки. – 2010. – №2 (34). – С. 270-276.

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура туристичної інфраструктури

Таблиця А.1

Основні групи послуг і об'єктів туристичної інфраструктури, складено за [44]

Групи послуг і об'єктів інфраструктури	Склад туристичної інфраструктури
1. Транспорт и транспортне забезпечення/обслуговування	Мережа автомобільних, залізничних і водних шляхів, їх густота, якість, рівень рухомого складу і інфраструктурне облаштування: наявність автовокзалів, майданчиків-стоянок для автомобілів з необхідним набором послуг, наявність модулів автосервісу (АЗС, автомийка, автопилосос, продаж запасних частин і дрібний ремонт автомобілів), пунктів харчування (їдальня, кафе, бістро, ресторани) і розміщення (мотелі, кемпінги), туалетів, пунктів аварійної викличної і телефонного зв'язку Придорожня туристська інфраструктура: придорожні готельні комплекси для автотуристів, «зелені стоянки» для екскурсійних автобусів, обладнані стоянки для любителів караванінга, розміщення інформаційних покажчиків про розташування туристично-рекреаційних об'єктів, кафе, ресторан, сауна, магазини, служби автосервісу і АЗС
2. Готельне обслуговування і сфера громадського харчування	Місця розміщення туристів, які стосуються туристської інфраструктури: муніципальні і відомчі готелі, приватні пансіони, сільські готелі, будинки та бази відпочинку, гостьові будинки, котеджі та ін. До підприємств громадського харчування відносяться ресторани, кафе, бістро, закуочні, їдальні, трактири, бари, паби та ін.
3. Комунальні системи (благоустрій)	Служби і системи тепло-, водо- та енергозабезпечення населених пунктів, курортних зон і селищ та окремих туристських підприємств. До них відносяться також міські каналізаційні колектори та очисні споруди. Від рівня технічного оснащення цих систем, їх достатності залежить безперебійність в роботі підприємств туристичної індустрії, благоустрій / комфортність умов життєдіяльності туристів.
4. Побутове обслуговування	Різні підприємства торгівлі (універмаги, магазини товарів повсякденного попиту в невеликих населених пунктах, торгові кіоски, системи пересувних автолавок і ринки) і сфери побутового обслуговування (перукарні, пральні, хімчистки, майстерні по ремонту одягу, взуття, меблів, теле-, радіо-, відеоапаратури та ін.).
5. Інформаційне забезпечення і підтримка; Засоби і системи зв'язку	Туристично-інформаційні центри. Система зв'язку включає: поштово-телеграфний зв'язок; телефонний зв'язок (забезпеченість міжміського та міжнародного телефонного зв'язком); аварійно-викличну зв'язку уздовж автомагістралей. Всі ці служби призначені для задоволення потреб населення і туристів в оперативній передачі повідомлень спеціальним службам (ППС, швидкої медичної допомоги, станціями технічного обслуговування) в екстрених випадках і при необхідності для зв'язку з абонентами телефонної мережі: телерадіомовлення, кабельне телебачення; документальну зв'язку - телекс, телефакси, персональні комп'ютери з модемами, інтернет
6. Організація дозвілля туристів/розваг	Індустрія розваг має досить складний галузевої склад. До неї відносяться численні підприємства роздрібною торгівлі, починаючи від «блошиних» ринків і великих торгових центрів до бутиків, сувенірних крамниць і антикварних салонів. Об'єкти і засоби розваги, розважальні центри європейського рівня (казино, боулінг-центри, зали більярду і ін.), Театри, музеї, картинні галереї, спортивні споруди, тематичні парки і парки розваг, мультимедійні зали, кафе-театри, вуличні театри та інші подання на відкритому повітрі
7. Інші важливі послуги	Поліція, охорона будівель / приміщень, камери зберігання, страхування, пункти обміну валюти, банкомати, турфірми.

Структура організаційно-правових форм, передбачених законодавством України [8, **Error! Reference source not found.**, 46]

Найменування ОПФ	Скорочена назва	Визначення
<i>Господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.</i>		
Товариством з обмеженою відповідальністю	ТзОВ	Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів
Товариство з додатковою відповідальністю	ТДВ	Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників
Повне товариство	ПТ	Повним товариством є господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.
Акціонерні товариства	АТ	Акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій. Відповідно до Закону «Про акціонерні товариства» в Україні не передбачено поділ АТ на ВАТ та ПрАТ. Реєструвати і вести свою діяльність акціонерні товариства будуть лише у вигляді публічних або приватних акціонерних товариств[11]
Командитне товариство	КТ	Командитним товариством є господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном, на яке за Законом може бути звернено стягнення (повні учасники), а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми вкладками (вкладники)

<i>Організаційно-правові форми об'єднань підприємств</i>		
Асоціація		Асоціація – договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації.
Корпорація		Корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.
Консорціум		Консорціум - тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, в порядку, визначеному його статутом
Концерн		Концерном визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності
Державні та комунальні господарські об'єднання		Державні та комунальні господарські об'єднання утворюються переважно у формі корпорації або концерну, незалежно від найменування об'єднання (комбінат, трест тощо)

Узагальнена класифікація санаторно-курортних підприємств за різними ознаками, за [21]

№	Класифікаційна ознака	Підвид
1	Профіль	Однопрофільні (монопрофільні). Багатопрофільні
2	Спеціалізація	Загальнотерапевтичні. Спеціалізовані (санаторії)
3	Основний профіль лікування (медичний профіль)	Органів кровообігу. Нервової системи. Органів дихання (нетуберкульозного характеру). Органів травлення. Органів опорно-рухової системи тощо
4	За типом	Санаторії. Санаторії-профілакторії. Пансіонати з лікуванням. Курортні готелі. Будинки та пансіонати відпочинку. Бази та інші заклади відпочинку. Заклади 1-2 денного перебування інші
5	За функцією	Лікувальні. Оздоровчі
6	Період функціонування	Цілорічні. Сезонні
7	Цільовий сегмент	Для дорослих. Для дорослих з дітьми. Для дітей
8	Місце розташування	Курортного типу (на території курорту). Некурортного типу (поза курорту)
9	Термін перебування	1-2 - денне. Тривале - 3 дні й більше. Тривале й 1-2 - денне
10	Форма власності	Приватне підприємство. Підприємство колективної власності. Комунальне підприємство. Державне підприємство. Змішаної форми власності
11	Мета та характер комерційної діяльності	Комерційні (прибуткові) Некомерційні (не прибуткові)
12	Залежно від способу утворення (заснування) та способу формування статутного капіталу	Унітарні. Корпоративне
13	Організаційно-правова форма	Акціонерне товариство. Товариством з обмеженою відповідальністю. Товариством з додатковою відповідальністю. Повне товариство. Командитне товариство
14	Правовий та економічний статус	З повною правовою та економічною самостійністю.

		Дочірні підприємства. Філіали. Представництва. Відокремлені підрозділи
15	Організаційно-правова форма об'єднань	Асоціації. Корпорації. Консорціуми. Концерни та інші об'єднання
16	Відомче підпорядкування (у складі відомств)	Системи профспілок. Міністерства охорони здоров'я України. «Сільгоспоздоровниці». Міністерства внутрішніх справ України. Міністерства транспорту України. Міністерства оборони України. Фонду соціального страхування України Державного управління справами та ін.

Додатк Б.
Сучасний розвиток інфраструктури

Таблиця Б.1

Готелі та аналогічні заклади розміщення, за [82]

	Кількість закладів					У них номерів				
	2000	2005	2010	2016	2017	2000	2005	2010	2016	2017
Україна	1308	1232	1731	2534	2474	51012	51686	79833	70081	68224
Автономна Республіка Крим	89	78	104	5570	5982	7523
області										
Вінницька	32	25	21	60	66	1166	784	674	1270	1374
Волинська	32	26	31	61	58	1137	996	1258	1362	1321
Дніпропетровська	84	106	121	138	120	2941	4323	5273	4325	4249
Донецька	73	69	77	46	45	3240	3154	2928	1766	1534
Житомирська	37	31	44	70	67	1155	950	1569	1401	1266
Закарпатська	39	38	67	211	208	1395	1462	2512	4916	4663
Запорізька	59	40	30	114	131	1823	1520	1472	3255	3547
Івано-Франківська	34	33	38	227	244	1188	1142	1587	4600	4719
Київська	46	39	56	114	111	1369	1331	2135	2636	2678
Кіровоградська	21	17	18	30	29	520	578	859	904	899
Луганська	43	56	101	23	25	1851	1866	2691	582	639
Львівська	55	100	159	287	277	2526	3927	5359	8805	8973
Миколаївська	44	30	122	74	79	1143	702	7338	1529	1760
Одеська	96	79	81	232	208	3674	3262	4146	6224	5603
Полтавська	65	45	45	76	77	1647	1234	1377	2008	2065
Рівненська	23	22	23	45	43	1018	1200	1175	1041	1005
Сумська	46	44	36	37	35	898	842	1070	739	662
Тернопільська	27	29	38	59	57	1187	1094	1100	1436	1407
Харківська	76	51	42	108	116	2328	1905	1651	3028	3101
Херсонська	47	34	135	92	57	1247	995	9028	1509	942
Хмельницька	30	22	31	71	74	763	728	1094	1897	1913
Черкаська	36	36	65	80	78	1215	1092	1980	1559	1642
Чернівецька	18	12	31	79	75	943	785	1533	1838	1482
Чернігівська	52	51	61	35	31	822	927	1438	1037	889
міста										
Київ	95	109	133	165	163	7637	8246	9807	10414	9891
Севастополь	9	10	21	609	659	1256

Таблиця Б.2

Готелі та аналогічні засоби розміщування за регіонами, за [82]

	Кількість місць				Кількість осіб, що перебували у закладах, тис.				Коефіцієнт використання місткості			
	2000	2007	2010	2017	2000	2007	2010	2017	2000	2007	2010	2017
Україна	102906	106048	186621	133396	3287,4	3938,2	4047,8	5135,2	0,24	0,33	0,18	0,24
Автономна Республіка Крим	11329	12710	15839	...	204,5	256,6	310,5	...	0,28	0,35	0,23	...
області												
Вінницька	2464	1519	1364	2279	67,5	56,9	49,9	106,4	0,17	0,36	0,26	0,23
Волинська	2378	1961	2431	2283	92,6	89,6	71,9	94,7	0,21	0,27	0,18	0,34
Дніпропетровська	6025	11658	13525	7758	194,9	270,3	161,9	214,4	0,21	0,24	0,10	0,23
Донецька	5910	5457	5210	2398	154,9	180,6	166,5	89,4	0,22	0,22	0,17	0,25
Житомирська	2312	1752	4916	2248	59,8	75,0	49,5	72,0	0,11	0,23	0,08	0,19
Закарпатська	2839	3152	5380	10169	84,3	99,2	101,5	237,9	0,19	0,34	0,15	0,21
Запорізька	3554	2696	2563	7373	148,9	122,2	51,7	114,1	0,32	0,30	0,19	0,28
Івано-Франківська	2305	2092	3846	11082	58,2	72,7	80,7	301,6	0,17	0,23	0,13	0,20
Київська	2693	2447	4977	5345	97,5	121,7	153,8	250,7	0,20	0,23	0,19	0,22
Кіровоградська	970	1066	1643	1587	31,6	42,3	43,3	49,1	0,18	0,36	0,19	0,20
Луганська	3297	3807	6028	1202	47,7	75,4	90,4	29,0	0,09	0,20	0,09	0,21
Львівська	4893	8701	11910	18292	164,3	237,3	353,2	871,4	0,19	0,18	0,20	0,26
Миколаївська	2490	1486	19673	3332	40,1	74,7	111,0	92,7	0,09	0,29	0,11	0,20
Одеська	8161	6619	8342	11021	243,1	289,8	207,4	252,1	0,20	0,28	0,14	0,17
Полтавська	3421	2571	2779	4052	125,3	83,7	65,2	195,4	0,24	0,31	0,16	0,26
Рівненська	1833	2519	2686	1755	66,4	90,7	63,1	84,8	0,19	0,35	0,23	0,25
Сумська	2372	2054	2925	1204	59,5	67,2	48,2	46,5	0,16	0,25	0,12	0,20
Тернопільська	2478	3082	3854	2907	51,6	72,6	51,1	117,7	0,13	0,31	0,12	0,15
Харківська	4859	3467	2922	5633	143,2	160,2	171,4	253,0	0,18	0,24	0,29	0,24
Херсонська	2817	2186	25486	2131	64,0	48,2	136,2	47,2	0,19	0,13	0,13	0,26
Хмельницька	1578	1352	2003	3746	46,8	80,9	126,0	170,1	0,18	0,28	0,32	0,22
Черкаська	2491	2139	5887	2936	73,8	119,9	62,7	152,5	0,20	0,25	0,10	0,28
Чернівецька	1793	1398	4884	3285	52,9	50,9	50,8	117,0	0,21	0,20	0,14	0,17
Чернігівська	1887	2095	4017	1580	56,2	91,4	73,5	53,5	0,18	0,38	0,16	0,19
міста												
Київ	14478	14757	18582	17798	810,2	974,1	1144,7	1122,0	0,40	0,68	0,42	0,33
Севастополь	1279	1305	2949	...	47,6	34,1	51,7	...	0,78	0,22	0,31	...

Таблиця Б.3

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами,
за видами туризму [21]

и	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього ¹	Із загальної кількості туристів:		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2000	13645	130	963	12552
2001	48541	412	6156	41973
2002	53648	526	13044	40078
2003	47975	1636	19896	26443
2004	28102	1089	7734	19279
2005	19406	181	4306	14919
2006	8664	124	4619	3921
2007	20243	935	14972	4336
2008	27354	625	18395	8334
2009	19691	611	12717	6363
2010	30088	446	19247	10395
2011	12679	85	9724	2870
2012	18341	532	14645	3164
2013	24459	299	18511	5649
2014	13143	18	11465	1660
2015	11560	5	10207	1348
2016	25008	–	22569	2439
2017	36983	11	34811	2161
2018	66385	40	63025	3320

Таблиця Б.4

Санаторно-курортні заклади у Закарпатській області, складено за [93]

Назва закладу	Спеціалізація	Довідка
1. ТОВ "Готіс" санаторій "Гірська Тиса"	- захворювання кістково-м'язової системи	390640, Закарпатська обл, Рахівський р-н, с. Кваси, буд. 16 http://tisa.uz.ua контактні телефони: (03132) 3-24-16 (044) 364-35-55
2. ДП "Клінічний санаторій "Карпати" ПрАТ "Укрпрофоздоровниця"	- захворювання системи кровообігу - захворювання органів травлення - захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи - захворювання органів дихання - захворювання ендокринної системи - захворювання урологічного профілю	89641, Закарпатська область, Мукачівський район, с. Карпати, буд. 1 http://www.sankarpaty.com контактні телефони: (03131) 5-44-33, 7-33-07, 4-99-16
3. ТОВ "Велнес- Карпатія" санаторій "Карпатія"	- захворювання органів травлення - захворювання органів дихання - захворювання ендокринної системи	90457, Закарпатська область, Хустський район, с. Шаян, вул. Центральна, буд. 87 http://www.karpatia.com.ua контактні телефони: (03142) 5-92-28, 5-93-10
4. ПП "Джерело-2" Санаторій "Орліне Гніздо"	- захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи	90300, Закарпатська обл., Виноградівський р-н, м. Виноградів, урочище Виннички, буд. 35 http://www.orlyne-gnizdo.com контактні телефони: (068) 848-43-68
5. ДП "Санаторій "Поляна" ПрАТ "Укрпрофоздоровниця"	- захворювання органів травлення - захворювання ендокринної системи	89313, Закарпатська область, Свалявський район, с. Поляна, вул. Духновича, буд. 104 https://sanpolyana.com контактні телефони: (03133) 7-47-07

<p>6. ДП "Санаторій "Сонячне Закарпаття" ПрАТ "Укрпрофоздоровниця"</p>	<p>- захворювання органів травлення - захворювання органів дихання - захворювання ендокринної системи</p>	<p>89313, Закарпатська область, Свалявський район, с. Поляна, вул. Курортна , буд. 1-А https://sonzak.com.ua контактні телефони: (03133) 3-55-55, 3-54-41, 3- 54-44</p>
<p>7. ДП "Санаторій "Шаян" ПрАТ "Укрпрофоздоровниця"</p>	<p>- захворювання органів травлення - захворювання ендокринної системи</p>	<p>90457, Закарпатська область, Хустський район, с. Шаян http://www.shayan.com.ua контактні телефони: (03142) 5-92-32, 5-92-30, 5- 92-41</p>
<p>8. ДП "Санаторій "Синяк" ПрАТ "Укрпрофоздоровниця"</p>	<p>- захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи</p>	<p>89642, Закарпатська область, Мукачівський район, с. Синяк, буд. 1 http://syniak.com.ua/ контактні телефони: (03131) 7-74-34, 7-74-45</p>